

FREKVENCIA SLOV, GRAFÉM, HLÁSOK A ĎALŠÍCH ELEMENTOV
SLOVENSKEHO JAZYKA

JOZEF ŠTEFÁNIK – MILAN RUSKO – DUŠAN POVAŽANEC

ŠTEFÁNIK, J. – RUSKO, M. – POVAŽANEC, D.: The Frequency of Words, Graphemes, Phones and Other Elements in Slovak. *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 2, pp. 81 – 93. (Bratislava)

The new powerful computers can be used with a benefit in the language statistical analyses. They significantly speed up work and enable to process large volumes of texts. A new program was designed to perform the frequency analyses over wide range of speech and language elements. A large amount of texts was processed (1 million of words, 7.1 million of graphemes) to obtain percent occurrence of individual elements. Besides the common elements like a grapheme and phone also diphones and triphones widely used in speech processing were analysed. The results of the analyses can be found in Tables 1,2,3,5 of this paper. The total number of elements in the Slovak language can be found in Table 4. All these statistical results create basis for development of speech synthesisers and speech recognition systems.

1. Úvod

Jazykovedný výskum v oblasti kvantitatívnych charakteristík slovenčiny má na Slovensku nemalú tradíciu. Hlavným ťažiskom výskumu je frekvenčná analýza elementov¹ (frekvencia elementov v texte), no skúma sa aj ich časová následnosť (syntagmatika), či pravdepodobnosť ich asociácie, entropia, redundancia. Publikované štatistické výsledky zachytávajú väčšinou situáciu v písomnom prejave (Bosák, 1965; Sabol, 1966; Král' a kol., 1991), zriedkavejšie sú štúdie ústneho prejavu (Findra, 1968). Problematikou ľubozvučnosti a samohláskovitosti v poézii a próze sa zo štatistického hľadiska zaoberá J. S a b o l (1966).

Dnes je štatistický výskum jazyka veľmi potrebný. Široká oblasť metód moderného digitálneho spracovania reči neraz vyžaduje štatistické znalosti parametrov jazyka. Čoraz častejšie sa objavuje požiadavka možnosti komunikácie ľudským hlasom s počítačom. Túto komunikáciu zabezpečuje rečový syntetizátor a rozpoznávač reči. Pri vývoji rečových syntetizátorov je nutné definovať množinu elementov jazyka, to znamená zoznam všetkých elementov vyskytujúcich sa v jazyku. Pre rozpoznávanie reči je okrem množiny elementov potrebné vyhodnotiť aj pravdepodobnosti vý-

¹ Element – (segment) – presne špecifikovaná časť – napr.: veta, slovo, morféma, hláska, fonéma, graféma a pod.. Článok sa zaoberá elementmi: graféma, digram, trigram, hláska, dvojkombinácia hlások, trojkombinácia hlások, difón, trifón, slabika a slovo. Termín element sa v podobnej súvislosti (význame) používal aj v prácach J. Bosáka (1965) a A. Kráľa a kol. (1991).

skytu elementov a pravdepodobnosti ich asociácie. Na tréovanie rozpoznávačov reči sa používajú tzv. rečové databázy. Pozostávajú zo skupín slov a viet, ktoré musia obsahovať dostatočný počet realizácií každého elementu. Slová a vety sú načítané stovkami ľudí a zaznamenané na počítači. Na zaznamenané reči sa rozpoznávač učí rozpoznávať jednotlivé elementy.

V neposlednom rade sú štatistické analýzy jazyka prínosom aj pre základný fonetický výskum.

Oddelenie analýzy a syntézy reči Ústavu teórie riadenia a robotiky SAV sa zaoberá vývojom syntetizátora a rozpoznávača reči. Ich základ tvorí štatistická analýza jazyka. Na jej uskutočnenie bol vyvinutý program STA vykonávajúci automatickú štatistickú analýzu textov. Program vykonáva analýzu nasledujúcich elementov:

- ortografické elementy : graféma, digram, trigram, slovo
- fonetické elementy : hláska, dvojkombinácia hlások, trojkombinácia hlások, difón, trifón, slabika

Poznámka: Presná špecifikácia elementov je uvedená v odseku „Definície elementov“.

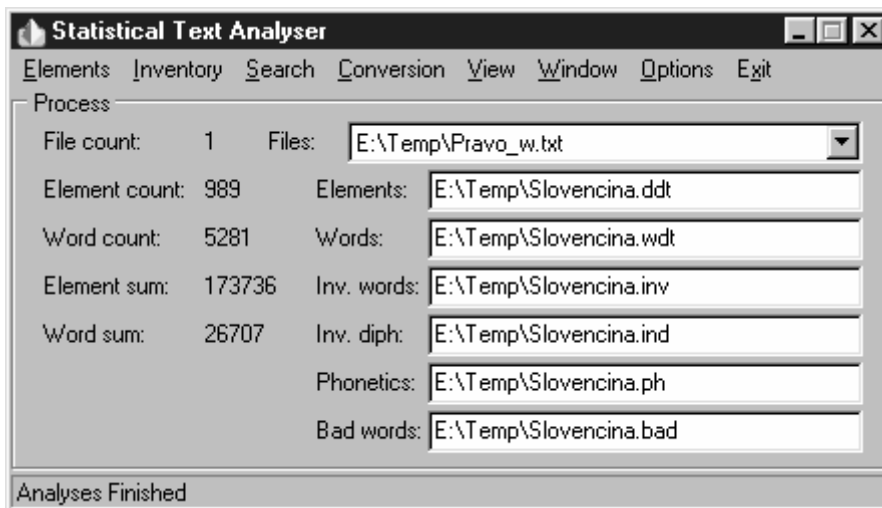
2. Program STA – Štatistický textový analyzátor

Program STA je vyvíjaný pre potreby digitálneho spracovania reči a základného fonetického výskumu. Program umožňuje:

- zostaviť zoznam elementov nachádzajúcich sa v texte a určiť ich frekvenciu výskytu, t. j. vykonať frekvenčnú analýzu textu
- vyhľadávať slová obsahujúce zadaný element
- porovnávať získané štatistické výsledky z rôznych štýlov textu
- automatický fonetický prepis textov
- vytvoriť zoznam slov potrebných na získanie databázy elementov rečovej syntézy

Hlavnú funkciu programu tvorí frekvenčná analýza elementov textu. Analýzu uskutočňuje počítač, ktorý systematicky vyberá z textu element po elemente a v pamäti si uchováva ich počet. Výsledkom analýzy je zoznam všetkých elementov a údaje o ich percentuálnom výskyte. Program umožňuje spracúvať dve skupiny elementov: ortografické a fonetické. Analýza ortografických elementov sa vykonáva na ortografickej forme textov. Rozbor fonetických elementov sa vykonáva po fonetickej transkripcii, ktorú počítač robí automaticky.

Po spustení programu sa na obrazovke počítača zobrazí základné okno (obr. 1). V hornej časti sa nachádza menu, pomocou ktorého sa vykonávajú analýzy. V ľavej časti okna sa priebežne vypisujú aktuálne údaje o počte elementov, slov, textov atď. V pravej časti sa v kolónkach vypisujú názvy súborov, s ktorými sa pracuje.

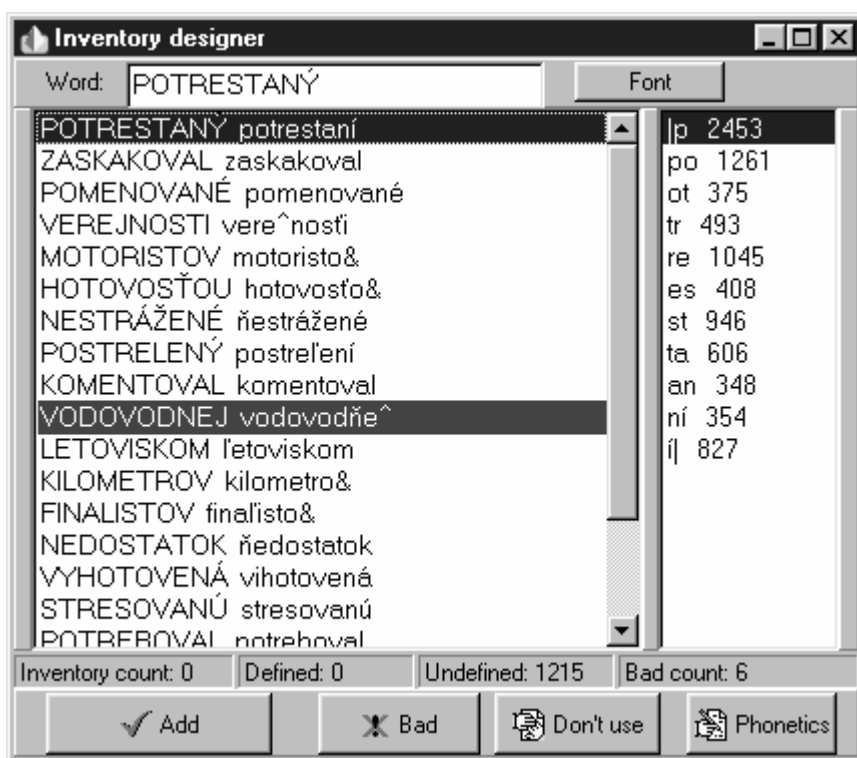
Obr. 1. Základné okno programu STA

Pred spustením štatistickej analýzy užívateľ zadá programu typ elementu (difón, trifón, graféma atď.) a ďalšie potrebné údaje. Vyznačí textové súbory, na ktorých sa má rozbor vykonať a program texty samostatne zanalyzuje. Výsledky sa uložia do súborov, aby boli uchované na ďalšie spracovanie.

Okrem frekvenčnej analýzy program pomáha vytvárať aj tzv. inventár slov pre rečové syntetizátory. Inventár je minimálna množina slov, ktoré vo svojej zvukovej podobe obsahujú všetky elementy. Syntetizátor vytvára rečový signál spájaním jednotlivých elementov. Pre syntézu je potrebné poznať každý element vyskytujúci sa v jazyku. Zostaviť takýto zoznam slov je pre človeka veľmi náročné. Rýchlosť dnešných počítačov umožňuje za sekundu prehľadať státisíce slov a vybrať z nich najvhodnejšie. Vytváranie zoznamu slov je založené na vzájomnej spolupráci užívateľa a počítača. Počítač ponúka 20 vhodných slov (obr. 2) a užívateľ z nich podľa subjektívneho uváženia vyberie to najvhodnejšie. Tento proces sa opakuje, pokiaľ inventár slov nie je úplný. Použitím programu bol zostavený 600 slovný inventár pre slovenský difónový syntetizátor reči.

Ďalšou funkciou je vyhľadávanie slov obsahujúcich zadaný element, ktoré sa často využívajú pri tvorbe databáz na rozpoznávanie reči. Užívateľ určite ocení možnosť vyhľadania slov obsahujúcich zriedkavo sa vyskytujúce elementy.

Popri analýze elementov sa súčasne vykonáva aj analýza frekvencie slov. Výsledkom tejto analýzy je zoznam všetkých slovných tvarov s údajom o frekvencii, s ktorou sa v texte vyskytujú. Často sa táto analýza používa na vyhodnotenie vhodnosti textu pre štatisticky vyvážené frekvenčné analýzy. Ak text obsahuje veľa skratiek, cudzích slov alebo slov s úzkym významom, nie je vhodný pre frekvenčné

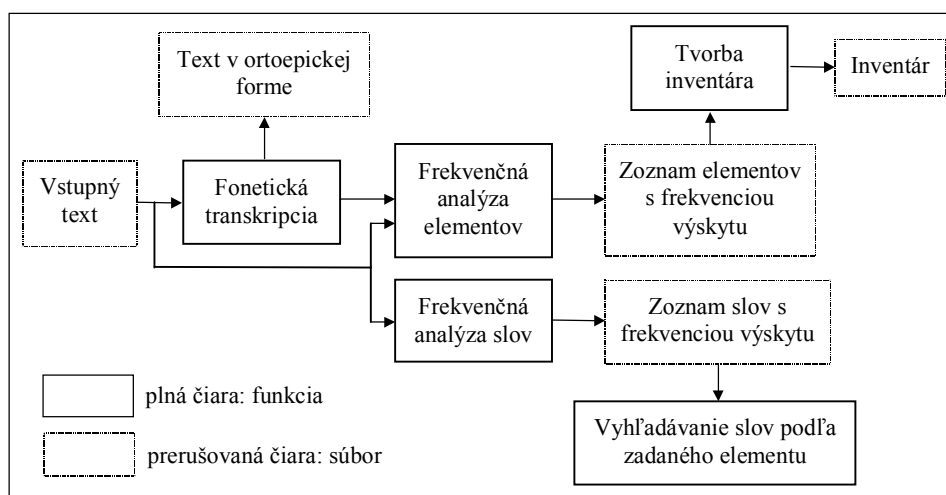
Obr. 2. Prostredie na tvorbu inventára slov

analýzy elementov. Možnosti programu sú prehľadnejšie znázornené na obrázku (obr. 3). Okrem jednoduchého a rýchleho ovládania je užívateľovi poskytnutých aj mnoho ďalších výhod, ako sú napr.:

- možnosť spracovania neobmedzene veľkého objemu textov (aj milióny elementov), čo umožňuje získať štatisticky vyvážené výsledky
- vysoká rýchlosť analýzy (tisíce elementov za sekundu)
- automatický prepis textu z ortografickej do ortoepickej podoby
- po úprave umožňuje aj analýzu cudzích jazykov

2.1 Definície elementov

Program vykonáva frekvenčnú analýzu všetkých definovaných elementov. Voľba elementu sa uskutočňuje vždy pred spustením samotnej analýzy. Elementy možno rozdeliť na ortografické a fonetické.

Obr. 3. Bloková štruktúra programu STA

Ortografické elementy:

- graféma : element charakterizujúci základnú jednotku písomného systému. Napr. slovo *včela* sa skladá z nasledujúcich grafém: *v, č, e, l, a*.
- digram : element charakterizujúci dvojicu susediacich grafém. Napr. slovo *včela* sa skladá z nasledujúcich digramov: *vč, če, el, la*.
- trigram : element charakterizujúci trojicu susediacich grafém. Napr. slovo *včela* sa skladá z nasledujúcich trigramov: *vče, čel, ela*.

Fonetické elementy:

- hláska : element charakterizujúci najmenšiu artikulačno-akustickú jednotku reči. Napr. slovo *včela* sa skladá z hlások: *f, č, e, l, a*.
- dvojkombinácia hlások² : element charakterizujúci dvojicu susediacich hlások. Napr. slovo *včela* sa skladá z dvojkombinácií: *fč, če, el, la*.
- difón : (diphone, biphone) element používaný pri signálovom spracovaní reči. Označuje úsek rečového signálu od polovice jednej hlásky po polovicu nasledujúcej hlásky. Názov difónu sa tvorí spojením znakov oboch hlások, ktoré obsahuje. Difóny sa využívajú pri segmentácii reči najmä z toho dôvodu, že veľká časť akustickej informácie, dôležitá pre identifikáciu hlások, leží v prechodoch medzi hláskami. Výhodou difónov je, že vo svojom centre zachovávajú prechodovú koartikulačnú informáciu a ustálené okrajové časti sú vhodné na spájanie s inými elementmi. Pri difónoch sa berú do úvahy aj úseky ticha, ktoré označujeme znakom /. Používajú sa pri segmentácii začiatku a konca slova, kde rečový signál prechádza z ticha do prvej hlásky, resp. z poslednej hlásky do ticha. Preto sa difónový rozpis vždy začína a

² Pojem dvojkombinácia a trojkombinácia hlások sa používa v práci A. Kráľa a kol. (1991, s. 108.)

končí úsekem ticha. Napr. slovo *včela* sa skladá z difónov: /f, fč, če, el, la, a/. Jednohláskové slová, napr. *a*, obsahujú dva difóny: /a, a/.

- trojkombinácia hlások : element charakterizujúci trojicu susediacich hlások. Napr. slovo *včela* sa skladá z trojkombinácií: /fče, čel, ela/.
- trifón : (triphone) element používaný pri signálovom spracovaní reči. Označuje úsek rečového signálu od polovice hlásky cez celú nasledujúcu hlásku až po polovicu ďalšej hlásky. Názov trifónu sa tvorí spojením znakov troch hlások, ktoré obsahuje. Pri trifónoch sa podobne ako aj pri difónoch berie do úvahy úsek ticha. Postup trifónovej segmentácie slova je rovnaký ako pri difónovej segmentácii, začína sa a končí úsekem ticha. Napr. slovo *včela* sa skladá z trifónov: /fč, fče, čel, ela, la/. Jednohláskové slová, napr. *a* obsahujú jeden trifón: /a/.
- slabika : fonetický útvar, ktorý obsahuje samohláskové jadro a voliteľné začiatkové alebo koncové spoluhlásky, resp. skupiny spoluhlások. Slabika môže byť reprezentovaná aj samostatnou samohláskou. Môže obsahovať prechody spoluhláska – samohláska (CV), ako aj prechody samohláska – spoluhláska (VC) vrátane väčšiny koartikulácií a iných fonologicko-fonetických javov vnútri svojich hraníc. Dĺžka slabiky nie je konštantná, je premenlivá. Fonologická teória zatiaľ neobsahuje pravidlá, ktoré by slabikové hranice presne určovali, preto sa v praxi stretávame s jej rôznymi definíciami.

3. Výsledky analýz

Podklad analýz a výsledkov uvedených v tejto časti tvoria súčasné texty odborného, publicistického a umeleckého štýlu v slovenskom jazyku. Texty neboli vyberané podľa štatistických zásad, domnievame sa však, že pri spracovaní veľkých objemov textov rôznych žánrov možno získať štatisticky vyvážené výsledky. Celkový objem analyzovaných textov je 1 milión slov (7,1 milióna grafém). V textoch sa zriedkavo vyskytujú skratky, cudzie a archaické slová. Vzhľadom na ich nízky počet je ich vplyv zanedbateľný. Podklad analýzy tvorí: encyklopedický výkladový slovník (600 000 slov – 3,3 milióna grafém), 10 výtlačkov rôznych novinových denníkov (410 000 slov – 2,2 milióna grafém), próza a zozbierané poviedky a úryvky románov (230 000 slov – 1,1 milióna grafém), právnické texty (80 000 slov – 470 000 grafém), poézia (10 000 slov – 30 000 grafém).

Analýza je vyhodnotená pre každý typ elementu. Fonetickú transkripciu vykonáva počítač automaticky podľa súčasných ortoepických pravidiel (Kráľ, 1988) bez splývania slov. Pri ortografickej analýze sme diftongy *ia, ie, iu* považovali za dve

grafémy³. Elementy *dz*, *dž*, *ch* uvádzame ako jednu grafému. Pri ortoepických rozboroch vychádzame z neutrálneho štýlu slovenskej spisovnej výslovnosti, v ktorej sa hláska *ä* nevyskytuje. Zvuková podoba grafémy *ä* je totožná s hláskou *e*. Diftongy *ia*, *ie*, *iu*, *uo* považujeme za samostatné hlásky a slabičné a neslabičné *l*, *r*, *ĺ*, *ŕ* tiež za samostatné hlásky⁴. Elementy *dz*, *dž*, *ch* sú v analýzach samostatné hlásky, element *x* je realizáciou dvoch hlások *k* a *s*.

Pravidlá fonetického prepisu sú aplikovateľné na väčšinu slovenských slov. Napriek tomu sa nemožno vyhnúť chybám vo fonetickom prepise pri slovách vymykajúcich sa všeobecným pravidlám výslovnosti, alebo pri cudzích slovách. V našom systéme sa chyba prepisu z ortografickej do ortoepickej formy prejavuje najvýraznejšie pri pravidlách mäkkenia spoluhlások *d*, *t*, *n*, *l*. Ako príklad si možno všimnúť fonetický prepis slova *vodovodnej* na obrázku (obr. 2). Tieto chyby boli čiastočne eliminované zoznamom cudzích slov a výnimiek. V písomnom prejave sa v súčasnosti vyskytuje relatívne veľa cudzích slov, preto analýzy musia tieto slová rešpektovať. Fonetická transkripcia slova závisí aj od jeho pozície vo vete. Z tohto dôvodu sa pristupuje k prepisu dvoma spôsobmi:

- viazaním slov na základe pravidiel o spĺvaní a výslovnosti viazaných slov uvedených v knihe Á. Kráľ a (1988).
- bez viazania slov, každé slovo sa považuje za izolované, t. j. jeho výslovnosť nie je ovplyvnená okolitými slovami.

Všetky uvedené výsledky sú získané analýzou bez viazania slov. Slová boli analyzované izolovane, nezávisle od susedných slov.

3.1 Frekvenčná analýza grafém

Celkovo je analyzovaných 7,1 milióna grafém. Slová s cudzojazyčnými grafémami (napr.: *ö*, *ü*, *ř* a pod.) nie sú v analýze zahrnuté. Tabuľka 1 (s. 88) udáva percentuálne zastúpenie grafém v slovenskom jazyku. Na porovnanie sú v tabuľke uvedené aj výsledky analýz J. Bosáka (1965), ktoré boli získané analýzou 1 milióna grafém. Výsledky analýz sa výraznejšie líšia pre grafémy *c*, *h*, pretože elementy *dz*, *dž*, *ch* sa v práci J. Bosáka považovali za dve samostatné grafémy.

3.2 Frekvenčná analýza hlások

Celkovo bolo analyzovaných 7,1 milióna hlások. Automatický fonetický prepis textov z ortografickej do ortoepickej formy používa fonetickú transkripciu obsahujúcu 51 hlások spisovnej slovenčiny definovanú Á. Kráľom a J. Sabolom (1989). Výsledky analýzy – percentuálne zastúpenie hlások v slovenčine – sú uvedené v ta-

³ Podobne ako v práci J. Bosáka (1965).

⁴ Vzhľadom na tradíciu a práce Á. Kráľa a J. Sabola.

buľke 2 (s. 89). Na porovnanie sú v tabuľke uvedené aj výsledky štatistik vyššie spomenutých autorov. Použitie počítačov vo fonológii si vyžiadalo novú medzinárodnú definíciu zápisu hlások v kóde ASCII vhodnú pre počítače nazývanú SAMPA⁵, preto znaky hlások uvádzame v troch systémoch fonetickej transkripcie: PSV⁶, IPA (International Phonetic Alphabet) a SAMPA (Speech Assessment Phonetic Alphabet).

Pri porovnaní výsledkov analýzy s prácami J. Bosáka (1965), J. Sabola (1966) a J. Findru (1968) sa zistili výrazné odlišnosti. Tie mohli byť spôsobené relatívne malým objemom skúmaných textov (10 000 elementov) a štýlovo úzkym záberom. Ak porovnáваме najčastejšie sa vyskytujúcich osem hlások, potom v práci J. Bosáka sa na prvých ôsmich pozíciách z nich nachádza päť, v práci J. Sabola šesť a v analýzach J. Findru tiež päť. Dobrá zhoda výsledkov je s prácou A. Kráľ a kol. (1991), ktorá vychádzala z analýzy 100 000 hlások obsiahnutých v rôznych žánrových a štýlových útvaroch.

Tab. 1. Percentuálny výskyt grafém v slovenskom jazyku

Graféma	J. Bosák		Graféma	J. Bosák	
	Výskyt [%]	Výskyt [%]		Výskyt [%]	Výskyt [%]
O	9,51	8,27	Í	1,20	1,07
A	9,06	7,74	CH	1,13	–
E	7,75	7,31	Ý	1,10	0,97
N	6,34	5,49	Č	1,10	0,98
I	6,07	5,41	Š	0,89	0,83
V	5,14	4,20	Ú	0,86	0,76
R	5,05	4,62	Ž	0,85	0,87
S	4,74	4,15	É	0,81	0,81
T	4,54	4,48	Ĥ	0,54	0,52
K	3,76	3,61	Ľ	0,42	0,72
L	3,73	3,37	F	0,31	0,27
P	3,27	2,72	G	0,29	0,60
D	3,22	3,05	Ô	0,20	0,17
M	3,20	2,97	Ň	0,16	0,16
U	2,65	2,50	DZ	0,13	–
Z	1,99	1,85	Ä	0,11	0,13
Á	1,90	1,70	Ó	0,11	0,18
J	1,90	1,86	Ď	0,11	0,15
B	1,69	1,49	X	0,06	0,17
Y	1,53	1,47	Ř	0,01	0,03

⁵ Bližšie informácie možno získať na internete: <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/sampa>.

⁶ PSV – znaky hlások definované v knihe Á. Kráľ a Pravidlá slovenskej výslovnosti (1988), alebo v knihe Á. Kráľ a – J. Sabola Fonetika a fonológia (1989).

C	1,33	2,34	Ľ	0,01	0,06
H	1,23	2,26	DŽ	0,004	–

Tab. 2. Percentuálny výskyt hlások v slovenskom jazyku

PSV	IPA	SAMPA	Výskyt [%]	J. Bosák Výskyt [%]	J. Sabol Výskyt [%]	J. Findra Výskyt [%]	A. Kráľ Výskyt [%]
o	o	o	9,71	10,28	9,42	9,63	9,99
a	a	a	8,59	10,29	9,57	9,48	7,98
ä	æ	{	} 6,94	0,08	0,08	0,05	} 7,94
e	e	e		8,28	7,68	7,94	
i	i	i	5,93	5,98	5,50	5,38	6,01
s	s	s	5,11	3,93	4,62	4,56	4,63
r	r	r	4,98	3,39	3,66	3,94	4,68
k	k	k	3,87	3,27	3,59	3,80	3,39
n	n	n	3,86	3,40	3,43	3,58	4,05
t	t	t	3,66	4,09	4,02	4,44	4,16
v	v	v	3,65	3,80	4,15	4,05	3,87
p	p	p	3,48	3,08	3,10	2,96	3,42
m	m	m	3,26	3,55	3,64	3,97	3,10
l	l	l	2,40	3,23	3,07	2,91	2,51
u	u	u	2,38	2,39	2,45	2,36	2,48
í	i:	i:	2,35	1,61	1,99	2,04	2,10
ň	ɲ	J	2,27	2,29	2,12	2,00	2,16
d	d	d	2,03	2,65	2,59	2,52	2,46
á	a:	a:	1,94	1,68	2,07	2,02	2,09
ľ	ɻ	L	1,78	2,20	2,01	1,69	1,30
z	z	z	1,67	1,77	2,10	1,98	2,01
b	b	b	1,59	2,07	1,95	1,87	1,55
c	ts	ts	1,44	0,71	0,77	0,91	1,56
ť	c	c	1,43	1,67	1,65	1,66	1,39
x	x	x	1,22	0,79	0,97	0,88	0,77
h	h	h	1,20	1,95	1,90	1,58	1,27
č	tʃ	tʃ	1,09	1,46	1,32	1,22	1,22
je	je	i_^e	1,08	0,88	1,00	0,97	1,02
ü	u	u_^	1,04	–	–	–	0,73
f	f	f	1,04	0,29	0,36	0,45	0,59
j	j	j	1,04	1,99	2,02	2,13	1,22
š	ʃ	ʃ	1,02	1,44	1,31	1,39	0,92
ý	i	i_^	0,90	–	–	–	1,05
ú	u:	u:	0,87	0,63	0,90	0,84	0,83
d'	ɟ	J\	0,86	1,26	1,17	1,17	1,04
é	e:	e:	0,82	0,36	0,45	0,52	0,88
ž	ʒ	Z	0,71	1,27	1,12	1,20	0,88
ja	ja	i_^a	0,66	0,44	0,44	0,49	0,70
g	g	g	0,32	0,38	0,39	0,39	0,56
no	nɔ	N\	0,22	–	–	–	0,20
ŕo	uɔ	u_^o	0,20	0,13	0,13	0,13	0,23
r	r	r=	0,17	0,11	0,29	0,23	0,16
ŕ	ɻ	N	0,13	–	–	–	0,10
ž	dʒ	dʒ	0,12	0,14	0,15	0,16	0,16
ó	o:	o:	0,11	0,00	0,01	0,05	0,06
w	w	w	0,084	–	–	–	0,16
yu	iu	i_^u	0,074	0,01	0,00	0,00	0,31
l	l	l=	0,061	0,15	0,28	0,20	0,06
ř	r:	r=:	0,015	0,05	0,06	0,04	0,005

j	l:	l=:	0,015	0,00	0,02	0,02	0,004
ž	dž	dž	0,004	0,04	0,03	0,02	0,032
m	m	F	0,001	–	–	–	–

3.3 Frekvenčná analýza dvojkombinácií hlások a difónov

Difón a dvojkombinácia hlások sú veľmi podobné elementy. Dvojkombinácie hlások tvoria podmnožinu difónov, pretože difóny môžu navyše obsahovať úsek ticha. Dvojkombinácia hlások je element používaný vo fonetickom výskume, pričom element difón nachádza svoje uplatnenie pri segmentácii a spracovaní rečového signálu. Frekvenčná analýza difónov v slovenčine má dva ciele: vytvoriť kompletný zoznam difónov slovenského jazyka potrebný pre syntetizátory reči, ako aj určiť pravdepodobnosť (frekvenciu) ich výskytu. Z výsledkov analýzy vyplýva, že slovenský jazyk obsahuje približne 1600 difónov (tab. 4).

Čiastočná analýza dvojkombinácií hlások je spracovaná v práci J. Bosáka (1965). Cieľom frekvenčnej analýzy dvojkombinácií hlások je stanovenie ich percentuálneho výskytu, ktorý priamo udáva pravdepodobnosť nasledovania daných dvoch hlások v slovenčine. Keďže celý zoznam vzhľadom na jeho rozsiahlosť nemožno uverejniť, v tabuľke (tab. 3) sú na ilustráciu uvedené len najčastejšie sa vyskytujúce dvojkombinácie hlások s ich percentuálnym výskytom.

Tab. 3. Najčastejšie sa vyskytujúce dvojkombinácie hlások v slovenskom jazyku

Dvojkombinácia hlások	Výskyt [%]	Dvojkombinácia hlások	Výskyt [%]	Dvojkombinácia hlások	Výskyt [%]
p r	1,37	o s	0,82	e n	0,64
o v	1,31	n o	0,80	s k	0,63
p o	1,25	ř i	0,79	m e	0,63
n a	1,21	l a	0,77	t a	0,62
ň e	1,16	d o	0,76	ř e	0,62
k o	1,10	v e	0,75	r i	0,62
s t	1,10	v o	0,73	j e	0,60
v a	1,06	o r	0,73	o b	0,56
r e	1,05	h o	0,72	e ě	0,55
r o	1,04	v i	0,70	ř i	0,53
t o	1,02	l o	0,70	d' e	0,52
r a	0,96	ř e	0,68	m i	0,52
o ť	0,88	s a	0,66	a k	0,51
o m	0,86	s ř	0,64	k a	0,51

3.4 Frekvenčná analýza trojkombinácií hlások a trifónov

Rozdiel medzi trojkombináciou hlások a trifónom je rovnaký ako medzi dvojkombináciou a difónom. Trifóny ako rečové elementy sa používajú pri segmentácii rečového signálu v rozpoznávačoch reči. Rozpoznávač prevádza zvukový záznam reči do jeho ortografickej podoby. Spoľahlivosť rozpoznávania sa dá zvýšiť doplnením údajov o výskyte (pravdepodobnosti) jednotlivých elementov. Ak sa analyzátor nevie rozhodnúť medzi dvoma elementmi, urobí štatisticky menšiu chybu, ak sa rozhodne pre častejšie sa vyskytujúci. Pre názornosť sú v tabuľke (tab. 5) uvedené najčastejšie sa vyskytujúce trojkombinácie hlások v slovenčine. Počet trifónov, resp. trojkombinácií hlások v slovenskom jazyku je približne 18 000. Pre porovnanie počtu elementov v slovenčine uvádzame nasledujúcu tabuľku (tab. 4).

Tab. 4. Počty elementov v slovenskom jazyku

Element	Počet elementov
graféma	44
digram	1300*
trigram	15000*
hláska	51
difón	1600*
dvojkombinácia hlások	
trifón	18000*
trojkombinácia hlások	

* uvedený údaj je len informatívny

Tab. 5. Najčastejšie sa vyskytujúce trojkombinácie hlások v slovenskom jazyku

Trojkombinácia hlások	Výskyt [%]	Trojkombinácia hlások	Výskyt [%]	Trojkombinácia hlások	Výskyt [%]
ova	0,63	ako	0,21	aň ě	0,17
pre	0,58	pra	0,21	pří	0,17
aľi	0,34	spo	0,20	áva	0,17
sta	0,31	nix	0,20	kon	0,16
tor	0,28	vaň	0,20	slo	0,16
sťi	0,28	lov	0,20	nov	0,16
ove	0,28	val	0,19	kov	0,16
ého	0,27	pod	0,18	ťel'	0,16
pri	0,27	olo	0,18	aľe	0,16
nos	0,25	n _o sk	0,17	pro	0,16
ňe ě	0,23	čas	0,17	tre	0,16
kto	0,23	koů	0,17	eň ě	0,16

ost	0,23	sto	0,17	kom	0,15
ick	0,22	vať	0,17	bol	0,15

Tab. 6. Najčastejšie sa vyskytujúce slová slovenského jazyka

Slovo	Výskyt [%]	Slovo	Výskyt [%]	Slovo	Výskyt [%]
A	3,21	PRI	0,35	BY	0,20
V	2,82	OD	0,33	ČO	0,19
SA	2,28	ZA	0,33	KEĎ	0,19
NA	2,12	SI	0,32	BOL	0,18
S	0,91	PO	0,32	LEN	0,18
Z	0,87	PRE	0,30	ALEBO	0,17
JE	0,78	ICH	0,27	NAJMÄ	0,17
AJ	0,74	ALE	0,27	VŠAK	0,17
O	0,66	SÚ	0,26	BOLO	0,17
DO	0,65	VO	0,24	ABY	0,16
AKO	0,59	UŽ	0,29	BOLA	0,16
ŽE	0,51	SOM	0,23	NIE	0,16
K	0,47	JEHO	0,22	AK	0,16
TO	0,43	BOLI	0,21	ZO	0,16
I	0,43	PODEA	0,20	SO	0,15

3.5 Frekvenčná analýza slov

Popri analýze elementov sa vykonávala aj frekvenčná analýza slov. Pri analýze bolo zistených 160 000 rôznych slovných tvarov z celkového počtu 1 milión analyzovaných slov. Zoznam najčastejšie sa vyskytujúcich slov v slovenčine je uvedený v tabuľke (tab. 6). Slová sú uvedené v tvare, v akom sa vyskytli v texte. Frekvenčnou analýzou slov sa zaoberal aj J. Mistrík (1969), ktorý analyzoval výskyt slovenských slov v rôznych štýloch. Matematicky vyjadruje a kvantifikuje vzťahy medzi výskytom slov, pričom slová uvádza len v základnom tvare. Porovnaním výsledkov zisťujeme, že z prvých 40 najčastejšie sa vyskytujúcich sa 25 nachádza na popredných miestach v našej analýze. Výsledky analýzy frekvencie slov sú veľmi závislé od výberu textov a štýlu textov. Aj z tohto dôvodu nemožno nami získané výsledky frekvencie výskytu slov pokladať za štatisticky vyvážené. Hlavným zámerom našej analýzy slov je eliminácia skratiek a cudzích slov v textoch s cieľom odstrániť skreslenie výsledkov frekvenčnej analýzy ostatných elementov. Pred štatistickou analýzou elementov je výhodné vopred vykonať frekvenčnú analýzu slov na danom texte a uistiť sa, že text neobsahuje často sa vyskytujúce úzkovýznamové alebo cudzie slová, prípadne skratky.

4. Záver

Hlavným cieľom článku je ukázať možnosti nového moderného prístupu k štatistickým analýzám kvantitatívnych charakteristík jazyka využitím výpočtovej techniky, ktorá nesmierne urýchľuje a zjednodušuje prácu človeka v tejto oblasti. Článok poukazuje na potrebu rozšírenia štatistických analýz o nové elementy (difón, trifón), používané pri spracovaní reči. Nadväzuje na tradíciu v štatistických analýzach na Slovensku a pokúša sa porovnať výsledky autorov získané v minulosti.

Spoločným znakom predošlých prác je, ako aj autori sami pripomínajú, relatívne malý objem štatisticky spracovaných textov (okolo 10 000 elementov). Z tohto hľadiska je otázne, aký veľký objem textov poskytuje štatisticky vierohodné výsledky. Výskum v tejto oblasti potvrdil tvrdenie J. B o s á k a (1965), že v rámci jedného štýlu by text s objemom okolo 150 000 elementov mal poskytovať ustálené výsledky. Tvrdenie bolo dokázané analýzou viacerých textov požadovaného objemu, pričom poradie elementov vo výsledkoch sa nelíšilo. Situácia s analýzou textov rôznych štýlov je komplikovanejšia. Hoci vo všeobecnosti v slovenčine existuje isté ustálené poradie výskytu elementov (získané analýzou rôznych štýlov textov veľkých objemov), možno ho považovať len za priemerné poradie, pretože výsledky analýz jednotlivých štýlov sa od neho čiastočne líšia. Prínosom článku je stanovenie priemerných štatistických výsledkov získaných analýzou veľkého objemu textov rôznych štýlov (1 milión slov, 7,1 milióna grafém).

Výskyt slov na rozdiel od výskytu elementov veľmi závisí od štýlu textu. Napriek tejto vlastnosti sa často vyskytujúce slová nachádzajú vo všetkých štýloch, aj keď ich percentuálne zastúpenie nemusí byť rovnaké.

Percentuálne výskytu a kompletne zoznamy ostatných elementov (digramov, trigramov, difónov, trifónov, dvojkombinácií a trojkombinácií hlások, slov atď.) nie je vzhľadom na ich veľkosť možné uverejniť, avšak pre záujemcov sú k dispozícii v našom oddelení.⁷ V súčasnosti pripravujeme novú verziu programu pre maďarský jazyk.⁸

Bibliografia

BOSÁK, J.: Frequency of phonemes and letters in Slovak and numerical expression of some phonemic relations. *Jazykovedný časopis*, 16, 1965, s. 120 – 135.

FINDRA, J.: Frekvencia foném v ústnych prejavoch. *Jazykovedný časopis*, 19, 1968, s. 84 – 95.

KRÁL, A. – KRÁL, Á. – MAJERNÍK, V.: Frekvenčná analýza hláskového inventára slovenčiny. *Jazykovedný časopis*, 42, 1991, s. 105 – 113.

KRÁL, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 632 s.

KRÁL, Á. – SABOL, J.: Fonetika a fonológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

⁷ Oddelenie analýzy a syntézy reči, Ústav teórie robotiky a riadenia, Slovenská akadémia vied, Dúbravská cesta 9, Bratislava

⁸ Výskum sa realizoval v rámci grantovej agentúry VEGA, č. projektu 47/0214/99 a vedecko–technického grantu MŠ SR č. 95/5195/297.

MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969. 728 s.
SABOL, J.: Frekvencia hlások v jazyku súčasnej slovenskej poézie. Jazykovedný časopis, 17, 1966,
s. 13 – 25.

PROBLÉM VYČLEŇOVANIA USTÁLENÝCH LEXIKALIZOVANÝCH
SPOJENÍ POMOCOU ŠTATISTICKÝCH NÁSTROJOV

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

JAROŠOVÁ, A.: The Problem of Delimiting Fixed Collocations Using Some Statistical Tools. *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 2, pp. 94 – 100. (Bratislava)

The purpose of this paper is to give an overview of several research topics in the field of lexical combinatorics: 1. the acquisition of collocational information from textual corpora on the basis of statistics; 2. the correlation between the concept of language anomaly and certain statistical values (MI-score, t-score, C-score); 3. the delimitation of the notion of collocation with respect to other combinatorial phenomena.

Problematiku kritérií vyčleňovania ustálených spojení, či už lexikalizovaných alebo frazeologizovaných, rozpracúvajú viaceré jazykovedné disciplíny, okrem frazeológie a lexikológie aj syntax a teória lexikografie. V ostatnom čase sa táto otázka intenzívne rieši aj v oblasti lingvistiky, ktorá sa na základe používaných metodologických nástrojov vyčlenila ako korpusová lingvistika.

Korpusová lingvistika nepracuje s binárnymi pojmami a deduktívnymi schémami, ale pri svojom výskume sa usiluje vychádzať dôsledne „zdola“, z autentického, neredukovaného jazykového materiálu. Tento materiál sa nezhrádza v podobe excerpčných lístkov, ale v podobe veľkých súborov textov uložených na pamäťových médiách. Akvizícia týchto súborov smeruje do rozličných komunikačných, tematických a štýlových oblastí. Zaujímavá je tak písaná, ako aj hovorená podoba jazyka. V rámci korpusovej lingvistiky sa vypracúvajú návrhy smerujúce k štylistickej a tematickej vyváženosti korpusu tak, aby výsledky analýzy neboli príliš skreslené. Ďalej sa vypracúvajú metodické nástroje na extrahovanie lingvistickej informácie z textov. Zovšeobecnenia sa robia opatrne, pretože vyčleňovanie jednotiek a kategórií sa ľahšie robí na vybraných prototypických príkladoch než v situácii, keď je materiálu nadbytok. Pri analýze takého veľkého objemu textov sa používajú programové nástroje vytvorené na základe explicitne sformulovaných algoritmov.

V podmienkach ručného excerpovania materiálu sa lingvista zamerával na to, čo ho zaujalo. Jeho pohľad bol ovplyvnený sformulovanou hypotézou a nevyšiel si natoľko veci „samozrejmé“. Porozumenie významu od neho nevyžadovalo nákladný opis berúci do úvahy všetky formálne manifestácie nejakého významového prvku.

Pre počítač treba sformulovať postup krokov úplne explicitne a veľmi podrobne, pretože pri spracúvaní lingvistických dát nič nie je samozrejmé. Popri práci to má

aj svoju pozitívnu stránku, pretože tento postup núti lingvistov zamyslieť sa nad zdánlivo samozrejmyými súvislosťami. Korpusová lingvistika pri identifikácii a extrahovaní ustálených spojení z textového korpusu používa nástroje jej vlastné: algoritmy, ktoré sa s každou novou analýzou zlepšujú, lebo vždy sa obohatia o novú informáciu získanú na základe registrovania nedostatkov predchádzajúcej analýzy.

Korpusová lingvistika na Slovensku je v zárodočnom štádiu, hoci o jej budovaní sa uvažuje niekoľko rokov (Jarošová, 1993; 1997; Benko, 1997). Chýbajú finančné zdroje, odborníci z oblasti informatiky a na vysokých školách chýba špecializácia počítačová lingvistika.

Keď sa formuluje algoritmus pre počítač, vyberá sa z jestvujúcich opisov najefektívnejší z hľadiska „myslenia“ počítača. Počítač pracuje s reťazcom znakov a kombináciami týchto reťazcov. Hľadajú sa kombinácie, ktoré majú istú vlastnosť. Pomerne jednoduchou a dobre zachytiteľnou charakteristikou je frekvencia týchto kombinácií. Stručne povedané, počítač poráta frekvencie a bude si všímať (a vypíše) tie kombinácie, ktoré sa najčastejšie opakujú. Prah frekvencie stanoví bádateľ empiricky. U. H e i d (1994, s. 228), ktorý vo svojej lingvistickej analýze často používa počítačové nástroje, charakterizuje ustálené spojenie ako kombináciu dvoch prvkov, ktoré nositeľ jazyka vníma ako „často sa opakujúce reprodukovateľné konvencionalizované celky, resp. stavebné bloky slovnej zásoby“. Frekventovanosť sa v tejto definícii uvádza na prvom mieste. Na druhom mieste je reprodukovateľnosť dvojice ako celku. Prvú charakteristiku počítač, samozrejme, rozpozná, ale druhú nie. Problém častého spoluvýskytu dvoch jednotiek spočíva v tom, že nie každá počítačom nájdená dvojica je lexikalizovaným celkom. Okrem toho identifikácia spoluvýskytu jednotiek vo flektívnych jazykoch je oveľa zložitejšia ako v analytických jazykoch.

Vidíme, že aj takéto jednoduché vymedzenie ustálených spojení naráža na hranicu formalizovateľnosti určitého kritéria. Aj D. C r u s e (1986, s. 40) ponúka definíciu lexikalizovaných spojení (collocations), ktorá z hľadiska počítača nemá operatívnu silu, lebo je spojená aj s vnímaním významu komponentov spojenia: „sequences of lexical items which habitually co-occur, which are nonetheless fully transparent, in the sense that each lexical constituent is semantic constituent“ (postupnosť lexikálnych jednotiek s ustáleným spoluvýskytom, ktoré sú však úplne transparentné v tom zmysle, že sú nielen lexikálnymi, ale aj sémantickými zložkami celku). Autor sa zmieňuje o ich vzájomnej selektivitě, čo znamená, že výskyt jedného komponentu predpokladá existenciu druhého.

V korpusovej lingvistike sa používajú rozličné štatistické nástroje, ktoré vyhodnocujú frekvenciu spoločného výskytu (či už bezprostredne vedľa seba alebo v rámci intervalu) dvoch lexikálnych jednotiek. Táto frekvencia má v štruktúre každého vzorca rozličnú váhu a je súčasťou iných štatistických hodnôt.

Priamočiary a najjednoduchší prístup je vyčlenenie dvojíc (resp. trojíc), ktoré sa v texte najčastejšie vyskytujú bezprostredne vedľa seba. Je pochopiteľné, že na tomto základe program vyčlení veľké množstvo lexikálne nerelevantných dvojíc (Cvetko-

Rasmussen, 1996), napr: *of the, it is, has been, be in, as it* a pod. Hoci niektoré dvojice synsémantických slov môžu byť frazémami, je evidentné, že uvedené príklady (predložka – určitý člen, zámeno – kopula, kopula – predložka) medzi ne nepatria. Takisto to nemôžu byť vlastné mená (okrem typu *Biely dom*) a frekventované voľné spojenia, ktoré počítač môže identifikovať pri použití jednoduchého kritéria opakovaného spoluvýskytu dvoch jednotiek.

Napríklad C. Belica (1996, s. 69) sledoval výskyt neologizmov v nemeckom „politickom“ korpuse zloženom z textov denníkov a časopisov, programov politických strán, prepisov verejných prejavov politikov a textov letákov v období od mája 1989 do decembra 1990. V korpuse obsahujúcom 4 220 752 slovných tvarov v prvom kole analýzy vyčlenil napríklad tieto frekventované bigramy: *Berliner Zeitung, Kampf gegen, Brandenburger Tor, der ehemaligen, Günter Mittag, klein Geld, Ex-DDR, nicht unbedingt, Noch-DDR, Runder Tisch, alle Bürger, führende Rolle*.

V malom korpuse zloženom z textov uverejnených v denníku Pravda v decembri 1995 a obsahujúcom 2 466 022 slovných tvarov sme sledovali najfrekventovanejšie bigramy a trigramy so slovom *nič*. Jedenásť najfrekventovanejších bigramov, napr. *a nič, o nič, už nič, to nič, vôbec nič*, sa nevyznačuje ustálenosťou v zmysle nerozložiteľnosti významu. Až na dvanástej pozícii sa objavuje spojenie *akoby nič*, ktoré má charakter frazémy. Pri najfrekventovanejších trigramoch, napr. *nie je nič, nemá nič spoločné, nezostáva nič iné, nemá nič proti*, sa prvý výskyt frazémy so slovom *nič* objavuje až na šiestej pozícii (*pre nič za nič*). V prípade obidvoch frazém ide o ich šesťnásobný výskyt v rámci korpusu a v spoločnej frekvenčnej tabuľke bigramov a trigramov sa obidve spojenia ocitnú na spoločnom šiestom mieste.

Pretože frekventovaný spoluvýskyt dvoch a viacerých slov z hľadiska vyčlenenia ustáleného spojenia nemá kriteriálnu hodnotu, začala sa sledovať tzv. hodnota vzájomnej usúvzťažnenosti (mutual information score, MI-score). Ustálené spojenie sa charakterizovalo ako dvojica usúvzťažnených slov, ktorých spoločný výskyt je častejší, akoby sa očakávalo podľa ich samostatnej frekvencie. Hodnota MI je štatistický pojem definovaný v teórii informácie, ale ukázal sa výhodný aj pri identifikácii spojení (Church – Hanks, 1990, s. 23). Hodnota sa vyráta tak, že skutočná pravdepodobnosť spoločného výskytu dvojice slov v texte (vyrátaná na základe jej frekvencie v korpuse) sa delí pravdepodobnosťou získanou sčítaním pravdepodobností výskytu každého slova z dvojice zvlášť:

$$I(x,y) \equiv \log_2 \frac{P(x,y)}{P(x)P(y)}$$

Do istej miery je hodnota MI závislá od veľkosti a štruktúry korpusu. Zaujímavé je, že v určitej podobe sa tu objavuje aj pojem anomálnosti spájateľnosti, pretože spojenie dvoch slov označené ako spojenie ustálené má štatisticky významne vyššiu

frekvenciu, akoby sa dalo očakávať podľa samostatného výskytu komponentov spojenia. Vysoká hodnota MI v istom spojení je často ukazovateľom toho, že jedno z dvojice slov sa spája prednostne alebo výlučne s tým druhým. Málo frekventované jednotky zdvihnú hodnotu MI, ale to ešte neznamená, že ich spoločný výskyt s druhým slovom tvorí ustálené spojenie. K. Church a P. Hanks (1990), ktorí použili hodnotu MI v lexikológii ako prví, identifikovali s jeho pomocou aj také „ustálené“ dvojice slov, ktorých spoluvýskyt je podmienený nie jazykovo, ale referenčne: lekár – sestra, lekár – nemocnica, piť – martini. Slovo *martini* sa v korpuse vyskytovalo oveľa zriedkavejšie ako slovo *pivo*, ale zhodou okolností sa spájalo vždy len so slovesom *piť*.

Ďalej sa hľadali štatistické nástroje, ktoré by mohli spracúvať spojenia obsahujúce viacej ako dve slová, aby sa eliminoval efekt vysokej hodnoty MI pri slovách s nízkou frekvenciou. Okrem toho sa bádatelia usilovali brať do úvahy aj morfosyntaktické charakteristiky spájajúcich sa slov. F. Smadja (1993) navrhol súbor programov, ktorý najprv vyčlenil najfrekventovanejšie spojenia a potom použil rad filtračných metód na elimináciu nerelevantných dvojíc. Tento program pracuje spoľahlivo pre tie spojenia, ktorých komponenty majú vysokú frekvenciu. Program nezachytil spojenia so zriedkavými slovami.

Súbor slovných kombinácií, ktoré identifikoval počítač a dokázal im prideliť morfosyntaktickú informáciu, tvorili najmä verbonominálne, adjektívno-menné a meno-menné spojenia. Predstavovali 40 % zo všetkých vyčlenených spojení. Tieto spojenia prezrel profesionálny lexikograf a 80 % z nich označil za relevantné. Vidieť teda, že program má pomerne vysokú efektívnosť. Šesťdesiatim percentám spojení sa nepodarilo prideliť údaje o ich morfologickej charakteristike. Aj medzi nimi lexikograf našiel relevantné spojenia, ale v oveľa menšom množstve.

Pri koncipovaní slovníka na základe dostatočne veľkého korpusu textov by lexikograf musel prebrať stovky alebo tisícky konkordancií a v nich manuálne vyhľadávať relevantné spojenia. Preto program, ktorý s istou, pomerne vysokou účinnosťou dokáže zostaviť zoznam spojení ako možných kandidátov na ustálené spojenia, treba hodnotiť ako veľkú pomoc lexikografickej praxi.

Zaujímavým testom lexikálneho okolia dvoch slov je tzv. hodnota T (T-score, t-test), ktorá meria rozdiely v ich spájateľnosti. Aby test mal zmysel, musia mať vybrané slová spoločný významový prvok. Program vypisuje najbližších lexikálnych partnerov oboch slov a umiestňuje ich na stupnici, ktorej hodnoty postupne klesajú od slov s exkluzívnou spájateľnosťou z hľadiska jedného z dvoch skúmaných slov cez slová, ktoré sa s rozličnou mierou frekvencie spájajú s obidvoma testovanými jednotkami až k výlučným lexikálnym partnerom druhého zo skúmaných slov. Takýmto spôsobom test umožňuje odlišiť blízke synonymá.

Pri koncipovaní Cambridžského medzinárodného slovníka anglického jazyka – CIDE (1995), ktorý sa predáva aj u nás, sa použil na vyhľadávanie taký štatistický nástroj (tzv. hodnota C, C-score), ktorý kombinuje viaceré frekvenčné charakteristiky

a usiluje sa spojiť výhody Smadjevho prístupu s výhodami hodnoty MI (Baugh – Harley – Jellis, 1996).

Lexikograf nakoniec dostane vždy väčší zoznam spojení, ako je počet skutočne lexikalizovaných spojení. Preto pri konečnom rozhodovaní o statuse nájdeného spojenia nastupuje významové kritérium, pomocou ktorého sa určí, či v danej jednotke ide alebo nejde o integrálny význam.

Štatistické metódy pomáhajú lexikografom zvládnuť masu materiálu, ktorý doteraz dostávali z korpusu v podobe stoviek a tisícok konkordancií s kľúčovým slovom.

Povedzme, že lexikograf dostal istý výber kandidátov na ustálené spojenie, vyberie z nich relevantné a nakoniec musí urobiť ďalšie členenie. Filtráciu voľných spojení do istej miery urobil počítač a človek musí urobiť členenie medzi lexikalizovanými spojeniami a frazémami. V tejto etape, keď prichádzajú na rad aj sémantické kritériá, je dobre, ak sa môže lexikograf oprieť o aprobovanú koncepciu. Pozrime sa z tohto hľadiska na dve koncepcie, ktoré rátajú s lexikalizovanými spojeniami ako so súčasťou frazeológie, pravda, v oboch majú tieto spojenia osobitný status. Ide o koncepciu F. Čermáka publikovanú v ucelenej podobe v monografiách *Česká lexikologie* (Filipec – Čermák, 1985) a *Manuál lexikografie* (1995). Druhou prácou je monografia Ch. Fernandovej *Idioms and Idiomatics* (1996).

F. Čermák usúvzťažňuje do premyslenej a systematickej podoby široké spektrum javov relevantných pre frazeológiu. Základným kritériom predloženej systematiky je prítomnosť príznaku anomálnosti v rozličnej podobe a na rozličnom stupni intenzity. Toto kritérium má ambíciu vystihnúť hlbšiu podstatu toho, čo vnímame na povrchu skúmaných objektov, podstatu ich javovej stránky (rozličné prejavy ustálenosti a sémantickej osobitosti jednotiek). Potvrdenie opodstatnenosti kritéria anomálnosti vidíme aj v tom, že ho v istej podobe museli do svojho aparátu zahrnúť aj štatistické metódy, aby frekvenčná charakteristika spoluvýskytu slov mohla začať fungovať ako kritérium odčlenenia ustálených spojení od typických voľných spojení. Výhodou kritéria je aj to, že umožňuje vytvoriť systém, ktorý má podobu škály, a nie podobu skupín. Anomálnosť sa prejavuje rozlične. Vyplýva z rozličnej schopnosti spojenia správať sa ako pravidelná kombinácia slov, to znamená, realizovať všetky transformačné možnosti (ktoré sú mu vlastné z hľadiska slovnodruhovej charakteristiky a syntaktických vlastností) a realizovať kompozičnú funkciu v podobe kvalifikácie a juxtapozície. „Zdravé jadro“ frazematiky má tieto schopnosti narušené čiastočne alebo úplne. Použitie týchto dvoch kritérií (schopnosť transformácií a kompozičná funkcia) umožňuje F. Čermákovi vyčleniť skupinu kvázifrazém. Tie sa do veľkej miery správajú ako pravidelné kombinácie, ale kompozičná funkcia sa v nich neuplatňuje, napr. podstatné meno nevymedzuje sloveso, ale ho aktívne vyžaduje. Tak isto sa správa adjektívum k substantívu.

Ch. Fernandová rozdeľuje anglickú frazematiku na dve veľké skupiny. Na jednej strane vyčleňuje tzv. „zaužívané, resp. vžitú kolokáciu“ (habitual collocations), zodpovedajúce do určitej miery našim ustáleným spojeniam s jedným frazeologizovaným

komponentom spolu s lexikalizovanými spojeniami, a na druhej strane „idiómy“ (idioms). Hlavným kritériom je stupeň variantnosti danej jednotky. Pod variantnosťou rozumie aj rozličné aktualizačné transformácie (použitie časov pri slovese, pasivizácia, anaforické použitie substantíva). V prvom rade však autorka sleduje možnosti lexikálnych substitúcií jedného alebo viacerých komponentov spojenia.

Lexikálne alternácie sú pre „zaužívané kolokácie“ imanentnou vlastnosťou, vychádzajú z ich podstaty. Spájateľnosť niektorého z komponentov kolokácie pritom varíruje od obmedzenej spájateľnosti až po relatívne neobmedzenú. Idiómy sú na rozdiel od toho variabilné vždy len vo vymedzených hraniciach. Ďalším, hoci nie natoľko dôležitým kritériom, je participácia komponentov na integrálnom význame jednotky. Toto kritérium ide naprieč obidvoma skupinami a delí idiómy aj kolokácie na doslovné (literal) a nedoslovné (non literal).

Na začiatku škály kolokácií ide o spojenia typu *explode a myth/theory/notion/idea/belief* („vyvrátiť mýtus/teóriu/pojem/ideu/vieru“). Kolokačnú paradigmu tvorí obmedzená, vyrátateľná skupina, podľa všetkého uzavretá. Všetky slová majú istý spoločný sémantický príznak, ale nepredstavujú skupinu, ktorá by zahŕňala všetky slová s týmto príznakom. A tie sa do kolokačnej paradigmy nedostali. Istá anomálnosť v spájateľnosti je teda zrejmá. Pri charakterizovaní významu jednotlivých komponentov v tomto type spojení sa autorka prikláňa k známej koncepcii viazaného, resp. frazeologizovaného významu (najnovší prehľad pozri Telija, 1995). Napríklad význam adjektíva *thin* v spojeniach *thin excuse/alibi* („priehľadná výhovorka, nepresvedčivé alibi“) je akoby vytvorený pre potreby spojenia s týmito dvoma slovami, ale súčasne súvisí s ostatnými významami slova *thin*. Podobné príklady viazaného významu uvádza autorka v skupine idiómov s obmedzenou variantnosťou, napr. adjektívum *blue* má v spojení *blue film (joke, gag, story)* význam „obscénny“. Opäť ide o kolokačnú paradigmu, ktorá sa dá vymedziť len ako vymenovateľný zoznam slov. V skupine kolokácií a idiómov s obmedzenou variantnosťou sa vyskytujú tak verbonominálne ako aj adjektívno-menné spojenia. Kritérium vyčlenenia týchto dvoch skupín nie je celkom jasné a sama autorka pripúšťa, že obidve spojenia môžu byť zaradené tak medzi kolokácie ako aj medzi idiómy.

Taká istá situácia prekrývania nastáva aj v prípade tzv. doslovných kolokácií s obmedzenou variantnosťou a doslovných idiómov s obmedzenou spájateľnosťou, napr. *for certain/sure* („pre istotu“) je kolokácia a *for example/instance* je idióm. Nazdávam sa, že predstavenie jednotlivých typov idiómov a kolokácií v podobe paralelného zoznamu nevystihuje dobre kontinuálnu povahu idiomatickosti.

Výskum materiálu v oblasti korpusovej lingvistiky ukázal, že pojem anomálnosti môže fungovať ako nosné kritérium umožňujúce predstaviť slovné spojenia v podobe stupnice v smere pribúdania ich formálnych, syntaktických a sémantických nepravidelností.

Bibliografia

- BAUGH, S. – HARLEY, A. – JELLIS, S.: The Role of Corpora in Compiling the Cambridge International Dictionary of English. *International Journal of Corpus Linguistics*, 1, 1996, s. 39 – 59.
- BELICA, C.: Analysis of Temporal Changes in Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, 1, 1996, s. 61 – 73.
- BENKO, V.: Korpus textov slovenského jazyka – súčasný stav a perspektívy. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. Editor S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 297 – 303.
- Cambridge International Dictionary of English. Ed. P. Procter. Cambridge – New York – Melbourne, Cambridge University Press 1995.
- CRUSE, D. A.: *Lexical Semantics*. Cambridge – New York – Sydney, Cambridge University Press 1996. 310 s.
- CVETKO-RASMUSSEN, K.: The Comparison Between the Translations of Plato's Republic Into Slovene and Into English. *TELRI Reports and Documents* 1996.
- ČERMÁK, F.: Frazeofrafie. In: *Manuál lexikografie*. Editori F. Čermák – R. Blatná. Praha, H & H 1995, s. 116 – 134.
- FERNANDO, Ch. : *Idioms and Idiomaticity*. Oxford – New York, Oxford University Press 1996. 226 s.
- FILIPEC, J. – ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Praha, Academia 1985. 284 s.
- HEID, U.: On Ways Words Works Together – Topics in Lexical Combinatorics. In: *Euralex 1994. Proceedings*. Editori W. Martin – W. Mejis – M. Moerland – E. ten Pas – P. van Sterkenburg – P. Vossen. Amsterdam, Vrije Universiteit 1994, s.226 – 257.
- CHURCH, K. W. – HANKS, P.: Word Association Norms, Mutual Information and Lexicography. *Computational Linguistics*, 16, 1990, s. 22 – 29.
- CHURCH, K. W. et al.: Using Statistics in Lexical Analysis. In: *Lexical Acquisition: Using On-Line Resources to Build a Lexicon*. Editor U. Žerník. Lawrence Erlbaum Associate, Hillsdale, New Jersey, s. 115 – 163. [Citované podľa Heid 1994.]
- JAROŠOVÁ, A.: Korpus textov slovenského jazyka. *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 89 – 95.
- JAROŠOVÁ, A.: Lexikografia a počítače – slovenský variant. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. Editor S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 304 – 311.
- SMADJA, F.: Retrieving Collocations from Text: Xtract. *Computational Linguistics*, 19, 1993, s. 143 – 177.
- TELIJA, V. N.: K probleme sviazannogo značenija slova: gipotezy, fakty, perspektivy. In: *Jazyk – sistema. Jazyk – tekst. Jazyk – sposobnost'*. Editori J. S. Stepanov – G. A. Zemskaja – A. M. Moldovin. Moskva, Institut ruskogo jazyka RAN 1995, s. 25 – 36.

ROZHEADY

QUO VADIS, ŠTYLISTIKA?

DANIELA SLANČOVÁ

SLANČOVÁ, D.: Quo vadis, Stylistics? Jazykovedný časopis, 50, 1999. No. 2, pp. 101 – 111. (Bratislava)

The article is a review of the book *Stylistika a... Současná situace stylistiky (Stylistics and... Situation of contemporary stylistics)* written by renown Czech linguist Jana Hoffmannová. The main aim of the book (originally planned as a dictionary) is to explain the relations between stylistics (with the central notion „style“) and around thirty branches of humanities with language in its numerous varieties as the main area of interest. In the article, the main attitude of the author and the spirit of the book, which can be labelled as „an ecological attitude“, as well as the level of elaboration of the given chapters, are highly appreciated. At the same time, certain relations between the given topic and Slovak stylistics are pointed out.

V poslednej dekáde 20. storočia si aj stredoeurópsky (máme tu na mysli predovšetkým slovenský a český) mysliteľský priestor začína zvykať na predstavu, že pluralita (niekedy až eklektickosť) názorov a prístupov vo vedeckom, a teda aj jazykovednom myslení, je vecou úplne prirodzenou. Rôznorodosť názorov, koncepcií a prístupov k ústrednej téme, ktorou je medziľudská (verbálna) komunikácia, je náorne predstavená v publikácii poprednej českej lingvistky Jany Hoffmannovej *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha, Trizonia 1997. 200 s.. Autorka v nej vychádza z klasickej, a preda vždy tak trocha na pomedzí stojacej jazykovednej disciplíny – stylistiky, a to v konfrontácii so skoro tridsiatkou humanitných odborov, ktorých hlavnou témou záujmu je jazyk v jeho najrozličnejších podobách. Hlavným zámerom knihy, pôvodne zamýšľanej ako slovníková príručka, je podľa slov autorky stať sa akýmsi úvodom do medziodborového kontextu stylistiky. Jedným dychom však musíme konštatovať, že je to úvod mimoriadne inšpiratívny. Na malej ploche prináša úctyhodné množstvo informácií. Keď si predstavíme, že v každej kapitolk, ktorých rozsah nikdy nie je väčší ako 8 strán, sa autorka musela popasovať s radom monografických, hlavne cudzojazyčných prác, z ktorých mnohé majú nielen pre stylistiku, ale pre lingvistiku 20. storočia vôbec základný význam, a keď vnímame mimoriadne prít'azlivý výsledok tohto úsilia, musíme autorke vyjadriť skutočný obdiv. O informačnej nasýtenosti knižky hovorí už len listovanie vo vecnom registri či zozname literatúry. K operatívniosti publikácie by hádam bol prispel aj menný register,

ktorého absencia sa aspoň čiastočne zmierňuje názorným typografickým uvádzaním mien jednotlivých autorov.

Enumeratívna kompozícia práce, vyjadrená názvom *Stylistika a...* (vedomá si náročnosti existujúcich vzťahov, zvolila si autorka napokon abecedné radenie jednotlivých disciplín) znamená, že nutnosťou sa v nej stáva fakt presahov a prelínania sa problematiky a vzájomného porovnávanía rozličných prístupov. Okrem iného sa to prejavuje napríklad aj v náročnosti spracovania terminológie, ktorá je v nich mnohokrát homonymná a rozkolísaná. Aj tu musíme konštatovať, že hutné a pri všetkej náročnosti čitateľné výklady autorky s množstvom vzájomných odkazov nám komplikovanú problematiku pomáha sprehládať. Knižku možno čítať postupne (v duchu jej podtitulu *Současná situace stylistiky*), ale aj ako encyklopedickú príručku (v duchu hlavného názvu), v ktorej sa dá spoľahlivo orientovať. Zámeru knihy vyhovuje aj kompozícia jednotlivých kapitoliek, ktoré predstavujú základné údaje o vývine príslušnej disciplíny či teórie s predstavením ústredných postáv a ich prác a o vzťahu analyzovanej disciplíny, odboru, teórie či prístupu k stylistike (resp. naopak), o možnostiach, ktoré z týchto vzťahov vyplývajú pre ústredný cieľ prístupov, uvedených za troma bodkami, a to preniknúť do podstaty fungovania (verbálnej) komunikácie, pochopiť a opísať ju v celej jej mnohoznačnosti.

Nasledujme teda autorku a pozrime sa teraz na jednotlivé kapitolky knižky podrobnejšie. Východiskovým bodom je chápanie predmetu stylistiky, v publikácii explicitne uvedené na s. 32, v tom zmysle, že stylistika sa zaoberá výberom tematických a kompozičných prostriedkov, výberom určitej textovej štruktúry („vzorca“, žánrovej schémy), realizáciou medzivetného nadväzovania v texte, sformovaním rétorickej figúry, výberom rečového aktu či spôsobom porušenia komunikačnej maximy, vzťahom replík v dialógu, výberom určitého kódu a spôsobom prepínania do iného kódu atď., pričom v tejto charakteristike zdôrazňujeme slová výber, realizácia, sformovanie, spôsob, ktoré nás vracajú k všeobecne prijímanej definícii štýlu (porov. napr. Místrík, naposledy 1997, s. 419), podľa ktorej je štýl „spôsobom prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových i mimojazykových prostriedkov so zreteľom na funkciu, situáciu, zámer autora, tematiku a na obsahové zložky prejavu“. V autorkinom chápaní stylistiky sú však výraznejšie zohľadnené výsledky bádania práve tých disciplín, o ktorých tu v spojení *stylistika a...* bude reč.

Analýza diskurzu. Autorka sa venuje najprv objasneniu samotného pojmu diskurz. Prikláňa sa k jeho chápaniu ako dialógu (domnievame sa, že prínosná je aj poznámka o nepotrebnosti rozlišovania duológu a polylógu, ktoré vychádza z chybnjej etymológie, keďže predpona *dia-* neznamená *dva*, ale *roz-*, dialóg teda znamená prehovor, rozhovor; monológ je neskorším novotvarom), vysvetľuje hlavný inšpiračný zdroj analýzy diskurzu – systémovú lingvistiku a funkčnú gramatiku M. A. K. Halliday, v ktorej sa systémový komponent (Hallidayova taxonómia je približne takáto: morféma – slovo – skupina slov (syntagma) – klauza – veta) stáva podkladom

funkčnej interpretácie a sleduje sa, aké opcie (možnosti výberu) má hovoriaci k dispozícii a môže realizovať v rámci jednotlivých kategórií. Hlavne na základe analýzy interakcie pri vyučovaní, neskôr interakcie lekár – pacient a potom diskurzu súdnych rokovaní vypracovala britská analýza diskurzu (práce M. Coultharda a J. Sinclair) svoju vlastnú päťčlennú taxonómiu založenú na funkčnej štruktúrnej interpretácii dialogickej interakcie: výpoveď (act), replika (move), repliková dvojica (exchange), sekvencia (transaction), interakcia (interaction). Pre štylistiku môže byť analýza diskurzu inšpiratívna najmä vzhľadom na skúmanie štýlu dialógu a monológu na rôznych úrovniach abstrakcie, ako aj dialogického a monologického štýlu.

Feministická lingvistika, ktorá už aj v Čechách a na Slovensku dosahuje prvé výsledky (porov. niektoré príspevky v zborníku *Žena – jazyk – literatúra* a jeho recenziu v tomto čísle časopisu z pera M. Sokolovej, ako aj jej vlastné výskumy), je súčasťou tzv. gender studies, teda skúmania jazyka a komunikačných stratégií oboch pohlaví (v tejto súvislosti upozorňujeme na termín *genderlect*, teda voľne chápaný ako jazyk(ový prejav) predstaviteľov mužského či ženského pohlavia). V kapitolke sa pripomínajú práce americkej lingvistky D. Tannenovej a jej pojem konverzačného štýlu. Spolu s citovanou autorkou J. Hoffmannová hovorí o potrebe poznania konverzačného štýlu komunikačného (i životného) partnera ako predpokladu efektívnej komunikácie. V závere bloku venovaného knihám, prednáškam, televíznym vystúpeniam D. Tannenovej, ktorých cieľom je nájsť „spoločný jazyk“ medzi oboma pohlaviami a ukázať, ako pri tom môže pomôcť aj lingvistika, autorka konštatuje, že „predstava, že (lingvistika) zachraňuje ohrozená manželstvá, je jistě lichotivá“. Iný rozmer feministickej lingvistiky predstavuje feministická štylistika v užšom zmysle, zakladajúca sa na analýze literárnych textov a ich štýlu z feministického hľadiska.

Fonetika a fonológia. Tu sa hovorí o zvukovom štýle, ktorý vzniká na základe štylistického využitia suprasegmentálnych vlastností, pričom zvukový štýl má aj písaný text (aj to je jeden z argumentov proti striktnému rozlišovaniu ústnosti a písomnosti, ako sa o tom podrobne hovorí v samostatnej kapitole), ďalej o výslovnostných štýloch a napokon o fonoštylistike a fonoestetike, ktoré sa zaoberajú otázkami hláskového symbolizmu, motivovanosti vzťahu zvuku a významu. V rámci fonoestetiky sa pri hláskach a hláskových skupinách, ktoré sa opakovane spájajú s určitými významami, terminológiou J. R. Firtha hovorí o tzv. fonoštylémach. Jednou z veľkých tém fonoštylistiky a fonoestetiky je aj otázka opakovania a jeho uplatnenia hlavne v poézii, ale napr. aj v reklame.

Gramatika. Autorka si všíma tie etapy vývoja gramatického opisu a tie typy gramatík, ktoré v posledných desaťročiach nejakým spôsobom ovplyvnili štylistiku a metodológiu štylistických analýz. Ide o generatívno-transformačnú gramatiku (pokusy o konštituovanie generatívnickej štylistiky neboli úspešné), ďalej textovú gramatiku, resp. textové gramatiky, naratívne „gramatiky“ i volanie po interakčnej, komunikačnej gramatike a gramatike dialógu. Hoci sa o gramatickej štylistike veľa nehovorí, tá v podobe poznatkov o výbere gramatických tvarov a syntaktických pro-

striedkov, o jeho motivácii, ako aj o štylistickej platnosti gramatických kategórií a ich vzájomných transpozícií vlastne už dávno existuje. Autorka zastáva názor, že štylistike je asi najväčšmi vzdialené ortodoxne normatívne, preskriptívne chápanie gramatiky s obmedzovaním slobodnej voľby jazykových prostriedkov.

Interpretácia literárneho textu. Interpretácia nepochybne predstavuje integrujúcu tému celého kontextu humanitných vied. V kapitolke sú stručne predstavené základné interpretačné prístupy k umeleckému textu: explikácia textu, tzv. praktický prístup, fenomenologická, imanentná interpretácia, hermeneutika, interpretácia založená na recepcnej estetike, formalistická interpretácia, „nový kriticizmus“, štrukturalistické a postštrukturalistické (dekonštruktivizmus, pragmatizmus, postmodernizmus) prístupy. V jej závere sa potom autorka zamýšľa nad vzťahom medzi interpretačnou štylistikou a poetikou a vidí ju najmä v rozdielnych intertextových akcentoch – kým poetika a literárna veda si všimajú umelecký text viac-menej v kontexte ďalších literárnych textov a literárnej tradície, štylistika zasa viac-menej inklinuje k vyzdvihovaniu súvislostí s neumeleckými textami.

Intertextualita. Silným metodologickým impulzom výskumu intertextových vzťahov bolo hlavne dielo M. M. Bachtina a neskôr J. Kristevovej. V ich dielach, ako aj v dielach ďalších bádateľov sa z tohto hľadiska stretávame hlavne s problematikou citátu v jeho mnohých podobách („semiotika úvodzoviek“). Aj v tejto oblasti štylistika má možnosť stať sa „intertextovou štylistikou“ a vkročiť tak do sveta postmodernej literatúry, reklamy, komiksu a pod.

Teória verbálnej komunikácie. Spojenie medzi teóriou verbálnej komunikácie a štylistikou sprostredkúva pojem funkcia, ale aj tie súčasti komunikačného modelu, ktoré sa v tradičnej štylistike nazývajú štýlotvorné činitele. Autorka uvádza najčastejšie klasifikácie funkcií (K. Bühler, J. Mukařovský, R. Jakobson, B. Malinowski, M. A. K. Halliday, K. Popper, B. Havránek) a rozoberá základné súčasti komunikačného modelu. Štylistika, ktorá sa opiera o komunikačný model a rešpektuje v celej šírke komunikačné faktory, sa niekedy nazýva aj komunikačná štylistika. Ďalším z ústredných pojmov teórie rečovej komunikácie je komunikačná kompetencia – za jej súčasť možno podľa J. Hoffmannovej pokladať aj štylistickú kompetenciu.

Teória kontextualizácie. Ústredným pojmom tejto teórie je kontext a jeho rozličné chápania ako ko-textu, intertextu, makrotextu, resp. podľa zakladateľa tejto teórie J. J. Gumperta ako prostriedkov, ktoré umožňujú zapojenie vhodného, optimálneho kontextu do interpretačných procesov. V priebehu komunikácie sa vytvára potrebný komunikačný kontext s aktívnou účasťou oboch komunikujúcich partnerov. Jeho súčasťou je konštrukcia textovej referencie, výber a zapojenie presupozícií a využívanie implikátúr. Podľa jedného prúdu v rámci teórie kontextualizácie (napr. nemecká lingvistka M. Seltinová) sa s premenami kontextu mení aj štýl prejavu a štylisticky príznakové odtienky vznikajú len na pozadí štýlu, ktorý sa doteraz konštruoval v konkrétnom texte, teda nie v porovnaní s určitým štýlovým štandardom,

ktorý by bolo možné priradiť k rozličným kontextom. Spomínaná lingvistka zavrhne koncepcie, ktoré predstavujú štýl ako normu, hotový súbor prostriedkov, ktoré nasadzujeme v interakcii v závislosti od kontextu.

Konverzačná analýza. Pomenovanie konverzačná analýza je terminologický kalk, ktorý sa prevzal z angličtiny a napriek nežiaducej konotácii („conversation“ v angličtine znamená v podstate rozhovor, dialóg; v češtine a slovenčine označuje toto slovo skôr istý typ dialogickej komunikácie, ktorého ďalším bežným pomenovaním je združené pomenovanie „spoločenská konverzácia“) sa tento termín v podstate ujal v súvislosti so špecifickým metodologickým a metodickým prístupom k analýze (hlavne) spontánneho dialógu. S princípmi konverzačnej analýzy sa v „ortodoxnej“ podobe možno stretnúť v prácach jej amerických zakladateľov H. Sacksa, E. Schegloff a G. Jeffersonovej. Postupne sa konverzačná analýza modifikovala, jej výskum sa rozširuje aj do iných oblastí než je spontánny dialóg, čoraz častejšie si všima inštitucionálne rozhovory, hlavne interakciu lekár – pacient, súdne pojednávanie a rozličné poradenské konzultácie a na jej základe sa vytvárajú až akési „národné školy“, napr. nemecká. Do prepracovaného aparátu konverzačnej analýzy štýl nepatrí, a to aj napriek tomu, že mnoho z aspektov dialogickej komunikácie obsahuje v sebe štylistický aspekt. V závere kapitoly sa predsa len stretávame s pojmom konverzácia v jej tradičnom chápaní, teda ako fatickej komunikácie (v anglickej terminológii „small talk“), kontaktoých spoločenských rozhovorov, ktoré si od ľudí vyžadujú špeciálnu štylistickú kompetenciu.

Kritická analýza diskurzu alebo tiež lingvistický kriticizmus či radikálna štylistika sa postupne vyhaňovala v britskej jazykovede a neskôr sa etablovala aj ako sociálna semiotika. Predpokladá, že diskurz je konštituovaný v mnohých rovinách sociálnej organizácie, sám v nich pôsobí konštitutívne, podieľa sa na vytváraní sociálnych subjektov a ich identít a zároveň sám je nimi pretváraný. Predmetom kritikej analýzy diskurzu je všetko, čo odráža mocenské štruktúry a ich organizačné formy, prejavy dominancie, hegemonizmu, zneužívania moci. „Kritická“ štylistická analýza zameriava svoju pozornosť na manipuláciu s dvojznačnosťou či viacznačnosťou niektorých výrazov, metaforické vyjadrovanie, modalitu, aktuálne členenie predovšetkým v textoch určených verejnosti, resp. v textoch politicky a sociálne exponovaných, teda v publicistike, propagande, politike, reklame.

Kultúra jazyka (reči). Štylistika je úzko spätá aj s týmto odvetvím jazykovej (jazykovednej) teórie a praxe, a to v niekoľkých smeroch: štylistika sa pohybuje medzi deskriptívnym a preskriptívnym prístupom k jazyku, berie do úvahy postoje používateľov k jazyku a vyrovnáva sa s faktom normovanosti a kodifikácie. Hoci oblasť štylistického využívania jazykových prostriedkov je menej normovaná než napr. pravopis, výslovnosť či tvaroslovie, autorka pripomína, že „trošku správne chápaného štylistického preskriptivizmu“ nezaškodí“. Jej poznámky o úlohách vyplývajúcich zo vzťahu jazykovej kultúry a štylistiky pre českú jazykovú situáciu možno aplikovať aj na slovenskú jazykovú situáciu. Ide o potrebu akejsi demýtizácie umeleckého štýlu, o

potrebu viac sa venovať štýlu hovorených prejavov a jazykové variety a ich fungovanie v bežnej komunikácii neposudzovať dogmaticky.

Kvantitatívna lingvistiká. Po poukázaní na niektoré plusy a mínusy kvantitatívnej lingvistiky a štylistiky, na jej úspechy v súvislosti s výskumom vecného štýlu (v českej lingvistike napr. práce M. Těšitelovej, spomínajú sa aj výsledky výskumov J. Mistríka), vo versológii a štýlometrii sa poukazuje na možnosti novo (aspoň v našich podmienkach) sa formujúcej korpusovej štylistiky. V tejto súvislosti zaujme odporúčanie L. Doležela ešte z konca 60. rokov o potrebe aj v rámci kvantitatívnej štylistiky chápať štýl ako pravdepodobnostný koncept, teda ako istú tendenciu výskytu výrazových prostriedkov, ako preferenciu ich výberu.

Literárna komunikácia. Literárny komunikačný akt je komplexným komunikačným aktom a najrozličnejšie teoretické prístupy, ktoré si ho všimajú, možno podľa recenzovanej publikácie rozlíšiť podľa toho, ktorý článok z triády autor – text – čitateľ si berú ako základný. Autorka sa zameriava najmä na teóriu (teórie) čitateľskej reakcie na text. Z hľadiska interpretácie umeleckého textu poukazuje na odveký spor medzi esencializmom, podľa ktorého sú estetické hodnoty inherentne obsiahnuté v texte a ich nositeľmi sú jazykové znaky, resp. textové štruktúry, a konvencionalizmom, podľa ktorého vznik estetickej hodnoty závisí od priebehu a okolností textovej produkcie a recepcie. Za novšie odvetvie teoretickej reflexie literárnej komunikácie možno pokladať literárnu pragmatiku, ktorá sa niekedy nazýva aj pragmatická štylistika. Problémy, ktoré sa definujú ako predmet literárnej pragmatiky, boli v českom a slovenskom literárnovednom a štylistickom kontexte, hoci nie pod týmto označením, podrobne spracúvané už dávno, ako o tom svedčia práce K. Hausenblas a, A. Macurovej či F. Mika.

Ústnosť / písomnosť. Po uvedení rozličných názorov na túto problematiku, a to od názoru J. Vachka, že pri ústnom a písomnom prejave ide o dva rozličné jazyky, resp. o dve existenčné formy jedného jazyka, cez nazeranie na ústnosť a písomnosť ako na štylistickú záležitosť dvoch odlišných kognitívnych štýlov, cez vymenovanie 12 typov najčastejšie uvádzaných rozdielov medzi ústnym a písomným prejavom, J. Hoffmannová dochádza k záveru, že ústnosť a písomnosť sa ukazujú ako polarita do značnej miery umelé. Toto tvrdenie argumentačne dokladá aj názorom D. Tannenovej, ktorá medzi krajnými pólmi, reprezentovanými spontánnym dialógom na jednej strane a literárnymi textami na druhej strane, vidí kontinuum, kde sa obe polarita krížia. V podstate sa nedá nájsť veľké množstvo textov, ktoré možno jednoznačne umiestniť na krajné póly čistej ústnosti a čistej písomnosti. V podobnom duchu vyznieva aj tvrdenie J. Chloupká, že význam dichotómie písanej a hovorenej reči ustupuje do pozadia v prospech dichotómie verejného a súkromného vo vyjadrovaní.

Teória rečových aktov. V tejto časti práce sme svedkami postupného vývinu jednej z najvplyvnejších jazykovo-komunikačných teórií druhej polovice 20. storočia, a to od jej zakladateľa J. Austina a hlavného teoretika J. Searla. Stretávame sa s typológiou komunikačných aktov, koncepciou performatívnych slovies, podmienkami

úspešnosti komunikačných aktov, nepriamymi komunikačnými aktmi a sledujeme vplyv tejto teórie na štylistiku. Ten sa hodnotí ako veľmi podnetný. Pre českú a slovenskú štylistickú tradíciu sa tu núka ako významné hlavne východisko teórie komunikačných aktov, ktoré spočíva v zdôraznení intencie, zámeru hovoriaceho v konkrétnom rečovom akte (jazykovom prejave), pričom tento zámer má veľmi blízko k pojmu funkcie v klasickej funkčnej štylistike. A hoci samotní zakladatelia teórie rečových aktov boli značne skeptickí voči jej uplatneniu pri analýze literárnych textov, ba takúto jej aplikáciu explicitne odmietali, autorka poukazuje na prekonanie tohto názoru a na možnosti uplatnenie teórie komunikačných aktov pri výskume literárneho textu.

Naratológia. Začiatky tejto disciplíny sa kladú do obdobia ruskej formálnej školy s V. J. Proppom a rolami a funkciami postáv, explikovanými v jeho klasickej *Morfológii rozprávky*, s V. Šklovským a jeho pojmami fabula a sujet. Rozpracovanie naratológie možno vidieť vo francúzskej štrukturalistickej naratológii, v naratívnej gramatike generatívneho typu, v ktorej sa uvažovalo aj o tzv. naratívnej kompetencii, v psychologickom, resp. kognitívno-psychologickom prístupe tzv. „story grammar“, teda naratívnej gramatiky, či v naratívnej sémantike. Štylistiku spája s touto teóriou problematika rozprávacieho slohového postupu a v jeho rámci typy rozprávača, ďalej uhol pohľadu, z ktorého sa na udalosti a postavy pozeráme a z ktorého ich v texte prezentujeme (rozprávač, postava, adresát), a napokon rozličné spôsoby „reprodukcie“, prezentácie prehovorov v rozprávaní. L. Doležalom vypracovaná a J. Mistríkom adaptovaná teória „kontextových postupov“ priamej, nevlastnej priamej, polopriamej a nepriamej reči sa tu na základe novších výskumov obohacuje o pojmy priame, nevlastné priame, polopriame a nepriame myslenie.

Pragmatická lingvistika. Úvahy o predmete pragmatickej lingvistiky či lingvistickej pragmatiky sú najpregnantnejšie vyjadrené tvrdením, že pragmatika na rozdiel od sémantiky sa nepýta „Čo to znamená?“, lež „Čo tým myslíš?“. Pre štylistiku potom stúpa význam deixie, implikátúr, presupozícií, ktoré sú obsiahnuté v konverzačných maximách H. Gricea a G. Leecha (porov. aj ich aplikáciu na slovenskú jazykovú situáciu v *Praktickej štylistike* D. Slaňovej, 1994) či v teórii zdvorilosti. Z uhla pohľadu pragmatickej lingvistiky je zaujímavá konfrontácia klasickej štylistiky vychádzajúcej zo široko chápanej synonymie, nevyhnutnej pre tvorbu štýlu, a pragmatickej štylistiky, ktorá zdôrazňuje vysokú mieru situačnej obmedzenosti synonymie. Ako v mnohých kapitolkách recenzovanej práce autorka sa aj v tejto konfrontácii pohľadov usiluje hľadať zlatú strednú cestu.

Psycholingvistika. Za predchodcov a súputníkov tohto odboru, ktorý sa zaoberá podielom psychických procesov na ľudskom dorozumívaní, možno pokladať expresívnu štylistiku (B. Croce, K. Vossler, L. Spitzer), afektívnu štylistiku (M. Riffaterre, S. Fish), procesuálnu štylistiku, prípadne psychoštylistiku či psychopoetiku, reprezentovanú niektorými prácami J. Kristevovej. Medzi základné pojmy patrí pojem predpokladová báza, mentálna reprezentácia, prípadne kompetencia a jej zložky. V tejto súvislosti bude azda užitočné poukázať aj na kon-

cepciu systému verbálneho správania s konceptuálnym, jazykovým, interakčným a hodnotiacim subsystémom J. H o r e c k é h o. Ďalší pojem produkcie a recepcie textu je zastúpený citátovo používaným anglickým termínom „text processing“. Autorka dáva prednosť anglickému výrazu, pretože v češtine neexistuje súhrnné označenie pre produkciu i recepciu. S tým súvisia aj pre štylistiku zaujímavé pojmy rámec, schéma, skript, plán, scenár, resp. interferencie. Jedným z dôsledkov psycholingvistických výskumov pre štylistiku je aj to, že kým v užšom lingvistickom chápaní by sme štýl (individuálny alebo nadindividuálny) samozrejme hľadali až vo výsledku psychických a komunikačných procesov, v jazykovej fixácii, podľa procesuálnej štylistiky štýl nie je imanentnou vlastnosťou textu, ale výsledkom interakčných procesov. Zároveň možno predpokladať, že štýl textu (resp. skôr verbálnej interakcie) a štýl psychických procedúr, ktoré sú súčasťou procesov produkcie a recepcie, nemožno od seba oddeľovať.

Teória relevancie. Pojem relevancie, od 80. rokov jeden z ústredných interdisciplinárnych pojmov humanitných vied, označuje dvojčlenný vzťah: niečo je relevantné pre niečo iné, vzhľadom na niečo iné. Medzi najdôležitejšie pojmy patrí mentálna reprezentácia, predpokladová báza, skúsenostný komplex (tento pojem využíva napr. F. M i k o), vedomostný potenciál, kognitívne prostredie. Pri miere relevancie sa do hry zapájajú spoločné znalosti partnerov, miera ich prieniku, myšlienkové úsilie percipienta pri vnímaní a interpretácii prehovoru, kontextové efekty a pod. Špecifickú oblasť aplikácie teórie relevancie predstavujú nepriame, implicitné, obrazné (najmä metaforické), ironické vyjadrenia a štylistické efekty, ktoré vznikajú pri ich interpretácii.

Rétorika a štylistika spolu tradične súvisia v mnohých oblastiach svojho záujmu. Či je to obsah z antickej rétoriky známeho pojmu „decorum“, teda uplatňovanie kritérií jasnosti, zrozumiteľnosti, primeranosti vyjadrenia, jazyková správnosť, estetická kvalita textu; klasické členenie štýlu na vysoký, stredný a nízky štýl a či päť fáz produkcie textu so zdôraznením fázy elocutio, z ktorej sa tradične štylistika odvodzuje (z hľadiska dnešného chápania štylistiky sú však relevantné všetky fázy). Autorka uvažuje o tom, ako sú rétorikou prestúpené jednotlivé funkčné štýly, hlavne publicistický a umelecký so špeciálnou rétorikou fiktívnej prózy (a dodajme, že silný rétorický aspekt v sebe obsahuje aj esejistický a náboženský funkčný štýl), a uzatvára, že moderná rétorika by sa mala so štylistikou zhodovať v tom, že nebudú sledovať len normatívne ciele, ale že budú predovšetkým umožňovať a podporovať jazykovú kreativitu hovoriacich a že svojimi poznatkami adresátom uľahčia percepciu persuzívneho textu, umožnia mu v ňom ľahšie odhaliť demagógiu, no aj prijímať vtipné vyjadrenie.

Sémantika. Sémantiku a štylistiku spájajú pojmy ako obsah, referencia a integračné kategórie, ako sú téma a zmysel textu. V tejto kapitole, ako aj v nasledujúcej, venovanej vzťahu semiotiky a štylistiky, sa autorka vracia k problematike tradične chápanej selektívnej štylistiky, založenej na koncepcii široko chápanej synonymie, a kladie niektoré zásadné otázky. Okrem iného sa pýta: „...opravdu prirazujeme té-

muž významu různé „formy“, výrazové prostředky (jako hloubkové struktury variantní výrazové realizace)? Můžeme vůbec mluvit o sémantické totožnosti, nebo je i sám význam nestabilní, formuje se v textu za spolupůsobení situace, kontextu?“ (s. 127). Při opise variantných výrazových prostriedkov je štylistika do značnej miery závislá od sémantickej interpretácie druhov a stupňov rovnakosti, podobnosti a rôznosti významov. Ďalšou z oblastí spoločného záujmu lexikálnej i syntactickej sémantiky a štylistiky je uplatňovanie výrazovej variability pri vyjadrovaní vzťahov medzi textovými jednotkami, a to na úrovni súvetia i väčších textových jednotiek.

Semiotika. Hlavným prístupom autorky v tejto kapitole je skepticizmus voči tradičným koncepciám štylistiky, najmä k deviačnej a selektívnej štylistike a k pojmom a termínom, ktoré ich reprezentujú. Ide hlavne o termíny ozvláštnenie, aktualizácia, dezautomatizácia, a to najmä vo vzťahu k tzv. básnickému štýlu (jazyku), pričom úvahy o tom, či básnický jazyk je alebo nie je špeciálnym znakovým systémom, nazýva autorka „dávny evergreen štylistiky“. Z ďalších oblastí záujmu, ktoré sa v súvislosti so vzťahom štylistiky a semiotiky vynárajú, J. Hoffmannová upozorňuje na to, ako sa v našom vyjadrovaní a dorozumívaní uplatňujú rozličné znakové systémy, z ktorých si vyberáme svoje vyjadrovacie prostriedky.

Sociolingvistika. Mnohé spojivá možno nájsť aj medzi štylistikou a sociolingvistikou. Je to najmä problematika štýlotvorných činiteľov, predovšetkým tých, ktoré majú sociálnu povahu (sociálny status, sociálna rola autora i príjemcu), ďalej uplatňovanie rozličných kódov, jazykov a ich variet, striedanie a miešanie kódov podľa komunikačných situácií (skúmaním týchto javov a súvislostí sa zaoberá socioštylistika), uplatňovanie registrov a idiolektov.

Syntax (textu). Z textovej syntaxe musí štylistiku eminentne zaujímať úplne všetko: realizácia základných syntaktických štruktúr v texte vzhľadom na individuálny aj nadindividuálny štýl, používanie spájacích prostriedkov v texte (vrátane koherencie a kohézie), s ktorým súvisí celý rad teoretických problémov. K nim patrí napríklad vydelenie výpovede ako základnej textovej jednotky. Autorka sama za výpoveď považuje rečovú realizáciu, konkretizáciu systémového vetného vzorca. Dokonca aj jedna z hlavných požiadaviek praktickej štylistiky vzhľadom na tzv. dobrý štýl, totiž neopakovať výrazy a používať variantné prostriedky, je v celom rozsahu spätá práve s textovou syntaxou.

Systémová lingvistika. Podľa názoru autorky je zrejme prekonané hľadať „miesto“ štýlu len v oblasti langue či parole (v inom teoretickom rámci v kompetencii alebo v performancii). Štýl však má svoje systémové aspekty, no sú to aspekty osobitného systému, ktorý nie je výlučne súčasťou jazykového systému. Keby sa totiž systémové aspekty štýlu a textu zaradili do jazykového systému, doterajšie predstavy o jazykovom systéme by sa museli podstatne rozšíriť, navyše museli by sa rozšíriť značne do neurčita.

Textová lingvistika. Aj tu je prepojenie medzi oboma disciplínami mnohoraké a viacvrstvové. Samotná textová lingvistika, ktorej hlavným predmetom je úsilie opi-

sať všeobecné zákonitosti, pravidlá a metodiky výstavby textov, predstavuje dnes široký priestor, kde sa stretáva množstvo pojmov, metód, koncepcií, prístupov i problémov, a to všetko okolo ústredného pojmu, ktorým je text.

Typológia textov. Štylistiku, textovú lingvistiku i rad ďalších odborov spája úsilie o vypracovanie jednotnej, sústavnej a prehľadnej klasifikácie štýlov, textových typov a žánrov. Tak sa najčastejšie hovorí o singulárnom, individuálnom (personálnom, autorskom), interindividuálnom (interpersonálnom) a funkčnom štýle; o komplexných a simplexných štýloch; slohových postupoch a útvaroch; registroch; vysokom, strednom a nízkom štýle; teórii literárnych žánrov; klasifikácii rečových aktov; klasifikácii dialógu. Zatiaľ nenaplnenou túžbou textovej lingvistiky je vypracovať univerzálnu typológiu textov, ktorá by vyriešila vzťah medzi všeobecnými zákonitosťami a mechanizmami platnými pre všetky druhy textov a špeciálnymi charakteristikami, empiricky zisťovanými len pre niektoré skupiny textov. Typy textov by mali byť vyčlenené ako funkčné jednotky, zodpovedajúce určitým komunikačným situáciám; jednotky, ktoré sa vývojovo utvárajú v komunikačnej praxi istého spoločenstva, osvojujú sa v priebehu socializácie jedinca a postupného získavania komunikačných skúseností a sú súčasťou komunikačnej kompetencie v podobe znalostí, preferencií, vzorcov, noriem a pod.

Okrem týchto osobitne vydelených odborov J. Hoffmannová poukazuje na ďalšie súvislosti štylistiky, a to s pedagogikou a metodikou, hlavne s vyučovaním slohu, s translitológiou či v zahraničí pomerne rozvinutou forenznou lingvistikou. V závere práce sa zamýšľa nad súčasnou situáciou štylistiky: konštatuje ústup niektorých chápaní štylistiky, najmä deviačnej, selektívnej, generatívnej a v podstate aj kvantitatívnej štylistiky. V prípade tej poslednej dochádza k jej premene na korpusovú štylistiku, ktorej úlohy sú v porovnaní s klasickou kvantitatívnou štylistikou predsa len perspektívnejšie. Podľa autorkinho názoru sa aj v modernej štylistike konca 20. storočia dá budovať na výsledkoch funkčnej štylistiky a hlavne integratívnej koncepcie štýlu v najširšom zmysle. Práve táto koncepcia by sa mohla stať východiskom riešenia v súčasnosti najnaliehavejších problémov dialogickej, intertextovej a komplexnej štylistiky.

Knižka J. Hoffmannovej *Stylistika a...* je prácou, ktorú by sme metodologicky mohli zaradiť do tzv. ekologickej lingvistiky (porov. Ondrejovič, 1996). Je to práca teoreticky nesmierne fundovaná a faktograficky nasýtená. Autorka pristupuje k predstavovanému množstvu často veľmi rôznorodých a protichodných názorov síce z vlastných interpretačných pozícií, nezriedka kriticky, no s rozhl'adom, úctou a toleranciou. Ukazuje sa to i v záverečnej ilustratívnej interpretácii úryvku z románu K. Poláčka *Muži v ofsajdu*, v ktorej sa v skratke predstavujú a s tradičnejšími interpretačnými postupmi konfrontujú interpretačné možnosti tých prístupov, ktoré boli teoreticky predstavené v predchádzajúcich kapitolách. Je to teda skutočná realizácia názoru, že interpretácia (aj štylistická interpretácia) je poskytnutie alternatív cesty k zmyslu textu. V tejto súvislosti nám nedá nespomenúť ďalšiu z týchto alternatív,

o ktorej sa v knihe explicitne nehovorí. Je to využitie systému výrazových kategórií, tak ako ho vo svojich početných prácach predstavil F. M i k o. Jeho štylistický systém, fungujúci na komunikačnom základe, je podľa nášho názoru, overeného aj v pedagogickej praxi, veľmi flexibilným, otvoreným systémom, ktorý bez problémov dokáže absorbovať mnohé z tých prístupov, ktoré sú obsahom recenzovanej knihy.

Keď si predstavíme, že spojovacím ohnivkom všetkých kapitoliek knihy J. Hoffmannovej *Štylistika a...* je pojem štýl, musíme si spolu s D. C r y s t a l o m obdivne a s pokorou povzdychnúť, že pomenovanie štýl, ktoré pôvodne označovalo nástroj na vyrývanie znakov do hlinených tabuliek, skutočne urobilo pozoruhodnú kariéru. Zároveň si dovoľíme vysloviť názor (porov. aj recenziu O. Orgoňovej, 1998), že na pozadí uvádzaných názorov a poznatkov a s využitím úctyhodných výsledkov, ktoré doteraz slovenská štylistika dosiahla, azda dozrel čas aj na vypracovanie novej, komplexnej slovenskej štylistiky.

Bibliografia

- MISTRÍK, J.: Štylistika. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.
ONREJOVIČ, S.: Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky. Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 3 – 24.
ORGOŇOVÁ, O. (rec.): Štylistika Jozefa Mistríka po tretej raz. Slovenská reč, 63, 1998, s. 301 – 307.
SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika. Prešov, SLOVACONTACT 1994. 178 s.

SYNTAKTICKÝ CHARAKTER SLOVOTVORNÝCH PRINCÍPOV
(ŠVÉDČINA Z TRANSFORMAČNO-GENERATÍVNEHO ZORNÉHO UHLA)

MARCELA MOLČANOVÁ

MOLČANOVÁ, M.: Syntactic Character of Word Formation Principles (Swedish from the Transformational and Generative Point of View). *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, No. 2, pp. 112 – 119. (Bratislava)

The purpose of the paper is to present Josefsson's model of Swedish word formation within a framework of Chomsky's Minimalist Program and Bare Phrase Structure. The model demonstrates capability of syntactic principles (which are generally assumed to govern the formation of syntactic phrases) to operate also in formation of simple, derived, and compounded words via recursive generalized transformations Merge and Move. The stems of words are claimed to be deprived of word class features, and word class is considered as a function exclusively of the inflectional morpheme of a word.

Univerzitné vydavateľstvo Lund University Press vo švédskom Lunde publikovalo začiatkom roku 1997 takmer 200-stranovú anglojazyčnú štúdiu generativistky Gunlög Josefssonovej *On the Principles of Word Formation in Swedish*. Publikácia sa zaradila do mohutnej a širokospektrálnej série transformačno-generatívnej lingvistickej literatúry vydávanej v Škandinávii.

Nielen v anglofónnych krajinách, ale aj v germánskych, škandinávskych, románskych, ba vo veľkej miere i slovanských, Chomského prvotné myšlienky z konca päťdesiatych rokov o tom, čo človek ovláda, keď „ovláda“ istý jazyk (tzv. *deskriptívna adekvátnosť*) a o tom, ako je ovládanie týchto faktov iniciované v mozgu (tzv. *explanačná adekvátnosť*), rozvírili široké diskusie, najmä o syntaktickom a fonologickom aspekte jazyka.

Na slovenskej lingvistickej scéne si však transformačno-generatívne myslenie zatiaľ nenašlo svoju stabilnú pozíciu. Odborná verejnosť trpí nielen nedostatkom pôvodných slovenských prác, ale aj nedostatkom prekladov skorších i celkom nedávnych Chomského diel, napr. *The Minimalist Program* z roku 1995. Chýbajú tiež preklady odborných publikácií Chomského nasledovníkov i jeho kritických oponentov.

Jedným z priekopníckych pokusov transformačno-generatívnej lingvistiky (ďalej TGL) aklimatizovať sa v slovenskom prostredí bola publikácia F. M i k a *The Generative Structure of the Slovak Sentence. Adverbials* (1972). Žiaľ, očakávaná odozva na ňu nenasledovala. Pojmový aparát a dôsledná slovenská terminológia súčasnej

TGL takmer nejestvujú. Náš príspevok teda považujeme za jeden z potenciálnych odrazových mostíkov do transformačno-generatívneho lingvistického priestoru. Aj keď Josefssonovej model morfológického modulu gramatiky riadeného výhradne syntaktickými princípmi sa zdá byť dokázateľne opodstatnený a prijateľný len v kontexte germánskych škandinávskych jazykov, jeho teoretický rámec zakotvený v Chomského téze o *univerzálnosti gramatiky* (UG) umožňuje ho viac alebo menej úspešne využívať aj v ostatných jazykoch, slovenský nevynímajúc.

G. Josefssonová, tak ako mnohí ďalší generativisti, vychádza z predpokladu, že úlohou syntaktického modulu *gramatiky* je generovať, teda explicitne enumerovať všetky gramaticky správne vetné štruktúry a eliminovať tie, ktoré sú gramaticky neakceptovateľné. (Gramatika v širšom generatívnom chápaní je implicitná znalosť pravidiel a princípov jazyka, ktoré sú „zakódované“ v ľudskom mozgu, v užšom ponímaní je to súbor *modulov*: lexikón ako inventár lexikálnych vstupov, fonológia, morfológia, syntax a sémantika.)

Paralelný mechanizmus možno podľa G. Josefssonovej uplatniť aj pri generovaní teoreticky nekonečnej množiny slov daného jazyka – jednoduchých, derivovaných aj kompozít. Ten istý súbor princípov (princípov, ktorým je podriadené fungovanie dvoch primárnych rekurzívnych syntaktických operácií *Zlúč* [Merge] a *Posuň* [Move] je teda aplikovateľná nielen v syntaxi, ale aj v morfológii. Na jej základe je možné dospieť ku konečnej množine vzorcov reprezentujúcich vnútorné štruktúry švédskych slov.

G. Josefssonová nie je prvá, ktorá zastáva toto tzv. nelexikalistické transformačné stanovisko. Už R. L e e s v roku 1960 (*The Grammar of English Nominalizations*) považoval syntaktické princípy zodpovedné za formovanie slov. Lexikalistický prúd, ktorého korene sú v Chomského *Remarks on Nominalization* (1970), striktno oddeľuje syntax od morfológie.

Štúdia *On the Principles of Word Formation in Swedish* je rozvrhnutá do jedenástich kapitol. Po úvodnej (Introduction) nasleduje druhá (Background theories), predstavujúca uplatnené teoretické rámce. Náčrt základných téz tvorí náplň tretej kapitoly (A sketch of the principal ideas). Štvrtá, piata a šiesta kapitola (Compounds, Derivation by means of suffixation, Derivation by means of prefixation) obsahujú podrobnú a mnohými príkladmi doloženú analýzu kompozít, slov odvodených sufixáciou a slov odvodených prefixáciou. Špecifickú skupinu švédskych slov tvoria minulé participiá. Na rozdiel od všetkých doteraz spomenutých kategórií slov sa tvoria nielen uplatnením syntaktickej operácie *Zlúč*, ale i uplatnením operácie *Posuň*; o participiách sa dozvieme v siedmej kapitole (Past participles). Ôsma kapitola (Head of the word) zameriava pozornosť na paralelnosť medzi slovom a syntaktickou frázou. V súvislosti s tým sa vracia k už predtým postulovanému termínu (*morfosyntaktické*) *jadro slova*. Deviata kapitola nesie názov Univerzálnosť slovtvorných princípov (The universality of word formation principles). V predposlednej, desiatej (Some notes on the lexicon), G. Josefssonová ponúka niekoľko spresňujúcich informácií o mentálnom lexi-

kóne. Jedenásta kapitola (Summary) hutne rekapituluje výsledky analytických pasáží štúdie a vyvodzuje z nich zovšeobecňujúce závery. Kniha je doplnená aj podrobnou bibliografiou a indexom použitých termínov.

Množina dát podrobených Josefssovej výskumu je obmedzená – obsahuje švédske systémové, neperiférne slová (t. j. príklady ako kompozitum s frázovým ľavým segmentom nie sú do analýzy zahrnuté), ktoré patria do niektorého z *otvorených slovných druhov* (slovesá, podstatné mená, prídavné mená, čiastočne i príslovky).

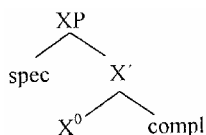
Teoretické rámce, v ktorých priestore sa autorka pri rozbere pohybuje, sú pôvodne čisto syntaktické. Predstavené sú v dvoch nedávnych Chomského prácach: *The Minimalist Program* (1995) a jeho rozširujúco-doplnková verzia *Bare Phrase Structure* (1994).

Minimalistický program (MP) prezentuje tzv. *jazykovú schopnosť* (language faculty), teda tú zložku ľudskej mysle/mozgu, ktorá je „venovaná“ jazyku, ako systém spolupracujúci s ďalšími dvoma systémami: *artikulačno-perceptuálnym A – P* (articulatory-perceptual) a *konceptuálno-intenčným C – I* (conceptual-intentional). Priemerné úrovne jazykovej schopnosti s A – P a C – I sú známe ako *fonologická forma PF* (Phonological Form) a *logická forma LF* (Logical Form). MP reprezentuje najmodernejší model TGL, v ktorom dovtedajšie štruktúry – hĺbková DS (Deep Structure) a povrchová SS (Surface Structure) – strácajú svoje opodstatnenie a sú nahradené modelom s lexikónom, PF a LF.

V minimalistickom rámci sa lingvistický systém chápe ako automatický počítačový systém, ktorý produkuje štruktúry interpretovateľné na oboch úrovniach – PF a LF: Štruktúry sú definované ako páry. V prípade, že jeden z dvoch členov štruktúry nie je interpretovateľný, komputácia je zablokovaná a gramaticky nesprávna štruktúra eliminovaná.

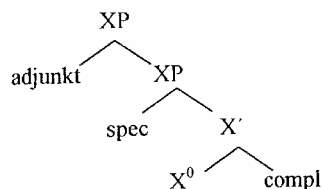
Hlavnou požiadavkou MP je minimalizmus – minimálna redundantnosť v rámci celého operujúceho mechanizmu a jeho maximálna ekonomickosť, jednoduchosť, optimálnosť. MP sa vracia k niektorým zo starších generatívnych prístupov o binárnej štruktúre, tzv. *X-bar systému*, a modifikuje ich. Znova postuluje pojem *jadra konštrukcie* (head of tree) X^0 , ktoré je terminálnym elementom a ktoré projektuje úplnú *syntaktickú frázu/projekciu XP* (ďalej už len frázu, resp. projekciu), postupujúc medzistupňovo cez úroveň X' :

(1)

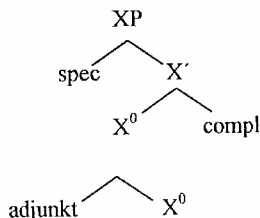
Celá projekcia v (1) obsahuje okrem jadra X^0 aj jeho *špecifikátora spec* a *komplement compl*. Navyše, aj ďalší druh elementov – *adjunkt* – môže byť priradený k projekcii XP:

(2)

G. Josefssonová pod vplyvom Kayneovej práce *The Antisymmetry of Syntax* (1994) zastáva názor, že adjunkcia je ľavostranná a že je možná i na úrovni X^0 , a to vľavo od sesterského jadra:

(3)

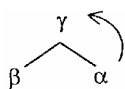

Úplné vety sú potom výsledkom navrstvovania plných projekcií a operácií v nich.

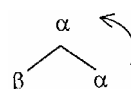
Z *generalizovaných transformácií GT* sa v syntaxi uplatňujú dve: Zlúč a Posuň.

GT Zlúč prichádza na rad po enumerácii dvoch objektov alfa a beta z lexikónu. Jej produktom je novoskonštruovaný objekt gama, ktorého vlastnosti sú buď identické s jedným z oboch objektov alebo ním aspoň podmienené:

(4)

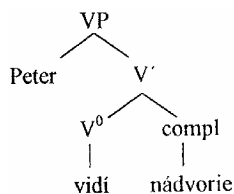

(5)

Vrchná alfa v (5), pôvodne gama v (4), je teda istou verziou alfy generovanej z lexikónu. Konkrétny príklad uvádzame v (6):

(6)

Verbálna fráza VP v (6) bola vyprodukovaná zlúčením špecifikátora spec jadra V^0 (ktorý sám osebe môže tak isto vystupovať ako úplná fráza, napríklad nominálna, fungujúca v syntaxi ako podmet) a medzistupňovej V' úrovne. V' podmieňuje finálne vlastnosti VP, pričom samotné V' (čiastočne alebo úplne) preberá iba vlastnosti jadra V^0 bez ohľadu na vlastnosti komponentu compl jadra. V' je pritom produktom transformácie Zlúč, ktorá operovala na jadre V^0 a jeho komplemente compl.

Prvky morfológického modulu sú budované analogicky: GT Zlúč v binárnej postupnosti spája stavebný materiál vybraný z Inventára morfém (podľa C. Platzacka [1993] súčasti lexikónu). Gramaticky správny konečný výsledok je zaručený len vtedy, ak štruktúra vzniknutá po uplatnení GT Zlúč je úspešne verifikovaná aj v submoduloch PF a LF. V prípade, že „havaruje“ v jednom alebo dokonca v oboch submoduloch, mechanizmus ju vylúči ako gramaticky neprijateľnú.

Druhou syntaktickou operáciou je Posuň. Jej spúšťacím mechanizmom je potreba overenia *príznakov* (features) – nesených jadrami, špecifikátormi alebo komplementmi – v niektorej z hierarchicky vyšších *funkčných projekcií*. Inventár príznakov, ktoré sú neskôr v syntaxi podrobené overovacej procedúre, má rozličnú podobu v závislosti od konkrétneho TG prístupu. Žiada sa dodať, že GT Posuň je pre švédsku morfológiu relevantná len pri tvorbe minulých participií.

Ako sme už naznačili, na rozdiel od participií pri kompozitách a slovách odvodených prefixáciou a sufixáciou nastupuje proces overovania príznakov (v tomto prípade *slovnodruhových*) až v syntaxi, nie v morfológii. Téma, ktorú pritom G. Josefssonová v štúdií mnohokrát zdôrazňuje, je nasledovná: nie kmeň si vyberá inflekčnú morfému, ako to vidí tradičná lingvistika, ale naopak – inflekčná morféma so svojimi slovnodruhovými príznakmi určuje slovný druh slova, ktorého kmeň je zásadne bez slovnodruhových príznakov. Inflekčné sufixy majú schopnosť podmieňovať nielen slovný druh entity, ku ktorej sa pripájajú, ale i hlavnú ontologickú kategóriu slova, ktorého jadrom sa stávajú. Treba ešte upozorniť na to, že každé slovo smie obsahovať len jeden súbor inflekčných morfém, a to bez ohľadu na počet enumerovaných kmeňov.

Autorkino presvedčenie o príznakovosti inflekčných morfém vychádza z hodnotenia, že ani sémantika ani morfológia ani syntaktická funkcia nie sú dostatočne spoľahlivými kritériami slovnodruhovej príslušnosti.

Napriek elegancii tohto návrhu však treba poukázať na jeho nedokonalosti. Predovšetkým nie je doriešená otázka nesklonovateľných slovných druhov. Ak spolu s G. Josefssonovou pripustíme, že určovateľom slovného druhu je inflexcia, na periférii zostanú celé skupiny nezosystematizovaných bezinflekčných slov, ktoré napriek tejto svojej „nevýhode“ prejavujú tendenciu ďalej sa triediť a zoskupovať na základe iných svojich vlastností.

Po druhé: Ak predpokladáme, že model navrhnutý G. Josefssonovou pre švédsky jazyk by v súlade s UG mal platiť aj pre iné jazyky, je otázne, prečo v istej triede slovenských kompozít (juxtapozícií typu *stavbyvedúci*) sa napriek kategorickému

zákazu inflexie vnútri slov vyskytuje jednoznačne inflekčne vyzerajúci spájaci element, ktorý neomylné identifikuje ľavý segment kompozita ako substantívum. Navyše, spomínaný fakt vnútornej inflexie nekorešponduje s tézou, že každé slovo obsahuje práve jeden súbor inflexných morfém. Podobné príklady ako zmienený slovenský sme našli aj v španielčine, angličtine a holandčine:

(7) španielčina:

clara+mente (adverbium) *jasná_{fem}* + *mysel* „jasne“

holandčina:

daken+zee (subst.) *strecha_{pl}* + *more* „more striech“

angličtina:

men's magazine (subst.) *muž_{pl, privl. GEN}* + *časopis* „časopis pre mužov“

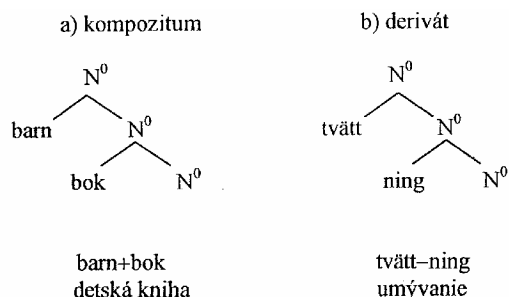
O všeobecnej genéze kompozít a derivovaných slov – nie však tých v (7) – sa čitateľ dozvedá z kapitol 4, 5 a 6.

Kompozitá sú definované ako ľavostranné adjunkcie lexikálnych kmeňov ku kategóriám so štruktúrou slov. Adjunkcia môže byť rekurzívna. Celý mechanizmus tvorenia kompozít je spustený v Inventári morfém. Z Inventára sa generuje kmeň a inflexná morféma, ktoré potom GT Zlúč spojí do jedného celku X^0 (napr. nominálnej frázy N^0) preberajúceho príznaky inflexie. Následným krokom je enumerácia v poradí ďalšieho kmeňa. Druhý kmeň, bezpríznakový, sa dostáva do pozície ľavostranného adjunktú celej X^0 kategórie, ktorá už sama osebe má štruktúru slova.

Na margo univerzálnosti kompozičného procesu však treba povedať, že prinajmenšom fakt rekurzivity (opakovanej uplatniteľnosti) adjunkcie v slovenčine možno spochybníť. V slovenčine sa totiž funkčnosť GT Zlúč zvyčajne končí už pri druhom kmeni, zatiaľ čo napríklad v germánskych jazykoch je rekurzivita limitovaná až oveľa neskôr, aj to často len z pragmatických dôvodov.

Medzi kompozíciou a sufixáciou jestvuje veľká konfiguračná podobnosť:

(8)

Jediný rozdiel medzi a) a b) v (8) spočíva v tom, že ľavostranný segment kompozita je adjunktom, zatiaľ čo v deriváte má ľavý prvok štatút špecifikátora. Špecifikátor, nikdy nie však adjunkt, je spolu s komplementom jadra v tzv. *theta-vzťahu*.

Švédske deriváty odvodené prefixáciou klasifikuje autorka nasledovne: Prvý je typ, v ktorom negačná morféma *o-* (napr. *ossan* „nepravdivý“) vystupuje ako adjunkt. V druhom type prefixy *be-* a *för-* (napr. *befolka* „zaľudniť“, *försmälta* „roztopiť“) vďaka svojej schopnosti viazať istú tematickú rolu majú charakter špecifikátora.

Nedá sa poprieť, že tvorenie jednoduchých slov, derivátov aj kompozít vybavených inflexnou morférou (resp. súborom inflexných morfém) získava teda vďaka G. Josefssonovej nové vysvetlenie – diametrálne odlišné od tradičných alebo štrukturalistických. Univerzálny charakter takejto slovo tvorby implikuje potenciálnu, ba dokonca veľmi pravdepodobnú použiteľnosť v iných jazykoch, vrátane slovenského. Štúdia rozhodne spĺňa svoju úlohu v úsilí o explicitnosť pri vymedzení rozsahu pojmov i v snahe o konzistentnosť pri ohraničovaní množiny syntaktických princípov operujúcich aj v morfológii. Slovenský čitateľ iste ocení aj kvantitu a rôznorodosť spracovaného škandinávského materiálu. Niektoré problémy, ktoré G. Josefssonová obchádza (napr. tvorba slov bez inflexie, inflexia vnútri slov a pod.), možno brať ako výzvu a podnet na ďalšiu diskusiu. Kniha objavuje nové perspektívy transformačno-generatívnej lingvistiky nielen pre škandinavistov, ale pre celú jazykovednú verejnosť.

Bibliografia

- BOOIJ, G.: Against Split Morphology. In: Yearbook of Morphology 1993. Red. G. Booij – J. van Marle. Dordrecht – Boston – London, Kluwer Academic Publishers 1993, s. 27 – 49.
- ČERMÁK, F.: Základy lingvistické metodologie (Nástin hlavních principů na pozadí obecné teorie vědy). Praha, Vydavatelství Karolinum, Univerzita Karlova 1997, s. 53 – 59.
- GRIMSHAW, J.: Argument Structure. Cambridge, Massachusetts – London, England, MIT Press 1990, s. 1 – 71.
- HALLE, M.: Prolegomena to a Theory of Word Formation. Linguistic Inquiry, 4, 1973, s. 3 – 16.
- HOLMBERG, A.: Properties of Non-Heads in Compounds: A Case Study. In: Working Papers in Scandinavian Syntax, 49. Univ. of Lund, Dept. of Scandinavian Languages 1992, s. 27 – 58.
- HOPPER, P. J. – THOMPSONOVÁ, S. A.: The Discourse Basis for Lexical Categories in Universal Grammar. Language, 60, 1984, s. 703 – 752.
- CHOMSKY, N.: Remarks on Nominalization. In: Readings in English Transformational Grammar. Red. R. Jacobs – P. Rosenbaum. Waltham, Massachusetts, Blaisdel 1970.
- CHOMSKY, N.: A Minimalist Program for Linguistic Theory. In: The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger. Red. K. Halle – S. J. Keyser. Cambridge, Massachusetts, MIT Press 1993, s. 1 – 52.
- CHOMSKY, N.: Bare Phrase Structure. MIT Occasional Papers in Linguistics 5. Cambridge, Massachusetts, MIT Press 1994.

- CHOMSKY, N.: The Minimalist Program. Cambridge, Massachusetts – London, England, MIT Press 1995.
- JOSEFSSONOVÁ, G.: Noun Incorporating Verbs in Swedish. In: Lambda 18. Red. M. Herslund – F. Sørensen. København, Institut for Datalingvistik, Handelshøjskolen 1993, s. 274 – 304.
- JOSEFSSONOVÁ, G.: On the Principles of Word Formation in Swedish. Lund, Lund University Press 1997.
- KAYNE, R.: The Antisymmetry of Syntax. Cambridge, Massachusetts, MIT Press 1994.
- LEES, R.: The Grammar of English Nominalizations. The Hague, Mouton 1960.
- MIKO, F.: The Generative Structure of the Slovak Sentence. Adverbials. Bratislava, Veda 1972.
- OSHITA, H.: Compounds: A View from Suffixation and Argument Structure Alternation. In: Yearbook of Morphology 1994. Red. G. Booij – J. van Marle. Dordrecht – Boston – London, Kluwer Academic Publishers 1994, s. 179 – 206.
- PLATZACK, C.: A Triune Lexicon: An Approach to a Lexical Description. In: Lambda 18. Red. M. Herslund – F. Sørensen. København, Institut for Datalingvistik, Handelshøjskolen 1993, s. 305 – 318.
- RAINER, F.: Inflection inside Derivation: Evidence from Spanish and Portuguese. In: Yearbook of Morphology 1995. Red. G. Booij – J. van Marle. Dordrecht – Boston – London, Kluwer Academic Publishers 1995, s. 83 – 90.
- SCIULLOVÁ, A. – M. Di: Features and Asymmetrical Relations in Morphological Objects. Štúdia prezentovaná v r. 1998 na 21. kolokviu GLOW v Tilburgu.
- Slovník slovenské lingvistické terminologie. 1. – 2. Red. A. Jedlička. Praha, Academia 1979.
- TARALDSEN, K. T.: A Review of N. Chomsky. The Minimalist Program. Manuskript. Universitetet i Tromsø 1996, s. 1 – 10.
- WILDER, Ch. – CAVAR, D.: Word Order Variation. Verb Movement and Economy Principles. *Studia Linguistica*, 48, 1994, s. 46 – 86.

AUTORI

- Mgr. Alexandra Jarošová, CSc., Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Panská 26, 813 64 Bratislava
- Mgr. Marcela Molčanová, Stakkeveien 10/203, Tromsø, Nórsko
- Dušan Považanec, Katedra rádioelektroniky FEI Slovenskej technickej univerzity, Nám. slobody, Bratislava; e-mail: dpovazan@chelin.chtf.stuba.sk
- Ing. Milan Rusko, Ústav teórie riadenia a robotiky Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 813 64 Bratislava; e-mail: utrrrusk@savba.sk
- Doc. PhDr. Daniela Slančová, CSc., Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov
- PhDr. Jozef Štefánik, CSc., Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Gondova 2, 818 01 Bratislava; e-mail: jozef.stefanik @fphil.uniba.sk

RECENZIE

ŠTYLISTIK V TEXTOCH AJ V INÝCH KONTEXTOCH

J. F i n d r a : *Jazyk, reč, človek*. Bratislava, Vydavateľstvo Q 111 1998. 112 s.

Texty dnes už prestali byť doménou tradičnej štylistiky, rovnako suverénne – dakedy až premódne – sa stali napríklad predmetom textovej lingvistiky, analýzy diskurzu, konverzačnej analýzy, intertextuality atď. J. Findra napriek všetkému zostáva vo „svojich“ textoch, hoci posledné roky prežil v iných kontextoch: do slovenskej politiky vstúpil po r. 1989, najvyššiu funkciu – vedúceho Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky – zastáva od r. 1993. Možno je to iba zhoda okolností (alebo autorský zámer?), že všetky vybrané texty (11) v recenzovanej publikácii majú časové rozpätie práve od roku 1993 až po rok 1997. Autor ich publikoval v rozdielnych médiách – v odborných (prvá štúdia z r. 1993 o lexike v texte a sociálnom kontexte je práve z *Jazykovedného časopisu*, posledná o štylistike internetových textov zo *Slovenskej reči* 1997), aj určených širšej verejnosti (*Literárny týždenník*, *Nové slovo bez rešpektu*, *Práca*, *Sme*).

Hoci v predhovore J. Horecký označuje výber Findrových prác ako „odbornú esej“, celkom by som nesúhlasil s takýmto označením celého výberu. Zdá sa mi, že esej ako útvar je jazykovedcom stále dosť vzdialená, aj keď sa podaktorí za esejistov sami pasujú, hoci ich vyjadrovanie je viac archaické ako súčasné a brilantné. (Napokon aj výber statí od 12 najvýznamnejších svetových jazykovedcov v publikácii s názvom *Dvanásť esejí o jazyce* [Praha 1970] mal od eseje dosť ďaleko a nejazykovednú obec fakticky len oboznámil so smerovaniami vtedajšej jazykovedy, usilujúcej sa prekročiť úzko lingvistické bádania smerom k poetike, semiotike a vôbec k interdisciplinarite.) V oslobodených súradniciach – zacielených výlučne na domácu scénu – sa pohybuje aj J. Findra: podáva vlastnú správu (ešte sa mu tam dakde „zabudol“ aj pred rokmi v štylistike obľúbený „podávateľ“) o aktuálnych otázkach slovenskej jazykovedy používateľom (dakedy aj zneužívateľom) slovenčiny.

Sympatické je, že J. Findra stále ide svojou vlastnou štylistickou cestou a bez váhaní, zabočovaní a vykrúcaní sa pohybuje po svojich metodologických osiach: opozičných (nielen politických, ale jazykovokomunikačných opozícií ústnosť – písomnosť, súkromnosť – verejnosť, neoficiálnosť – oficiálnosť, resp. užšie aj dialogickosť – monologickosť, nepripravenosť – pripravenosť, nocionálnosť – emocionálnosť/expresívnosť), aj syntagmaticko-paradigmatických, individuálno-sociálnych. Cítiť ich, sú prítomné, aj keď nie všade explicitne. Naproti tomu text (resp. textový model) ten je všadeprítomný, to je „priezor“, cez ktorý (Findrov) používateľ jazyka objavuje abstraktný jazykový systém, „dovídi“ cezeň do samého centra štruktúracie jazykových prostriedkov, cez ktorý rekonštruje ideálnu podobu jazyka. Jazyk je „priestor, v ktorom človek realizuje svoj duchovný život“ (s. 46), je to priestor ľudskej exis-

tencie – človek jazykom „dáva správu o sebe“. J. Findra teda nevynáša na prvé miesto jazyk len ako národnú a posvätnú hodnotu (tá je tu prítomná a netreba ju ustavične vyvolávať), ale predstavuje slovenčinu ako moderný, dynamický a životaschopný jazyk konca 20. storočia.

Dva razy či dokonca až tri razy J. Findra cituje onen baťkovsko-škultétyovský výrok z r. 1903, aký by sme to boli rozviazaný snop bez povriesla, teda slovenčiny (trošku „prekrútený“ J. Ružičkom na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny r. 1966, ktorý onú slovenčinu nahradil spisovnou slovenčinou). Treba však hneď aj dodať, že Findrova „filozofia“ – ak mám použiť ešte nedávno módny publicizmus, neutrálnejšie vari krédo, je, že „jazyk nás zväzuje, ale neuväzňuje“ (s. 7); jazykovedci by nemali byť jazykovými policajtmi (s. 12); jazyk nemožno sprivatizovať ani si ho privlastňovať (s. 56); normu nemožno jazyku vnútiť (s. 61); nikto nemá právo konzervovať normu, hoci aj kodifikovanú, a v každej zmene hľadať ohrozenie jazyka (s. 62); kodifikácia nie je korzet, ktorý by mal umrtvovať normu (s. 83) atď. Domnievam sa, že širšia kultúrna verejnosť je skôr ochotná prijímať takúto jazykovú politiku a v praxi podľa nej aj konať, než počúvať permanentné mentorovanie či prikazovanie, ktoré žiaľ, automaticky spája s postojmi všetkých lingvistov. Stanovisko J. Findru: autori textov im majú vtlčiť pečať svojej osobnosti, ale súčasne „nezradiť“ systémové danosti jazyka (s. 62). Moderný jazyk musí stopercentne spĺňať diferencované komunikačné potreby a súčasná slovenčina taká bezpochyby je; preto aj J. Findra nesúhlasí s hlasmi o „miznutí peknej slovenčiny“. (Napokon vieme skoro všetci veľmi dobre aj z vlastných skúseností, že pre ľudí na vidieku je tou najkrajšou slovenčinou ich rodné nárečie.)

Dôležité v recenzovanej publikácii nie sú iba jednotlivé témy či autorove pristavenia sa pri daktorých nových slovách (napr. *privatizácia* a s ňou súvisiace činnosti a nekalosti, nedostatok *konsenzu* v činoch novopovstávajúcich politikov a kamuflážistov). Podstatné je to, že J. Findra – a to nie iba z pozície nestranného pozorovateľa – podáva svedectvo o dobe a jej ľuďoch, poukazuje na časté zneužívanie jazyka, keď jazyk namiesto toho, aby spoločnosť spájala, mnohých rozdeľuje, lebo slová sa účelovo zneužívajú, keď označovanie samého objektu (v najširšom zmysle) „nahrádzajú“ jeho (zdeformovanými) vzťahmi k okoliu a pod.

V dvoch statiach J. Findra zaujíma postoj aj k štátnemu jazyku a na konkrétnych formuláciách v zákone ukazuje, ako jeho tvorcovia či predkladatelia nerozlišujú medzi pojmami národný jazyk, spisovný jazyk a štátny jazyk, z čoho potom vznikajú mnohé nedorozumenia. Jazykový zákon by mal byť zákonom „srdca a umu“ (s. 77), nie „nátlakovou akciou“ štátu.

Štylistická „výbava“ J. Findru je dynamická, jemne a citlivo zachytávajúca a „mapujúca“ preskupovanie, reštrukturalizáciu prvkov (štylém) v mikroparadigmách a následne v makroparadigmách. Aj preto je tento jeho metodologický prístup najbližšie ku koncepcii autorov *Dynamiky slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989), hoci J. Findra výlučne používa iba termín text, kým my skôr komunikát; jeho analýza je založená na skúmaní konfigurácií v rámci textového modelu, kým my zasa vychádzame z „prienikov“ istých komunikačných sfér s typmi komunikácie. Ale to všetko je len otázka iného uhla pohľadu na tie isté javy.

Od Škultétyho metaforických „povriesiel“, aktuálnych v neradostnej jazykovej situácii na začiatku storočia, sa slovenčina za necelých sto rokov dostala aj na medzinárodnú informačnú magistrálu – internet. Nesvedčí to vari – okrem ďalších nevyočítateľných faktov – o jej prirodzenej odolnosti a životaschopnosti? Recenzovaná kniha J. Findru prináša o tom množstvo výrečných svedectiev aj argumentov.

Ján Bosák

NOVÉ PRÁCE O VZTAHU ŽENA – JAZYK – SPOLOČNOSŤ

Žena – jazyk – literatura. Sborník z mezinárodnej konferencie. Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta Jana Evangelisty Purkyně 1996. 398 s.

Jazyk ako prostriedok odrážajúci sociálnu skutočnosť a prostriedok na konštituovanie mocenských pomerov v spoločnosti sa skúma hlavne v americkej, anglickej a nemeckej lingvistickej literatúre, ale potreba všímať si túto stránku jazyka sa začína uvedomovať aj v našich podmienkach. O konferenciu, ktorú 3. – 5. septembra 1996 zorganizovala katedra bohemistiky Pedagogickej fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, bol mimoriadny záujem, o čom svedčí 81 príspevkov uverejnených v recenzovanom zborníku *Žena – jazyk – literatura*. Okrem najpočetnejšej skupiny odborníkov z Českej republiky sa na konferencii zúčastnili autori z Kanady, Poľskej republiky, Slovenskej republiky a USA. Tematicky možno príspevky rozdeliť na dve skupiny, na literárnovedné (s. 7 – 266) a jazykovedné (s. 266 – 389). Predmetom literárnovedne zameraných prác sú témy žena v literatúre, literárna vedkyňa a autorka, žena osobnosť, žena inšpirátorka, resp. partnerka literárnych tvorcov, žena feministka; iné príspevky sú všeobecnejšie.

Objektom našej pozornosti sú jazykovedne zamerané komunikáty. P. H a u s e r v príspevku *Žena a muž (Srovnání slovo tvorných a významových souvislostí obou slov)* potvrdzuje, že slovo „muž“ sa správa slovo tvorne a významovo ako nepríznakové a slovo „žena“ ako príznakové. J. H u b á č e k (*K tvoření názvů přechýlených*) na základe malej sondy (prechýlené názvy na *-(č)ka* pri písmenách H, K, S) porovnáva situáciu v dvoch slovníkoch (J. Jungmann, Slovník česko-německý, 1835 a E. Slavičková, Retrográdní morfematický slovník češtiny, 1975) a ukazuje, že zmeny v tvorení a používaní prechýlených názvov sú motivované historicky a sociálne. M. B a s a j (*Determinanty plci ženské w jazyku polskim i czeskim*) porovnáva lexikálne, derivačné a gramatické jazykové prostriedky odkazujúce na ženský rod v poľštine a češtine. K. E l b t a g *Ženský rod a vlastní jména (konfrontace česko-arabská)* stručne podáva informácie o gramatickej kategórii rodu v češtine a arabčine. Podobne, ale so širším záberom sprostredkúva poznatky K. K a m i š v príspevku *Jmenný rod v romštině (Příspěvek k typologii gramatického rodu v romštině a češtině s přihlédnutím k mluvnickým kategoriím indoíránského jména)*. I. N e b e s k á (*K prostředkům výstavby feministického textu*) zaujímavou analyzuje feministické texty ako špecifický druh polemiky „s nekonkrétnim (a spravidla i mlčicím) protivníkem“. J. H o f f m a n n o v á v práci *Ženy a muži: Zdvouřilost v dialogu (na příkladu „mluvení za druhého“)* formuluje závery z ukážky konverzačnej analýzy dosť opatrne, pokiaľ ide o rozdiely medzi mužmi a ženami. I. K o l á ř o v á v príspevku *Substantiva ženského rodu a oslovení* informuje o téme prevažne na základe odbornej literatúry.

M. Č e c h o v á (*Existují femininní specifika v pedagogické komunikaci?*) analyzuje výsledky ankety medzi učiteľmi a žiakmi, ktoré potvrdili, že osobnosť učiteľa je síce dôležitejšia než to, či ide o muža alebo ženu, ale vzhľadom na mužské a ženské špecifiká v pedagogickej praxi dlhoročná prefeminizovanosť školstva nie je ideálna. Tento príspevok poukázal na inšpirujúcu vlastnosť feministicky zameraných výskumov, lebo „je s podivom, že se stav panující u nás už desetiletí nestal objektem psychologických a sociologických výzkumů“. L. Z i m o v á „*Dívčí*“, resp. „*ženská*“ *témata v učebnicích českého jazyka* podáva

objektívnu analýzu veľkého počtu učebníc; K. Klímová *Ženská jména a jejich obměny ve slabikáři* konštatuje, že ženské mená v šlabikároch nekorešpondujú s aktuálnymi frekventovanými menami. O komunikátoch ďalších autorov možno základnú informáciu získať z ich priliehavých názvov: N. Kvítková *Učitelka a didaktička Vlasta Podhorná*; M. Racková *Dobrojtro vám, krásné panie. Oslovování žen ve staročeských literárních památkách*; M. David *K mluvě politických vězenkyň padesátých let*; V. Koblížek *Ženy kacířky (Příspěvek k poznání názorů a jazyka české venkovské ženy první poloviny 18. století)*; A. Debická *Jana Štroblová: Protěž (1958) – kořeny stylu*; G. Balowska *Jazykový obraz ženy v díle Ondry Lysohorského*; E. Bajzíkova *Výstavba povídky Etely Farkašovej*; A. A. Shatury *Saber Žena v egyptské publicistice*; F. Uher *Žena a jazyk reklamy*; L. Kuba *Pragmatonymická funkce ženských antroponym (na příklade pomenování lodí)*; P. Mitter *Žena jako tertium comparationis v současné české frazeologii*.

Pre ďalší výskum v rámci feministickej lingvistiky sú podnetné komunikáty J. Valdrovej *Sexismus v německém jazyce a situace u nás*, M. Marouškovéj *Jazykové předpoklady rozvoje Frauenlinguistik v Německu* a M. Jelínka *Existuje obecný styl ženský a mužský*, ktoré prinášajú aj rozbor odbornej literatúry. Podľa feministickej lingvistiky možno vidieť niekoľko spôsobov sexistického používania jazyka: spôsob ignorujúci ženy (v právnických textoch, vo formulároch, v tlači, v slovníkoch), spôsob predstavujúci ich závislosť od mužov (*Ján Novák s manželkou, rodina Jána Nováka*), spôsob, ktorý ženy degraduje (*slabé pohlavie, krásne pohlavie, dievča pre všetko, stará škatuľa*). U M. Jelínka nás zaujal postreh, že pri depersonalizácii v právnických a administratívnych textoch „je pohlavní faktor takíka úplne potlačen“. Tento trend vedie v slovenčine až k vetám typu *Manžel, ktorý prijal priezvisko druhého manžela pri uzavretí manželstva...* (Zbierka zákonov SR č. 300/1993. Zákon o mene a priezvisku z 27. septembra 1993, paragraf 7). Pekným paradoxom je, že ideálnym prostriedkom takto videnej depersonalizácie je používanie slova *osoba*.

Na príspevky a na štúdie S. Čmejrkovej (*Čeština v mezikulturní komunikaci. Česká slavistika 1993*, s. 306 – 210; *Jazyk pro druhé pohlaví*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Red. F. Daneš, Praha, Academia 1997, s. 146 – 158) sme nadviazali v práci *Jazyk ako zrkadlo sociálneho postavenia ženy a muža* (In: *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelanie dospelých. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998, s. 436 – 447). Rodovo zamerané výskumy (gender studies) zisťujú, že sexizmus sa prejavuje viac v používaní jazyka (parole) než v jeho systéme (langue). Nadradenie maskulín v zástupnej, generalizujúcej funkcii (všeobecný mužský rod) sa v systéme slovenčiny uplatňuje v lexike, derivácii i gramatike. V gramatike sa mužský rod používa aj ako nadradený všeobecný rod na pomenovanie súhrnného pomenovania v pluráli (*študenti fakulty*); plurál od väčšiny maskulín značí muž + muž aj muž + žena, napr. *študenti, učitelia*, výnimočne v obrátenom poradí muž + žena, príznakovo muž + muž, napr. *milenci, snúbenci, manželia, starí rodičia, zaľúbenci*. Zriedkavo sú v jazyku jednoznačné odlišenia muž + žena: *svokrovci, kmotrovci, testovci* – muž + muž: *svokrovia, kmotrovia, testovia*. V slovenčine existujú obojrodové zámená *ja, ty, my, vy*, rodové zámená *on, ona, ono, oni, ony*, ale aj „maskulinne“ zámená, ktoré sa môžu spájať len s tvarom slovesa v mužskom rode, a to v minulom čase, v podmienovacom spôsobe (prítomnom aj minulom), porov. zámeno *kto* („*Kto prišla?*“) a jeho odvodeniny (*dakto, hocikto, kadekto, kde-kto, ktokol'vek, ktosi, ktoviekto, ktože, málokto, niekto, nikto, sotvakto, volakto, všelikto, zriedkakto*). Okrajovo možno

ako nadradenie mužského rodu spomenúť konvenciu uvádzať v slovníkoch adjektíva v základnom tvare (*frigidný, gravidný, kotný, samodruhý, tarchavý, tehotný, vydatý*). O sociálnom statuse žien vypovedá aj nerovnaká motivácia pri pomenovaní *oženit' sa* a *vydat' sa*; v derivácii sa nadradenie mužského rodu prejavuje v tom, že bežne sa ako feminatíva odvodzujú ženské pomenovanie od mužských pomenovaní, nie opačne, okrem niekoľkých „maskulinatív“ ako *strigôň, vdovec, bosorák, ježibábel*, prípadne hovorového slova *baleťák*. Pomenovanie *človek* malo a v zásade aj má význam „muž“.

Nepríznačnosť mužského rodu v jazykovom systéme možno chápať ako výsledok schopnosti jazyka odrážať sociálne postavenie muža a ženy v spoločnosti. Skutočnosť, že spoločnosť *99 študentiek* sa prítomnosťou *jedného študenta* musí jazykovo vyjadriť ako spoločnosť *100 študentov*, je iste zaujímavá, ale lingvisticky vysvetliteľná a vzhľadom na jazykovú ekonomiu funkčná. Ťažšie už možno vysvetliť neuvádzanie veľkého počtu feminatív v kodifikačných príručkách, ako je to v starších vydaniach Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ 1989) a Pravidiel slovenského pravopisu (PSP 1991), keďže systém slovenčiny umožňuje tvoriť feminatíva bez väčších obmedzení. V ostatných rokoch sme aj v týchto príručkách zaznamenali dramatický pohyb smerujúci k zvýšenému uvádzaniu systémových feminatív alebo k utvoreniu nových typov feminatív (*hostka*). V najnovších vydaniach (KSSJ 1997; PSP 1998) sú už uvedené feminatíva takmer od všetkých maskulín, hoci doteraz sa len v mužskej podobe uvádzajú neologizmy *díler, skinhed, sponzor* a niektoré iné typy *šéfdirigent, šéfpilot, dovolenkár, drevorubač, ironik*.

Výskumy feministickej lingvistiky opierajúce sa viac o sociologické a psychologické aspekty prinášajú nové argumenty o tom, že ľudia sú pri percepcii objektívnej reality ovplyvnení jazykovými štruktúrami, čo môže znamenať, že prostredníctvom uprednostňovania maskulín v jazyku posilňujú aj tendencie uprednostňovať zastúpenie žien mužmi v spoločnosti, t. j. za rovnako prirodzené pokladáme existenciu kolektívov zložených z 90 % žien a 10 % mužov, v ktorých sú vo vedúcich funkciách ako zástupcovia žien muži. Doteraz sa u nás zdôrazňovala odrazová schopnosť jazyka, neskúmala sa schopnosť jazyka „konštruovať skutočnosť“ (porov. Čmejrková, 1997), napr. vplyv jazyka v povedomí ľudí na fixovanie vzťahov medzi mužmi a ženami podľa situácie v langue. Feministické hnutie žiada nekompromisne dodržiavať sexuálnu diferenciaciu v textoch, napr. pomocou splittingu, dvojitého pomenovania (Maroušková, s. 292 – 296), a to v prejavoch, v zákonoch, v dotazníkoch, vo formulároch štátnej správy (*žiadateľ/ka, čitateľ/ka, klient/ka, pacient/ka, učiteľ/ka, účastník/níčka*). Takéto obojrodové uvádzanie názvov povolání je psychologicky a sociologicky relevantné, mimoriadne je potrebné v zoznamoch na úradoch práce pri ponuke voľných miest, resp. pri inzercii v tlači. Aj na základe upozornení feministickej lingvistiky (J. Hoffmannová: *Stylistika a ...* Praha 1997) na túto skutočnosť oficiálne zareagovali na najvyšších miestach vo viacerých vyspelých krajinách, napr. v r. 1979 nariadilo nemecké spolkové ministerstvo pre vzdelanie a vedu používanie ženských foriem popri mužských formách na pomenovanie povolání a funkcií, v r. 1987 vydalo podobné odporúčanie rakúske ministerstvo práce a sociálnych vecí (Valdová, s. 288 – 291). Zdá sa, že aj v slovenskej jazykovej praxi by sa pozornosť korektorov, odvolávajúcich sa na jazykový zákon, mala preniesť od úzkostlivého stráženía foriem ženských priezvisk (mimochodom, ktoré sa nevyhlo ani smiešnotrpkým podobám „G. Sandová“ alebo komickej forme „E. Piafová“) k podstatne dôležitejšiemu ustráženiu toho, aby sa

v publicistike a v administratívnych textoch štátnej správy jazykovo neobmedzovali práva ženy mať pri hľadaní zamestnania rovnakú šancu ako muž.

Nové práce o vzťahu žena – jazyk – spoločnosť vzbudzujú pozornosť medzi učiteľmi a študentmi vysokých škôl nielen ako módnym trend, ale aj preto, lebo prinášajú nové impulzy pre výskum v jazykovede, sociológii a psychológii.

Miloslava Sokolová

SYSTEMS. NEW PARADIGMS FOR THE HUMAN SCIENCES. Editori G. Altmann – W. Koch. Berlin – New York, Walter de Gruyter 1998. 781 s.

Toto imponujúce dielo je dobre premyslený pokus podať obraz o vhodnosti aplikácie teórie systémov na spoločenské a humanitné vedy. Zostavovatelia posudzujú problém z nadhľadu teórie poznania a delia jeho históriu na tri obdobia. Prvé z týchto období uvádza objav písma. S istým odstupom nasleduje druhá éra, v ktorej už prekvitá matematika. A tretí historický medzník – v 19. storočí – predstavuje idea systému, ktorá si postupne našla cestu do viacerých disciplín. Nie každý bude súhlasiť s týmto členením, ale o všetkých troch spomínaných udalostiach sa dá hovoriť ako o významných stupňoch rozvoja poznania. Univerzálnosť pojmu systém tvorí základňu pre interdisciplinárny výskum. Podľa G. Altmanna a W. Kocha sa aplikácia teórie systémov dá uskutočňovať štyrmi rozličnými spôsobmi predstavujúcimi svojho druhu evolučnú sekvenciu.

Príspevky sa členia na sedem sekcií: všeobecné témy (s. 3 – 333), semiotika (s. 337 – 382), znalosti a poznanie (s. 385 – 419), kultúra (s. 423 – 475), hudba (s. 479 – 546), jazyk (s. 547 – 620) a literatúra (s. 621 – 667). Epilóg (s. 669 – 755) je pokusom o sumarizáciu na najvyššej zovšeobecňujúcej rovine.

Tematická škála všeobecnej sekcie zahŕňa úvahy o vývine systémov, o rozmazaných systémoch, o pojme organizácia, pluralita systémov, o teórii systémov ako ideológii a o emergentných systémoch. P. M. Allen sa sústreďuje na zmeny v ľudských systémoch a poukazuje na to, že veda o zmenách týchto systémov vlastne nejestvovala (s. 3). Rozlišuje štyri druhy systémov: rovnovážne modely (smerujúce k stacionárnemu stavu), nelineárne dynamické systémy, samoorganizujúce sa systémy a evolučné zložité systémy (pozostávajúce z hierarchie podsystémov). Zložitý (spoločenský) systém schopný vývoja si nevieme predstaviť bez slobody imaginácie a tvorivosti. Autor si, prirodzene, uvedomuje, že ľudia nemôžu žiť mimo spoločnosti, preto zdôrazňuje kooperáciu. Neabsolutizuje teda totálnu slobodu individua, a pretože zmeny a rozvoj sú plodom interakcie (tvorivých) jednotlivcov ako členov spoločnosti, budúcnosť v zásade ťažko možno predvídať. Tvorivosť je zárukou toho, že prežijeme v nepretrajne sa meniacom svete, lebo prežiť môžeme iba pod tou podmienkou, že sme schopní reagovať na zmeny. A nové riešenia nových problémov sa dajú objaviť len vtedy, ak máme k dispozícii dostatočne bohatú zásobu rozmanitosti, kultúrneho bohatstva i odvahu experimentovať. A preto keby sme si mýlili globalizáciu s homogenizáciou, mohlo by to vyústiť do následkov ohrozujúcich budúcnosť ľudstva. Pravda, ak má evolúcia smerovať k harmonickej

spoločnosti, vzájomná interakcia nemôže byť len kompetitívna, ale aj kooperatívna. Inak povedané, kognitívne aspekty sa nedajú separovať od etických princípov riadiacich správanie jednotlivcov v spoločnosti.

Metódy teórie systémov nielen jednoducho na opis systémov a ich vlastností, ale ako kognitívny nástroj používa J. G o r d e s c h. Systém vo vzťahu k jeho vývinu definuje ako „súbor navzájom usúvzťažnených prvkov (ako štrukturovanú množinu), kde zmena jednej stránky má vplyv na niektoré alebo na všetky stránky systému“ (s. 39), pričom nezabúda, že „systém môže byť organizovaný za istým účelom a vo vzťahu k vonkajšiemu systému (prostrediu)“ (ibid.). Kauzálna vysvetlenia sú v histórii, v evolučných procesoch a podobne (s. 44) neobyčajne náročné, hoci vieme o prípadoch, keď sa civilizačné zmeny civilizácií, prípadne ich úplný zánik dajú vysvetliť ako dôsledok jediného a očividného impaktu. Gordeschovu definíciu štrukturalizmu (s. 46) by nezaškodilo doplniť o všeobecnejšiu poznámku, že štrukturalizmus je analýza, v ktorej „štruktúry“ sú svojím spôsobom uprednostňované pred substanciou systému. Čitatelia určite ohodnotia Gordeschov stručný náčrt teórie konania (s. 44 – 46).

Rétorickú otázku, či sa synergetika dá aplikovať na humanitné vedy, si kladie H. H a k e n. Synergetika sa koncentruje na kooperáciu zložiek v rámci systému, lebo nové vlastnosti sa môžu zjaviť pri kooperácii ako dôsledok samoorganizácie (s. 58). Systém je stabilný, ak sa jeho štruktúra zachováva napriek vonkajším zmenám, ale ak sa jeho štruktúra mení pod vplyvom modifikujúcich kontrolných parametrov, je nestabilný. Zmeny môžu byť iniciované malými podnetmi náhodnej povahy (s. 63). H. Haken aplikuje svoje myšlienky na jazyk (s. 66). Zmena na jednej štruktúrnej rovine (napr. vo fonetike) môže vyvolať napriek svojej náhodnej povahe ďalekosiahle zmeny na inej štruktúrnej rovine (dajme tomu v gramatike). Fonetické zmeny vo francúzštine zrejme prispeli k zániku mnohých gramatických flexií a k celkovej typologickej prestavbe jazyka.

G. J. K l i r sa zaoberá radikálnymi zmenami vo vzťahu k otázke neistoty vo vede, lebo dnes si uvedomujeme, že neistota je užitočná, ba podstatná (s. 79). Rozlišuje dva širšie teoretické rámce – teóriu rozmazaných množín a teóriu rozmazaného merania (s. 81). V prvom prípade neistota vyplýva z jazykovej nepresnosti či vágnosti, kým v druhom prípade je následkom informačnej nedostatočnosti (s. 86).

Jednou z prác kardinálneho významu je štúdia E. L a s z l o a o logike sociokultúrneho vývinu. Poukazuje na to, že súčasná veda realisticky hodnotí faktory náhodnosti a nestability (s. 105) a charakterizuje vývin ako postupný proces striedajúcich sa fáz determinácie a indeterminácie (s. 106). Laszloove myšlienky sa v zásade nelíšia od názorov G. J. Klira v predchádzajúcom článku. Dosvedčuje to medziiným aj táto citácia z Laszloa: „Štruktúrne a dynamické charakteristiky každého systému sú odvodené od druhov interakcií a vzájomných vzťahov medzi jeho časťami, nie však od ich súhrnnej prítomnosti v tomto systéme (s. 117). V jeho tvrdení je nepochybne obsiahnutá značná dávka realizmu: „Výsledky revolúcií a iných foriem historickej diskontinuity sú vždy nepredvídateľné a často prekvapujúce“ (s. 126).

V. M a j e r n í k prispel článkom o chápaní organizácie. Uznáva, že konfiguračná organizácia reči nie je dostatočne známa, lebo značnú časť informácií nesie sémantický obsah reči, ktorý sa dá adekvátne opísať iba vtedy, ak jazyk pokladáme za systém smerujúci k istému cieľu (s. 135). V. Majerník uzatvára príspevok otázkou: „Ako sa môže spontánne vyvinúť z čisto fyzického systému taký systém, pre ktorý je príznačná elementárna umelá inteligencia?“ (s. 141).

Na výskum tzv. konfliktných dvojíc sa sústredil S. M a r c u s. Konfliktnú dvojicu definuje ako dvojicu požiadaviek, ktoré sú od seba apriórne nezávislé a oddelene sa dajú splniť, ale nie je možné splniť ich súčasne. Napríklad od formálneho systému sa vyžaduje, aby bol konzistentný aj úplný. Tieto dve zjavne nezávislé a veľmi prirodzené požiadavky sú, ako to dokázal K. Gödel, nezlučiteľné (s. 144). V praxi sa tento konflikt prejavuje v skutočnosti, že presnosť sa často dosahuje na úkor pravdy alebo naopak (s. 147). Táto situácia podporuje pluralitu prístupov, ktoré môžu byť komplementárne, ale nie nevyhnutne kompatibilné. Rigorózne môže byť aj umenie, podotýka S. Marcus, nielen veda (s. 148).

Napríklad v lingvistike sa stretávame s konfliktnou dvojicou syntax – sémantika (s. 150). Ich vzájomný vzťah závisí od funkcie jazyka ako nástroja komunikácie, ktorý prenáša informáciu spracovanú rečou do podoby sémantického obsahu. Ak je veta dvojznačná, ako napr. *Cement nahradil kameň*, kde obidve substantíva majú nulový pádový ukazovateľ, hoci vieme, že v jednom prípade ide o nominatív a v druhom o akuzatív, a ani slovosled nám tu nepomôže, musíme sa oprieť pri jej správnej interpretácii iba o sémantické (kontextuálne alebo pragmatické) kritériá. Prirodzene, pokiaľ ide o nejednoznačnosť, v umení je jej poslanie iné.

H. S c h w e g l e r si kladie otázku, či môžeme vybudovať zjednotenú vedu, ktorá by postihovala všetky javy (s. 165). Prihovára sa za neredukcionistickú cestu k tomuto cieľu a túto cestu vidí vo všeobecnej teórii systémov (s. 167). – J. S e p p ä n e n uvažuje o systémovom prístupe ako o novej a podnetnej paradigme, ktorá umožňuje rozvíjať vo výskume interdisciplinaritu a multidisciplinaritu (s. 181). Jeho článok podáva vlastne stručnú históriu teórie systémov vrátane kardinálnych pojmov ako systém, model, klasifikácia, kategória, analógia, indukcia, informácia, genetický kód, ale aj ústredných myšlienok kybernetiky, psychológie, neurológie, lingvistiky (škoda, že zabúda na Baudouina de Courtenay, významného predchodcu štrukturalizmu), sociológie a ekonomiky. – M. S t i c h w e h sa pokúsil načrtnúť definíciu systému a ohraničiť ho od okolia (s. 303). Neprekvapuje, že sa dotýka otázky okrajovosti (s. 313), ktorá by mohla pomôcť pri formulovaní kreatívnej syntézy. V štúdiu o kreativite v jazyku (či skôr v reči) som uvažoval o marginalite ako o predvoji zmeny či evolúcie. Inovácie vznikajú na periférii, ktorá nie je konzervatívna ani stabilná. – F. M. W u k e t i t s charakterizuje hlavné vlastnosti živých tvorov relatívne nezávislých od svojho prostredia vďaka svojej systémovej povahe a načrtáva smery evolúcie v rámci teórie systémov. Emergentnosť súvisí s pojmom novoty vo vývoji a je vlastnosťou systému ako celku (s. 324). Prácu uzatvára stručný prehľad biologickej evolúcie človeka. Starú predstavu vývoja ako pokroku označuje za mýtus (s. 330).

Druhá časť pozostáva z troch príspevkov venovaných rozličným stránkam semiotiky. M. B u n g e rozlišuje endoštruktúru a exoštruktúru systému. Zložkami jazyka sú: (a) slovník, (b) množina prirodzených a spoločenských (menovite kultúrnych) entít, o ktorých referujú výrazy v slovníku, (c) gramatika pokladaná za jeho štruktúru (s. 345) a zahrnujúca zrejme i tzv. vnútornú formu. – Zatiaľ čo biologické semiotické systémy vznikli vďaka evolučnej náhode, U. L. F i g g e (s. 353) tvrdí, že kultúrne semiotické systémy sú ľudské konštrukty. – H. S c h w e i z e r posudzuje lingvistiku, textovú lingvistiku a hermeneutiku z perspektívy teórie systémov (s. 357).

Tretiu časť tvoria dve štúdie zaoberajúce sa otázkami znalostí a poznania. B. N i c o - l e s c u sa zamýšľa nad vplyvom „kvantovej revolúcie“ na filozofiu. Abstrakciu pokladá (pod

vplyvom kvantovej fyziky) za jednu zo zložiek prírody (s. 385). Dúfa, že zavedením pojmu rovín reality vysvetlí „intelektuálny škandál kvantovej mechaniky“. Svoj filozofický postoj vyjadril výstižne: „... žiadna rovina reality nepredstavuje privilegovaný post, z ktorého je človek schopný pochopiť všetky ostatné roviny reality. Ktorákoľvek rovina jestvuje vďaka tomu, že zároveň existujú aj všetky ostatné roviny“ (s. 394). Otázku transdisciplinarít B. Nicolescu rieši práve v tomto terminologickom rámci. – Teóriu kognitívnych systémov načrtávajú G. R i c k h e i t – H. S t r o h n e r. Opakujú poznámku iného autora, podľa ktorého teória systémov uľahčuje integráciu niekoľkých disciplín skúmajúcich ten istý problém (s. 404). Kognitívne systémy definujú ako triedu adaptívnych systémov, ktoré spracúvajú informáciu pomocou centrálnej nervovej sústavy (s. 406). Rozoberajú i metaforizáciu kognitívnych systémov (počítač – mozog – ekosystém ako metaforické vehikulá, s. 407).

V štvrtej časti (o kultúre) sa M. F l e i s c h e r zamýšľa nad otázkou druhej reality, ako ju definuje K. R. Popper a konštruje terminologickú maticu kultúry (s. 433 n.). – A. N o b i s sa zaoberá vznikom a evolúciou kultúry a kultúrou ako otvoreným systémom. Podľa neho kultúra sa nikdy úplne neprispôsobí potrebám spoločnosti a to isté platí aj o jazyku. Zdá sa, že vo vývine kultúry zohrávajú kľúčovú rolu vnútorné podnety, hoci sa nedá poprieť ani dosah vonkajších faktorov.

Dve práce sú venované hudbe: M. B o r o d a analyzuje jazyk európskej hudby (s. 549 – 571), kým R. K ö h l e r a Z. M a r t i n á k o v á - R e n d e k o v á aplikujú systémovo-teoretický prístup k jazyku i k hudbe (s. 514 – 546).

V šiestej časti sa dve štúdie zaoberajú špecifickými problémami jazyka: H. G ö b l aplikuje exaktné metódy na dialektológiu (s. 549 – 571), L. H ř e b í č e k skúma frekvenciu lexém v textoch, ktoré reflexujú sémantickú stratégiu používateľa jazyka (s. 572 – 588). Naproti tomu H. S c h n e l l e sa koncentruje na lingvistické modely a teórie ako dynamické systémy (s. 589 n.). W. W i l d g e n sa zaoberá osudom štrukturalizmu v jazykovede a zameriava sa na ideu chaotickej dynamiky a na problém neistoty alebo vágnosti (s. 596 n.). A napokon sa odvážil na pokus vidieť jazyk ako fraktálnu entitu (s. 617).

Koncepcia fraktálov a chaosu zaujala aj F. M e r r e l l a v siedmej časti venovanej literatúre (s. 623 n.). Na abstraktnejšej rovine S. J. S c h m i d t píše o systémovo orientovanom prístupe k výskumu literatúry (s. 646 n.).

Epilóg od W. A. K o c h a je v skutočnosti zaujímavou štúdiou o systéme a humanitných vedách (s. 671 – 744), ak nie dokonca pokusom o ucelenú či integrovanú teóriu Vesmíru na základe fundamentálnej jednoty súcna, jeho štruktúry a fungovania. V zhode so svojim filozofickým postojom definuje vedomie i komunikáciu pomerne voľne a prikláňa sa k názoru, že antropický princíp podáva prijateľné vysvetlenie Vesmíru.

Posudzovanú publikáciu nepochybne prijmú priaznivo vedci, ktorí sa neuspokoja so svojou úzkou špecializáciou a pociťujú potrebu urobiť si predstavu o ľudskom poznaní ako celku. Osobitne treba hodnotiť tendenciu začleniť humanitné vedy do komplexu vied.

Viktor Krupa

ČERNÍK, V. – VICENÍK, J. – VIŠŇOVSKÝ, E.: *HISTORICKÉ TYPY RACIONALITY*. Bratislava, IRIS 1997. 324 s.

Napriek dosť jasne vymedzenej téme – historické typy racionality – autori si uvedomujú, že tento skúmaný a vysvetľovaný jav v oblasti ľudského myslenia a najmä jeho historická perspektíva je len jedným, aj keď azda najčastejšie skúmaným momentom ľudskej mentality. Teda toho nadradeného javu, ku ktorému patrí aj emocionalita a estetické cítenie. (Autori ich heslovite naznačujú aj výrazmi rozum, vôľa a cit.)

Sám predmet svojho záujmu – racionalitu – vymedzujú jednak hľadaním „klasickej“ definície, jednak zdôrazňovaním príslušných vlastností, akýchsi dištinktívnych príznakov. V tomto zmysle racionalita sa charakterizuje ako entita (podobne ako ľudský rozum) „konštitutívna pre bytosť, ako sme my, ľudia“ (s. 8) alebo širšie ako „osobitná črta, ktorú vykazujú individua a kolektívy ľudí vo svojom myslení a konaní, vo svojom vzájomnom styku a vo svojich inštitúciách“ (s. 17). Pravda, pripúšťa sa aj definícia v užšom zmysle ako „sledovaním určitých metodologických pravidiel alebo len ako konanie na základe racionálnych dôvodov či ako vedomá a zdôvodnená voľba najlepšej z jestvujúcich alternatív smerujúcich k maximálnej užitočnosti (s. 19). Z tejto definície zreteľne vysvitajú aj dve základné zložky racionality: racionalita poznania a racionalita konania (s. 18).

Z naznačených dištinktívnych príznakov sa konkrétne (podľa Gellnera, 1985) uvádza týchto sedem tendencií: konať na základe rozumovej úvahy, na základe dlhodobšieho plánu, voliť určité konanie, systematizovať hodnoty, vyžívať sa skôr v uspokojovaní intelektuálnych činností než v emóciách a v zmyslovosti, pričom kontrolovať styk medzi abstraktnými a všeobecnými pocitmi a naopak sledovať inštrumentálnu účinnosť pri dosahovaní vymedzených cieľov.

Tieto dištinktívne príznaky, resp. hľadiská sa používajú aj v kompozícii recenzovanej práce. Pri každom historickom type racionality sa skúma potenciál racionálneho poznania a konania. V zložke poznania to je kategoriálna vybavenosť, logická vybavenosť a metodologická vybavenosť, v zložke konania sa rozoberá axiologická vybavenosť, praxeologická vybavenosť a sociologický rámec a kontext. Spojivo medzi týmito zložkami tvoria poznatky o chápaní modalít ľudského ducha (rozum, vôľa, cit). Pri dodržiavaní tejto systematiky je celková kompozícia práce priesačnaná a okrem toho aj štruktúrna – mohla by byť vzorom aj v iných vedeckých prácach.

V historickom vývine ľudstva a ľudského myslenia autori konštatujú tri typy, označené ako historické typy: antický, novoveký a neklasický. Možno však pripomenúť, že najmä antický a novoveký typ by sa dali jemnejšie diferencovať. Napríklad od antického typu výraznejšie možno oddeliť stredoveký typ. Aj v samom antickom type by azda bolo možné diferencovať medzi abstraktnejším helénskym a konkrétnejším latinským typom. Poukazuje na to rozdiel v spôsobe myslenia, ktorý možno ilustrovať týmto príkladom: kým u Aristotela sa označuje cnosť ako *areté* (niečo prvé, základné), u Cicerona sa označuje slovom *virtus* (ktoré je odvodené od *vir* podobne ako *iuventus* od *iuvenis*, *senectus* od *senex*), teda s poukazom na muža, typického nositeľa tejto cnosti. V novovekom historickom type by mohol byť medzníkom lingvistický obrat v analytickej filozofii.

Pod lingvistickým obratom sa zrejme myslí „revolúcia“ nie v jazykovede, ale vo filozofii. V recenzovanej knižke sa v tej súvislosti právom venuje širšia pozornosť dvojakosti jazy-

ka v kapitole *Stieranie hraníc medzi racionálnym a iracionálnym* (s. 175 n.). Dvojakosť sa vidí v tom, že jazyk funguje ako spájací prostriedok medzi myšlienkou a predmetom, medzi myslením a konaním, ale že okrem toho môže vyjadrovať aj predpojmový obsah, fixovať ešte nemyslený (myslením nespracovaný) obsah vedomia. Tú dvojakosť autori dávajú do súvislosti s rozlíšením intelektu na um (Verstand) a rozum (Vernunft).

V úsilí o racionálny výklad jazyka sa zdôrazňuje (výstižne na s. 175) viacvrstvový charakter jazyka a skúma sa jeho formálna i metodologická povaha; v úsilí predstaviť jazyk ako svojbytné bytie sa skúma jeho ontologická stránka a dosah na formovanie kultúry a spoločnosti. Pritom sa však ukazuje, že stúpenci analytickej filozofie chápu jazyk ako sprostredkujúci prvok medzi subjektom a vonkajším svetom, kým štrukturalisti chápu jazyk ako autonómny systém „generujúci významy nezávisle od úmyslov subjektu a referencie o objektívnom svete“ (s. 176). Výstižný je aj záver o troch smeroch: symbolický či reprezentatívny smer skúma jazyk vo vzťahu k objektu, hermeneutický či interpretačný smer chápe jazyk ako systém významov a rétorický či komunikatívny smer skúma jazyk ako prostriedok na presadzovanie záujmov používateľov.

Škoda, že tieto konštatovania nie sú doložené konkrétnymi faktmi z prirodzených jazykov. Zrejme to bude úloha samých jazykovedcov. Inak treba povedať, že samej jazykovede ako osobitnej vede sa tu venuje málo pozornosti. Len akoby mimochodom sa pripomína Chomského charakteristika ľudskej mysle ako biologického systému, ktorý pozostáva z interagujúcich mentálnych orgánov, ale to poukazuje skôr na Chomského biologizmus než na racionalizmus. Na inom mieste (s. 152) sa upozorňuje na Chomského teórie o sociálnom poriadku a sociálnych zmenách. Tieto teórie sa zrejme len veľmi málo týkajú jazyka.

Na s. 141 sa v osobitnom „jazykovednom“ odseku konštatuje, že na prelome 19. a 20. storočia sa jazyk začína chápať ako systém materiálnych elementov, ktoré slúžia na prenášanie významov, ale že jazykové a myšlienkové formy nie sú totožné. Označuje sa ako nová lingvistická paradigma, ktorú sformuloval F. de Saussure a ktorú ďalej rozvíjali tri školy: pražská (R. Jakobson a N. S. Trubeckoj – treba upozorniť, že R. Jakobson sa nepíše s písmenom „c“, ale s k!), kodanská (L. Hjelmslev) a ženevská (Ch. Bally, A. Sechehaye, H. Frei). Zabúda sa tu na plodnú a dodnes prežívajúcu školu amerického distribucionalizmu (L. Bloomfield).

V kapitole o neklasickom historickom type racionality sa jazyku a jazykovede nevenuje nijaká pozornosť (pravda, niektoré okrajové poznámky o postštrukturalizme sú už v základnej kapitole o novovekom type racionality). Je to pochopiteľné, lebo v súčasnej jazykovede sa nesformulovala nijaká významnejšia, prelomová teória.

Treba však pripomenúť, že analogicky k lingvistickému obratu v analytickej filozofii prejavuje sa v jazykovede tzv. komunikačný obrat, lepšie povedané, obrat k reči ako procesu, a začína sa uvažovať o dvoch protikladných, no úzko súvisiacich východiskách, forme a funkcii. Je zrejme, že hlavným predmetom funkčne orientovanej jazykovedy je používanie jazyka, t. j. jazykový prejav, často označovaný aj ako diskurz. Aj tu však dochádza k jednostranným postojom. Hovorí sa dokonca o delanguizácii jazykovedy (od langue – jazyk ako systém), odbúrava sa langue v saussurovskom chápaní a jazykové prostriedky sa pokladajú za jazykové predpoklady komunikácie (J. Kořenský). Okrem toho sa zanedbáva ohľad na vzťah jazykového prejavu, diskurzu k objektívnej realite.

Východiskom by tu azda mohol byť systém diskurzu, ktorý sa chápe v podstate ako výpoveď, vypovedanie o objektívnej realite pomocou jazykových (languových, systémových) prostriedkov: pri tvorbe diskurzu vychádza hovoriaci od pozorovaného reálneho objektu, identifikuje ho (v opretí o slovnú zásobu), predikuje mu isté vlastnosti (v opretí o gramatickú stavbu) a formuje sledy výpovedných aktov. Namiesto delanguizácie by teda bolo treba hovoriť o relanguizácii (porov. pojmy ako dekonštrukcia – re-konštrukcia), resp. o lingvizácii (lingua – jazyk ako systém, resp. ako zložitý systém zložený z konceptuálneho, gramatického a interakčného subsystému), alebo azda aj o diskurzácii jazykovedy, o potrebe chápať diskurz ako základnú manifestáciu jazykovej činnosti. (Porov. úvahu J. Horeckého *Anthropos zoon dialogikon* v zborníku *Issues of Valency and Meaning*, Praha 1998, s. 259 – 263).

Ako vidieť, výklady o historických typoch racionality uvedených troch autorov nie sú len výstižným poučením o základných kameňoch filozofie, ale aj provokujúcim povzbudením na hlbšie štúdium základných otázok jazykovedy.

Ján Horecký

ČESKÁ VALENČNÁ TEÓRIA V PRAXI

N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha, Academia 1997. 360 s.

Z dlhoročnej českej syntaktickej a valenčnej tradície vzišiel ďalší závažný lingvisticko-praktický počín: prvý valenčný slovník českých slovies, ktorý pripravila skupina zaoberajúca sa valenčnou syntaxou a lexikológiou v Ústave pre český jazyk Akadémie vied ČR. Nadväznosť na tradíciu pritom nie je len platonická, teoretická, ale všetky tri autorky slovníka participovali na tvorbe monografie *Větné vzorce v češtině* (Daneš, F. – Hlavsa, Z. a kol., 1981; 2. vyd. 1987) a H. Prouzová aj na tretej, syntaktickej časti akademickej *Mluvnice češtiny* (1987). Na obidvoch týchto dielach, fundamentoch českej valenčnej teórie, spolupracovala aj E. Macháčková, ktorá patrila do autorského kolektívu valenčného slovníka až do svojej predčasnej smrti. Na tvorbe niektorých hesiel sa podieľali M. Švehlová a J. Kořenský, ktorý časť slovníka aj redigoval.

V stručnom, ale azda každému potenciálnemu používateľovi slovníka zrozumiteľnom predhovore je objasnený pojem valencie („schopnost lexikální jednotky, především s l o v e s a , vázat na sebe jiné výrazy a mj. tak zakládat větné struktury“, s. 7), rozdiel valenčnej teórie oproti predchádzajúcemu zameraniu syntaxe, podstata gramatického vetného vzorca a typy valenčných pozícií (potenciálne, obligatórne, fakultatívne). Oceňujeme, a zrejme to ocenia predovšetkým bežní čitatelia, ktorým je slovník tiež určený (učitelia, študenti, prekladatelia, redaktori a i.), že autorka predhovoru N. Svozilová sa nepustila do siahodlhých teoretických rozborov problematiky valencie, ale veľmi jasne a jednoducho vysvetlila jej podstatu a teoreticko-metodologické východiská autorského kolektívu. Osobitne dôležité pre tých, čo v tradičnom školskom systéme vyučovania syntaxe neprišli do kontaktu s valenciou, je zasade-

nie pojmu základové vetné štruktúry do kontextu klasických pojmov holá veta, resp. základné vetné členy. Každý záujemca o túto problematiku sa môže dozvedieť podrobnosti jednak zo spomínaných a v predhovore uvedených dvoch základných diel českej valenčnej teórie, jednak si môže ďalšie poznatky doplniť z bohatého zoznamu literatúry (českej, slovenskej, nemeckej, poľskej, ruskej, anglickej, francúzskej, vrátane osobitne vyčlenenej diskusie o lexikológii a lexikografii prebiehajúcej v r. 1992 – 1994 v časopise Slovo a slovesnosť), ktorý sa spolu s autorizovaným registrom spracovaných slovies nachádza za slovníkovou časťou na posledných stránkach publikácie.

Konštatovanie „oproti monografiám a mluvniciam vyžádalo si vytvorenie slovníku samozrejme iný prístup, iné pracovné metódy, a jistých modifikácií doznala i výchozí teórie“ (s. 8) sa nám však vzhľadom na oprávnené predpokladanú zaujímavosť a novosť poznatkov získaných pri takejto práci zdá príliš kusé. Na nasledujúcich riadkoch sa síce dozvedáme, že abecedné usporiadanie slovníka a snaha spracovať každé sloveso vo všetkých jeho významoch nevyhnutne spôsobili rezignáciu na sémantické i syntaktické triedenie slovies, ale ostáva nám len dúfať, že sa časom na nejakom inom mieste dozvieme podrobnejšie aj o modifikáciách východiskovej teórie. Autorky slovníka totiž preverovali teóriu, ktorú asi pred 15 rokmi spoluvytvárali, na bohatom materiáli excerptovanom z písaných i hovorených textov, a tak sa dalo očakávať, že v „živom“ jazyku nájdú nejednu doklad, ktorý nebudú vedieť celkom jednoducho zaradiť do dovedy známych vetných štruktúr. Najväčší problém v tomto smere predstavujú zrejme potenciálne a fakultatívne valenčné pozície – ich zachytenie bolo potrebné vyriešiť aj technicky; aby sa nenarušili autorské doklady, uvádzajú sa redukované vzorce s vlastnými príkladmi na osobitnom mieste za výrazom „Též“. Veľmi cenná a rovnako náročná je aj sémantizácia – informácia o selektívnych sémantických črtách či tendenciách, ktoré obmedzujú (povedali by sme skôr ovplyvňujú) výber konkrétnych výrazov na obsadenie jednotlivých valenčných pozícií (porov. s. 8). Hoci táto zložka je zvlášť prínosná a teoreticky už teraz pomerne dobre prepracovaná, na jej čo najúplnejšie a vyčerpávajúce zachytenie podľa živej reči si ešte budeme musieť zo známych dôvodov počkať: „... počtu a náročnosti zreteľu, s nimiž pracuje náš slovník, by plne vyhovelo patrne až stamilionový materiálový korpus češtiny, a ten zatiaľ bohužel není k dispozici“ (s. 12).

Druhou vstupnou časťou po predhovore je opäť teoreticky nepreťažený, pritom podrobný a typograficky dobre riešený opis spracovania hesla. V poslednom čase slovenské slovníky využívajú na túto informáciu predsádku, čo je veľmi výhodné pre čitateľa i z hľadiska ekonomickej slovníka, je to však na úkor prípadných komentárov a autorských doplnení, ktoré sa potom zvyčajne pomerne rozsiahlo spracúvajú v rámci inej úvodnej kapitoly.

Štruktúra hesla v českom valenčnom slovníku pozostáva zo šiestich základných zložiek: 1. heslové sloveso s údajom o vide, prípadne o štylistickom zaradení; 2. výklad slovesného významu, ktorý má v tomto druhu slovníka predovšetkým diferencno-identifikačnú funkciu, preto je formulovaný čo najstručnejšie na základe bežných definícií, ako ich uvádzajú dostupné výkladové slovníky češtiny; 3. vetný alebo všeobecný vzorec predstavujúci valenčný potenciál slovesa v určitom tvare (verba finita); 4. explicitná podoba vetného vzorca, čo je transformácia jednotlivých členov vetného vzorca do istých zovšeobecnených podôb – verbum finitum je zvyčajne v tvare prítomnosti 3. os. sg., jednotlivé valenčné pozície sú obsadené najmä neurčitými zámenami a zámennými príslovkami; 5. analýza obsadenia valenčných pozícií poskytuje morfológicko-syntaktickú a sémantickú charakteristiku lexikálnych jednotiek na

jednotlivých pozíciách a informáciu o prípadných obmedzeniach; 6. príkladová časť, redukované vzorce, poznámky.

Konkrétna podoba slovníkového hesla:

PŘEKONAT SE dok. – **PŘEKONÁVAT SE** ned.

'projevit se / projevovat se nezvykle horlivě n. úspěšně'

Val 1 - VF - Val 2

někdo - se překoná/se překonává - v něčem/při něčem

Val 1: S nom [hum > coll]

Val 2: v, při S loc [sit]

Naše reprezentační mužstvo se v dnešním zápase opravdu překonalo. - - Jiří se překonával ve zdvořilostech. - „Při valčíku ses překonával,“ prohodila Irena uznale.

Též: **Val 1 - VF**

Sleduješ Ivana, jak se překonává?

Záhlavie heslovej state nie je vždy jednočlenné, resp. jednoduché, ale okrem vidových párov, ktoré sa v prípade dostatočnej významovej a valenčnej podobnosti spracúvajú v jednom, tzv. podvojnóm hesle (porov. uvedený príklad), bývajú v ňom aj tvarové, frekvenčné alebo štylistické varianty. Výrazne odlišné členy vidových dvojíc sa spracúvajú samostatne a ich heslové state sú vzájomne prepojené pomocou odkazov. Zaujímavovo sú označované homonymá – písmenami **(A)**, **(B)**.

Zameranosť na valenčný potenciál heslových slov sa prejavuje už pri výklade významu, resp. pri rozlišovaní jednovýznamových a polysémických slovies. Nové slovesné významy (označované rímskymi číslicami) sa vymedzujú vtedy, ak sloveso vykazuje nielen lexikálno-sémantickú odlišnosť, ale zároveň má odlišnú valenčnú štruktúru a/alebo selektívne sémantické črty. Pri rovnakej lexikálnej sémantike a rôznej valenčnej štruktúre sa jednotlivé vetné vzorce uvádzajú v rámci toho istého významu pod malými písmenami abecedy (*a* až *e*). Za dôležité z hľadiska teoretickej čistoty a ústretovosti praktickým potrebám bežného používateľa považujeme, že sa autorky pri výkladoch významu obmedzili na nevyhnutnú mieru použitia slovesných väzieb, aby nedochádzalo k nejasnostiam pri ich porovnávaní s konkrétnym obsadením valenčných pozícií.

Vetné vzorce obsahujú jednu tzv. ľavú valenciu a v prípade viacvalenčných slovies aj jednu, dve, zriedkavo tri tzv. pravé valencie. V súlade s doterajšími poznatkami o našom type jazykov sa aj v tomto slovníku najčastejšie vyskytujú dvojvalenčné štruktúry. Vetný vzorec je zvyčajne hneď v nasledujúcom riadku rozvinutý do explicitnej podoby, pri viacvýznamových slovesách s jedným všeobecným vzorcom sú explicitné podoby uvedené samostatne pri jednotlivých významoch.

Vieme si predstaviť valenčný slovník, ktorý by poskytol „iba“ prehľad vetných vzorcov. Vieme si predstaviť valenčný slovník, ktorý by urobil krok vpred k širšiemu okruhu záujemcov a „končil“ by sa pri explicitných vzorcoch. Čo však robí teóriu nielen prístupnou, ale aj prehľadnou a dôveryhodnou, je dokladovanie na konkrétnom materiáli a jeho analyticko-syntetické spracovanie. Na túto náročnú a rozsiahlu prácu sa mohli autorky českého valenčného slovníka podujať práve vďaka dobre prepracovanej teórii a existencii monografie Vetné vzorce v češtine. Morfológicko-syntaktické a sémantické informácie, ktoré sú najcennejšou zložkou tohto slovníka, uvádzané pri každej valenčnej pozícii (paradoxne) v jednom riadku,

tak predstavujú vlastne kondenzát výsledkov výskumnej činnosti, ktorá by sa takmer pre každé sloveso dala rozvinúť do samostatnej štúdie.

Morfologicko-syntaktická analýza poskytuje údaje predovšetkým o slovnom druhu a tvare všetkých lexikálnych jednotiek, ktoré sa môžu vyskytnúť na konkrétnych valenčných pozíciách podľa preskúmaného materiálu. Signalizujú sa aj použitia vedľajších viet, priamej reči a pod. Napriek pomerne veľkorysej koncepcii, prejavujúcej sa aj v bohatej exemplifikácii, sa vzhľadom na spomínanú obmedzenosť dokladového materiálu uvádzajú väčšinou typické prostriedky. Za morfológicko-syntaktickými identifikátormi sú umiestnené relevantné sémantické črty, ktoré ovplyvňujú výber sémantických jednotiek na konkrétne valenčné pozície. Podľa zoznamu selektívnych sémantických črt – tendencií (s. 17 – 18) autorky slovníka pracovali s 52 jednotlivými sémantizáciami a s rozličnými (jednoduchými, implikovanými, spojitými) dvojkombináciami i trojkombináciami.

Z hľadiska typu jazyka je veľmi dôležité uvádzanie opozitných sémantických črt [anim] (živé bytosti, implikuje [hum] a [zool]) a [inanim] (neživé veci, javy skutočnosti), ktoré sa používajú predovšetkým na diferenciáciu jednotlivých valencií v rámci toho istého slovesa. Keď nie je potrebné špecifikovať rozdielnosť valencií týmto spôsobom, autorky uprednostňujú konkrétnejšie sémantické črty, z ktorých sú okrem spomínaných azda najbežnejšie [concr] (konkrétnosť v úzkom zmysle slova, t. j. nie osoby a zvieratá); [coll] (kolektívnosť), ktorá sa často kombinuje a prelína s [instít] (inštitúcia); [opus] (výtvor, výsledok ľudskej činnosti, tvorby, aj mentálnej: postoj, názor a pod.), čo sa zas môže v istých situáciách prekryvať s [result] (rezultát, výsledok, následok, dôsledok); [orig] (pôvod); [pars] (časť, súčasť), spravidla v kombinácii [pars anim] – o končatinách a iných súčiastiach živého tela, resp. [pars hum] – o častiach ľudského tela. Oproti niekedy veľmi podrobným vymedzeniam sémantických črt uplatňujúcich sa pri obsadzovaní tej-ktorej valenčnej pozície stojí informácia [omn] – omnium, ktorá hovorí, že valenčnú pozíciu možno obsadiť bez obmedzenia. Za veľmi dobrý považujeme spôsob spracovania typických lexikálnych obsadení valenčných pozícií – umiestňujú sa hneď za naznačením sémantických črt po vlnovke, napr.

PŘESTAT – PŘESTÁVAT II. a) něco – přestane/přestává – zasahovat – někoho Val 2: INF ~ 'negat. i posit. zasahovat': *bolet, trápit, těšit, bavit* ap.; ... **d) impers. něco se dít – přestane/přestává** Val 1: INF ~ přírodní dění.

Morfologicko-syntaktickú a sémantickú časť v prípade potreby sprevádzajú poznámky (typu: táto valencia je často v pozícii tzv. doplnku), ktoré tvoria prechod k príkladovej a vlastnej poznámkovej časti. Tu je azda na zváženie, či by nebolo vhodnejšie umiestniť všetky poznámky pohromade.

Oceňujeme a zrejme aj používatelia veľmi ocenia bohatú exemplifikáciu, ktorej reprezentatívnosť a náročnosť spracovania si autorky uvedomovali a dokázali sa s ňou v rámci možnosti dobre vyrovnáť, vrátane uvádzania typických fakultatívnych doplnení. Iste, dalo by sa diskutovať o spôsobe radenia dokladov, najmä v prípade viacvýznamových a viacvalenčných sloviac, ale pri množstve exemplifikovaných údajov sa jednoducho musí zvoliť jeden základný princíp radenia, popri ktorom sa môžu vyskytovať niekoľké individuálne riešenia podľa druhu hesla a materiálu. Čo sa nám však zdá ako nie veľmi šťastné riešenie, je uvádzanie a spracovanie frazeológie. Signalizácia frazém málo výrazným znakom (#) v toku ostatných dokladov zaniká, navyše je veľmi diskutabilné a pre niektorých (najmä cudzojazyčných) používateľov zavádzajúce zaradenie celovetných dokladov za značku frazeológie, keď

ide iba o frazémy syntagmatického charakteru, napr. pri *SLEDOVAT* # *Výroba sledovala krok za krokom spotrebu.*, pri *SETKAT SE* # *Manželé se setkali tváří v tvář.* a pod. vlastne systematicky v celom slovníku. Graficky vhodnejšie a pragmatickejšie by bolo vyčleňovanie frazeológie za výraznejším znakom na osobitný riadok, osobitné riadkovanie by sprehľadnilo aj dokladovanie prenesených významov, expresívnych, hovorových a iných použití. Naopak nadbytočné z technického i užívateľského hľadiska sa nám javia apostrofy (jednoduché úvodzovky) označujúce výklad významu, ktorý je dostatočne zreteľne umiestnený v osobitnom riadku, pri viacvýznamových slovesách za číslom významu.

Dôležitejšie však je, čo slovník prináša a predstavuje pre teóriu i prax z lingvistického hľadiska. Česká valenčná teória, známa najmä v podobe vetných vzorcov, bola ako kostra obalená svalmi a mäsom živého dokladového materiálu, čím sa priblížila vlastným praktickým používateľom jazyka, supľujúc do istej miery kolokačný slovník, ale poskytuje cenné východisko aj pre ďalšie výskumy – konfrontačné i vnútroštruktúrové (porovnávanie valenčného potenciálu vidových a synonymných slovies, potenciálnosť a fakultatívnosť tých istých lexém pri rozličných slovesách valenčný potenciál slovies patriacich do jednej sémantickej skupiny, distribúcia selektívnych sémantických čít a pod.). Najlepšou vizitkou knihy *Slovesa pro praxi* a naplnením tohto v názve avizovaného zamerania slovníka budú ohlasy od bežných používateľov i konfrontácie s iným poňatím konkrétnych slovesných typov a ich valenčných vzorcov, resp. rámcov, ako to signalizovala už aj J. Panevová (*Ještě k teorii valence*, *Slovo a slovesnost*, 59, 1998, s. 1 – 13). Pri ďalších perspektívnych (podkladových) prínosoch českého valenčného slovníka by mohla výrazne pomôcť jeho počítačová verzia, ktorá by dnes už mala byť prirodzenou súčasťou takýchto diel.

Mária Šimková

V ČOM SPOČÍVA (NE)PRAKTICKOSŤ PRÍRUČKY

K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: *Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov*. Žilina, Knižné centrum 1997. 192 [96 + 96] s.

Po *československom rozvode* (J. Rupnik) a konštituovaní dvoch nástupníckych útvarov – *Slovenskej republiky* a *Českej republiky* (1993) – sa na konci 90. rokov do nového svetla dostáva aj problematika dorozumievania, dorozumenia a porozumenia medzi príslušníkmi oboch, po stáročia historicky, kultúrne a komunikačne blízkych národov. Je totiž nepopierateľným faktom, že so vztyčením štátnej hranice, s oddelením donedávna spoločnej mediálnej sféry a so vstupom nezriedka nemilosrdných trhových vzťahov do edičnej politiky, knižnej a časopiseckej distribúcie sa sťažuje aj vzájomná komunikácia medzi Slovákmi a Čechmi. Hoci požiadavka rigoróznejšieho vzájomného prekladu v krátkom období po zániku federálneho súštitia ešte nie je nástojčivá (platí to predovšetkým o hovoriacich zo strednej a staršej vekovej generácie a o národnostne zmiešaných slovensko-českých rodinách), v komunikácii príslušníkov mladších a najmladších vekových skupín na oboch stranách sa začí-

najú pozorovať reálne príznaky komunikačnej (jazykovej, kultúrnej) divergencie. Tento poznatok je markantný predovšetkým v slovnej zásobe.

Bolo by príliš nezodpovedné aj naďalej tvrdiť, že napriek jazykovej blízkosti počas spolužitia oboch národov vo vzájomnej komunikácii vôbec nevznikli väčšie alebo menšie problémy. Ustáľovanie a pretrvávanie názoru o bezporuchovosti slovensko-českej komunikácie v radoch bežných hovoriacich umocňovali okrem iného aj tzv. *zradné slová* (formálne – graficky, prípadne zvukovo zhodné či podobné pomenovania s odlišným významom, napr. *kapusta, slivky, vedro; horký, chudý, syrový* a pod.), veľmi blízka gramatická štruktúra a (socio)štýlové charakteristiky.

Problemátike výskumu slovensko-českej (česko-slovenskej) komunikácie sa napriek mýtom o nepotrebnosti vzájomného prekladu vždy venovala pozornosť. Je totiž evidentné, že komunikačné akty tohto druhu jazykovej koexistencie nesú zreteľné znaky špecifickej bilingválnej komunikácie. O potvrdenie pôsobenia tohto fenoménu vo „federálnych“ podmienkach sa mnohoročnou prácou v 70. – 80. rokoch významne pričínila napr. V. Budoviová; rešpektovali ho autori prekladových a porovnávacích slovníkov – zo slovenskej strany napr. G. Horák a kol. (*Česko-slovenský slovník*. Bratislava, Veda 1979; 2. vyd. 1981), z českej strany napr. J. Nečas – M. Kopecký (*Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazů*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989). Ďalšie, výraznejšie sociolinguvisticky orientované výskumy z najnovších „postfederálnych“ čias vykonávané na oboch stranách (za viacerých aspoň K. Buzássyová, M. Nábělková, M. Sokolová; J. Zeman a i.) zdôrazňujú oprávnenosť zaoberať sa síce osobitou, ale predsa už *medi-národnou* komunikáciou.

O priazeň slovenských i českých záujemcov sa od konca roku 1997 usiluje aj nateraz posledný príspevok do súboru česko-slovenských slovníkárskych diel. Trojica autorov Konštantín Horecký – Katarína Horecká – Bohuslav Kortman venuje jednozväzkový obojstranný *Slovensko-český a česko-slovenský slovník rozdílných výrazov / Česko-slovenský a slovensko-český slovník rozdílných výrazů* používateľom, ktorým má „poslúžiť“ ako praktická príručka ... len na rýchlu a základnú orientáciu ...“, v ktorej je daná prednosť „...slovám praktickým, ktoré čitateľ bude najčastejšie potrebovať.“ Autori signalizujú, že a) pri výbere slov vychádzali z terajšej zaužívanej a kodifikovanej slovenčiny a češtiny, b) vynechali mnohé zastarané a málo používané slová a zaradili do výberu niektoré novotvary, ktoré priniesla súčasnosť, c) nevyhýbali sa ani bežným hovorovým a niektorým používaným odborným výrazom, d) nenaznačujú slovnodruhovú príslušnosť ani gramatické kategórie, napr. plurálové podoby či skloňovanie (*Niekoľko slov pre používateľa*, s. 3 v slovensko-českej časti). Úvodná časť je doplnená náznakmi výslovnostných osobitostí slovenčiny a češtiny a poukázaním na najčastejšie prípady zamieňania pomenovaní. Vlastný obsah slovníka tvorí bežná 10 000 lexikálnych jednotiek; súbor sa usiluje rešpektovať symetriu pri početnom zastúpení oboch jazykov. Pri slovníkoch tohto druhu spravidla nie je k dispozícii zrkadlový lexikálny inventár; na túto osobitosť sa v recenzovanej publikácii osobitne neupozorňuje. Slovník získal praktický vreckový formát a tvrdú väzbu, čo by mohol privítať najmä jeho častejší používateľ.

Ak sa pokúsime zaradiť recenzovaný slovník do skupiny koncepčne, rozsahovo a funkčne príbuzných autorských počínov a porovnaním s nimi aspoň orientačne zistiť jeho hodnotu (napr. pri konfrontácii s druhým, prepracovaným vydaním už spomínaného *Slovensko-*

-českého a česko-slovenského slovníka rozdílných výrazů od autorského tandemu J. Nečas – M. Kopecký [Praha 1989]), neubráníme sa presvedčeniu, že slovník z konca 90. rokov je voči svojmu predchodcovi – opatrne formulované – až príliš úsporný. Priamejšie povedané: autor-ské trio takmer vôbec nevyužilo výsledky dosiahnuté pri zostavovaní slovníkov tohto druhu, o rešpektovaní základných, všeobecne platných lexikografických zásad a pravidiel ani nehovoríac. Tento poznatok platí aj vtedy, ak sme náchylní rešpektovať väčšinu poznámok, ktoré sa nachádzajú v časti určenej na zorientovanie používateľa a ktoré už boli uvedené (porov. *Niekoľko slov...*). Dôvodov na zdanlivo príkre konštatovania je viacero.

V úvodnej niekoľkoriadkovej časti so sugestívnym názvom *Zamieňate si aj vy tieto výrazy?* (s. 4) nemožno bez výhrad súhlasiť s myšlienkou: „Blízkosť slovenčiny s češtinou a dlhodobé spolunažívanie spôsobili, že niekedy už ani nevieme, ktorý výraz je vlastne český a ktorý slovenský. A tak sa často robia chyby na oboch stranách, i keď, prirodzene (podčiarkol V. P.), viac na strane slovenskej.“ Na takéto konštatovanie a na jeho aspoň sčasti zodpovedné argumentovanie naozaj nestačí 17 riadkov... Samotné príklady na takpovediac *migrujúce pomenovania* by sa hádam aj dali akceptovať, keby pri viacerých bol dôsledne uplatnený ich štylistický kvalifikátor, napr. *hovor.*, *slang.*, prípadne *subst.*; potom by sa „zamieňanie“ naozaj nepocitovalo ako chyba. Viaceré pôvodom (možno) české pomenovania totiž dosiaľ bezproblémovo fungujú v bežnej, neoficiálnej (nepripravenej, spontánnej) komunikácii slovenských hovoriacich, napr. *fena*, *ješitný*, *karafiát*, *kočka* (pekné dievča, fešanda), *krajka*, *prádlo*, *šľofík* (v hovorovej frazéme *dať si šľofíka*). Niektoré slová z ponúkaného výberu znesú podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka aj prísne kritériá neutrálneho, t. j. spisovného pomenovania, napr. *jatky*, *pačesy*, *sprostý*, *vada/vadný*, *vír*. „Odsúdiť“ pomenovanie na pôsobenie v súbore nespisovných (rozumej: menejcenných) slov len preto, že má/malo čosi do činenia s češtinou, naozaj nie je namieste.

Nesystémové uplatňovanie, prípadne úplná absencia štylistických kvalifikátorov je naozaj výrazným nedostatkom slovníka. Práve pre praktické potreby (bežná komunikácia, čítanie novín a časopisov, turistika a pod.) je nezriedka veľmi dôležitá práve štýlovo-komunikačná príslušnosť. Zostavovatelia sa síce pokúsili prehľadne uviesť základný inventár kvalifikátorov (*Zoznam skratiek v slovníku*, s. 6), ale výber a umiestnenie kvalifikátorov pri lexémach sú náhodné, nepresvedčivé. Popri kvalifikátoroch *hanl.*, *iron.*, *pejor.*, *vulg.*, ktoré poukazujú na expresívny kontext, chýbajú ich pendanty *zjemň.*, *emoc.*; voči kvalifikátoru *hovor.* chýba *kniž.*, voči *zastar.* nenájdeme *neol.* Menej pohotový používateľ potom stráca orientáciu, je ponechaný na vlastnú skúsenosť; v neutrálnej komunikačnej situácii skutočne nevidí dôvod nepoužiť expresívne pomenovanie s presvedčením, že nezaznamená komunikačný neúspech, napr. *nabryzgať*, *ošmeknúť*, *papuľovať*, *pochábel'*, *rachnúť*, *smokliť*, *ulievač*, *vykotkodákať*, *vykydnúť/sa*, *zabohovať* a pod. V rozpore s deklarovanou praktickosťou slovníka sa v ňom nachádza aj množstvo pomenovaní, ktoré by pokojne zniesli štylistický kvalifikátor *zried./kníž.*, prípadne *zastar.*, napr. *bombolec* – *cancour*, *cudziarsky* – *cizácký*, *čad* – *čoud*, *čugaňa* – *sukovice*, *dôživeň* – *výměnek*, *dúchavka* – *dmychavka*, *prísušok* – *škraloup*, *skývražiť* – *škudlit*, *skrbliť*, *vahanec* – *díže*, *zhuba* – *zhouba* atď. Slovník je priam presýtený pomenovaniami z botanickej oblasti (*ľubovník* – *třezalka*, *margaréta* – *kopretina*, *michalka* – *václavka*, *orgován* – *bez*, *šeřík*, *suchohrúb* – *podmánsnik*, *poddoubník*, *tříпка* – *střemcha* a i.), ale s uvedením kvalifikátora *bot.* sa pri heslách takmer nestretáme.

Na jednej strane treba privítať úsilie autorov/zostavovateľov ponúknuť používateľovi charakteristické odlišné pomenovania a ich preklad (slov. *fúrik* – čes. *trakař*, *habarka* – *kvedlačka*, *haruľa* – *cmunda*, *hody* – *posvícení*, *huncút* – *furiant*, *rošťák*, *taškař*, *íver* – *štěpina*, *koryto* – *necky*, *kuvik* – *sýček*, *kvaka* – *tuřín*, *lekvár* – *povidla*, *morka* – *krůta*, *ne-okróchanosť* – *neomalenosť*, *obliečka* – *cíha*, *oldomáš* – *litkup*, *paripa* – *oř*, *proso* – *jáhla*, *stružlikať* – *pižlat*, *šúl'ance* – *slejšky*, *ucholak* – *škvor* a pod.). Na druhej strane slovník je preplnený heslami, ktoré sa líšia len hláskou/písmenom, resp. ich prítomnosťou alebo neprítomnosťou v jednom jazyku (*lieska* – *liska*, *liezť* – *lézt*, *lúka* – *louka*, *mäso* – *maso*, *mäta* – *máta*, *med'* – *měd'*, *múčnik* – *moučnik*, *mucha* – *moucha*, *nôž* – *nůž*, *obilie* – *obilí*, *orech* – *ořech*, *ovos* – *oves*, *pieseň* – *pišeň*, *piest* – *píst*; *smrek* – *smrk*, *štrk* – *štěrk*, *vták* – *pták*, *zaplatený* – *zaplacený*, *žrd'* – *žerd'* atď.). Pomenovania tohto druhu v slovníku nadmerne zaberajú vzácne miesta; situáciu by elegantne riešilo niekoľko rozvinutých poznámok zo zvukovej roviny jazyka a z gramatiky. Absencia gramatickej kategórie čísla bežnému používateľovi môže spôsobiť komunikačné ťažkosti (*pec*, sg. – *kamna*, pomn., [slivkový] *lekvár*, sg. – *povidla*, pomn. a pod.). Kvalite slovensko-českej časti taktiež neprospievajú aj elementárne chyby: *badateľ*, *brusiareň*, *čiridlo*, *pohančená kaša*, *pologuľa*, *prašnica* – správ. *bádateľ*, *brúsiareň*, *čiridlo*, *pohánková kaša*, *polguľa*, *prášnica*. Pri dôslednejšej redakčnej úprave by sa tieto nedostatky v inventári slov istotne neobjavili.

Na záver sa žiada uviesť niekoľko poznámok. Ambíciou autorov istotne bolo dosiahnuť viac, ako signalizuje výsledok ich úsilia. Hoci sa recenzent sústredil na slovensko-českú časť slovníka, trúfa si tvrdiť, že situácia v česko-slovenskom náprotivku je analogická. Aní pri zvýšenom stupni tolerancie nie je možné jemne obísť nedôslednosti, tak ako je to pri tomto žánri uzuálne prijímané. Jednoznačnejšie povedané: slovníku nepomôže reedícia, ale úplné a dôkladné prepracovanie, pretože v predstavenej podobe slovensko-českú/česko-slovenskú komunikáciu môže skôr znejasniť, komplikovať ako spriežračniť, uľahčovať. Zodpovednejší, náročnejší záujemca siahne skôr po úspešnejších predchodcoch, pravdaže, ak sa mu podarí ich zohnať.

Slovensko-český/česko-slovenský slovník rozdielných výrazov nemožno, žiaľ, považovať za príliš úspešný edičný počín. Je to škoda. Slovníkové diela tohto druhu a určenia sú totiž veľmi žiadané a pri serióznejšom prístupe k predmetu spracovania okrem nezanedbateľnej kultúrnej hodnoty a praktického dosahu spravidla zaznamenávajú aj komerčný úspech.

Vladimír Patráš

REFERÁTY

DIALOGANALYSE VI. REFERATE DER 6. ARBEITSTAGUNG. Prague 1996. Zv. 1 – 2. Ed. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – O. Müllerová – J. Světlá. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1998. 1. zv. 558 s.; 2. zv. 473 s.

Je nad silu a možnosti jednotlivca podrobne referovať, nieto aj zaujímať postoje k takému rozsiahlemu zborníku, aký predstavuje zborník referátov prednesených na šiestom zasadaní Medzinárodnej asociácie pre analýzu dialógu (International Association for Dialogue Analysis – IADA), ktoré ako už šieste v poradí bolo r. 1996 v Prahe. Preto bude vhodné predovšetkým podať celkový prehľad o štruktúre konferencie i zborníka a upozorniť na tie vybrané referáty, ktoré boli venované rozboru i tvoreniu či dotváraniu pojmovej aparatúry (a boli vcelku úvodnými, plenárnymi referátmi v jednotlivých sekciách).

Tematicky sa zasadanie členilo na šesť sekcií a tak sú aj referáty usporiadané do šiestich oddielov: I. rétorika a argumentácia, II. semiotické aspekty dialógu (ústnosť proti písanosti, neverbálna komunikácia), III. jazykové roviny analýzy dialógu, IV. dialóg a inštitúcie, V. nadväzovanie (footing) v dialógu (politika, masové médiá), VI. dialóg a umenie (literatúra, divadlo, film, hudba). Toto členenie je dobre premyslené. Na jednej strane sa postupuje od klasických jazykových prejavov cez ich semiotické vlastnosti k jazykovým rovinám, na druhej strane sa zase postupuje od fungovania dialógu v inštitúciách a vo verejnom živote k oblasti umenia. Tým sú dané aj dve základné oblasti, čo sa odráža aj v rozdelení zborníka na dve časti. Napokon celý zborník je rámcovaný všeobecnou problematikou (rétorika – umenie). Sú tu referáty dvojakého typu, teoretické a kazuistické, prirodzene, nie vždy sa dá viesť jednoznačná hranica medzi nimi, lebo aj teoretické referáty sa opierajú o bohatý konkrétny materiál a v kazuistických sa prejavuje úsilie o možné zovšeobecnenie teoretických poznatkov.

Je preto prirodzené, že tu upozorníme najmä na tie referáty, v ktorých ide o budovanie, resp. dotváranie a spresňovanie súčasného pojmoveho aparátu. Do tejto kategórie patria najmä tri úvodné referáty v prvej sekcií. S. S t a t i v úvahách o argumentácii (*Le texte argumentatif*, s. 3 – 14) objasňuje štyri základné kroky pri argumentovaní: tézu, dôkaz, odôvodnenie a námietku a označuje ich ako argumentačný, musí obsahovať aspoň jednu tézu a výrok o súhlase alebo zamietnutí. Téza má obsahovať tvrdenie, otázku a performáciu. Dobre rozlišuje argumentáciu explicitnú a implicitnú: pri explicitnej ide o výslovný dôkaz alebo námietku, implicitná sa vyjadruje výrazmi ako *iste, zrejme, treba, je vylúčené*; implicitnú argumentáciu navrhuje označovať ako paraargumentácia. Je zaujímavé, že S. Stati nevenuje pozornosť známym stredovekým dišputačným štruktúram a výrazom ako *súhlasím, namietam, odporujem*. Nevedno, prečo sa v literatúre neuvádzajú také diela ako O. Ducrot: *Les Échelles argu-*

mentatives (Paris 1980), J. Moeschler: *Argumentation et conversation* (Paris 1985) alebo niektoré ruské práce.

M. D a s c a l venuje pozornosť typom polemiky a polemickým krokom (*Types of Polemics and Types of Polemical Moves*, s. 15 – 37). Navrhuje rozlišovať tri typy polemiky: diskusiu ako polemickú výmenu názorov o dobre opísanom probléme, pričom sa diskutujúci usilujú dokázať, že podstatou problému je omyl, dišputu ako hľadanie rozdielnosti postojov a kontraverziu ako pokračovanie v diskusii o nerozhodnutom probléme. M. Dascal paralelne navrhuje aj tri typy krokov: dôkaz, ktorého cieľom je zistiť pravdu, stratagému, ktorá má viesť k viere, že výrok je pravdivý, a argument, ktorý má presvedčiť protivníka, že výrok je pravdivý.

E. W e i g a n d o v á v úvode svojho referátu o emócií (*Emotions in Dialogue*, s. 35 – 48) uvažuje o základných princípoch dialogických hier, resp. činnosti. Je to princíp činnosti, dialógu, rozširovania, rozdielných svetov, otvorenosti systému, sugescie, racionality, konvencionality a napokon princíp emocionality. Všetky princípy sa majú používať spoločne. Škoda, že sa nepoukazuje na vzájomné vzťahy v tomto systéme princípov.

Dôrazom na pojmový aparát sa vyznačuje aj úvodný referát J. H e r i t a g e a v oddiele o vzťahu dialógu a inštitúcií (*Conversation Analysis and Institutional Talk: Analysing Distinctive Turn-Taking Systems*, 2. zv., s. 3 – 18). Konverzačnú analýzu pokladá za formu analýzy diskurzu zameranú na skúmanie interakcie medzi významom a kontextom, ktoré sú spojené myšlienkou sledovania akcií. Pri výskume diskurzu v inštitúciách sa na rozdiel od teórie kontextu predpokladá, že kontext je nielen hotový jav, ale že je projektom a produktom účastníkov diskurzu. Vytýčuje šesť oblastí takéhoto výskumu: organizáciu replík, štruktúru interakcie, organizáciu radenia výpovedí, podobu replík, výber slov, epistemologické a iné formy asymetrie. V systéme replík vymedzuje tri základné typy z hľadiska sledovania otázok a odpovedí.

Osobitnú pozornosť si zaslúži referát J. H o f f m a n n o v e j o vzťahu interventa a respondenta (*How the Interviewer Accommodates His Respondent [Agreement, Praise and Identification as a Cooperative Strategy]*, 2. zv., s. 159 – 161), teda vlastne o kooperačnej stratégii. Ako základné prvky tu rozlišuje hodnotenie, pochopenie a stotožnenie. – Podobne L. I o n e s c u - R u x a n d o i u skúma funkciu a stratégiu dialógu v románe (*Dialogue in Fiction: Functions and Strategies*, s. 389 – 394). Rozlišuje fatický, mimetický a postmodernistický dialóg v umeleckom diele (doložené zo staršej rumunskej literatúry, z realistickej literatúry a zo súčasnej postmodernistickej literatúry).

Prirodzene, aj v mnohých ďalších referátoch, a to aj v kazuistických, možno nájsť bystré postrehy i užitočné podnety pre ďalšie rozvíjanie teórie dialógu. Zborník tak podáva aj ich zásluhou dobrý a spoľahlivý obraz o súčasnom stave teórie dialógu, svojim rozvrstvením a hľadaním nových prístupov silno pripomína nedávny rozvoj teórie textu. Príznačné sú tu dve okolnosti: na jednej strane široká medzinárodnosť (autori pochádzajú z krajín celého sveta) a na druhej strane rozvoj spolupráce medzi rozličnými disciplínami, od rétoriky cez fonetiku až po teóriu komunikácie, semiotiku a vedy o umení. Je potešiteľné, že v tomto širokom rámci zaujímajú význačné miesto aj českí odborníci. Zo 108 referátov až 23 je z Českej republiky, pričom sú rozdelení do všetkých oddielov, pravda, s prevahou tretieho a štvrtého oddielu (gramatické javy, dialóg v inštitúciách), v súlade s vedeckým i osobným zameraním jednotlivých autorov.

Napokon treba dodať, že na príprave a organizovaní konferencie sa neobyčajne veľkou mierou zúčastnili českí lingvisti a iní vedci, predovšetkým však Ústav pre český jazyk Akadémie vied ČR. Tým sa dobre zapísali do rámca modernej svetovej jazykovedy.

Ján Horecký

ORIENTÁCIA SLOVENSKEJ HUNGARISTIKY

Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. Red. I. Lanstyák – G. Szabómihály. Bratislava, Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete – Kultúrny inštitút Maďarskej republiky – Kalligram 1997. 143 s. – *Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről.* Red. I. Lanstyák – Sz. Simon. Bratislava, Kalligram 1998. 208 s. – I. L a n s t y á k: *Nyelvünkben otthon.* Dunajská Streda, NAP 1998. 189 s.

Slovenská hungaristika dostala inštitučné zázemie až zriadením Katedry maďarskej literatúry a jazyka na Filozofickej fakulte UK r. 1929 spolu so semitskou filológiou, resp. až r. 1956 po oddelení semitskej filológie. Jej výskumný potenciál sa však nijako zvlášť neprejavoval, zmena nastala až v 90. rokoch a dnes sa na nej sústreďuje viacero mladých a mladších pracovníkov, ktorí majú záujem o vedecký výskum maďarčiny. Výsledky ich výskumu a štúdiá sú uložené v troch publikáciách: *Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline* (1997), *Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről* [Štúdie o maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti] (1998) a *Nyelvünkben otthon* [Náš jazyk doma] (1998) od I. Lanstyáka. Prirodzeným stredobodom záujmov tejto malej skupiny hungaristiky je maďarský jazyk na Slovensku a jeho vzťahy k slovenčine, teda bilingvizmus a konfrontácia.

Štúdie o maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti sú zarámcované staršou prácou L. A. Aranya a podrobným prehľadom I. Lanstyáka. Štúdiá L. A. Aranya patrí k priekopníckym, no zabudnutým prácam o bilingvizme v slovenskej jazykovede. Bola pôvodne publikovaná po slovensky v zborníku *Linguistica Slovaca I – II, 1939 – 40*, v recenzovanom súčasnom zborníku je preložená do maďarčiny so sprievodnými poznámkami prekladateľa L. Zemana a komentárom G. Szabómihályovej. Poukazuje sa tu na jednostranné obmedzenie problematiky bilingvizmu na jeho psychologické pozadie a na zanedbávanie jeho vlastnej spoločenskej a komunikačnej podstaty.

Zo súčasných teoretických hľadísk I. L a n s t y á k (Tanulmányok, s. 57) dobre rozlišuje individuálnu, spoločenskú (či spoločnostnú) a inštitučnú dvojazyčnosť, t. j. uplatňovanie dvoch jazykov u jednotlivca, v spoločenskom styku a v úradnom styku. Zdá sa však, že by bolo výhodnejšie aj terminologicky rozlišovať dvojazyčnosť a dvojazykovosť: dvojazyčnosť ako vlastnosť, resp. schopnosť človeka používať aspoň dva jazyky (s dostatočnou jazykovou kompetenciou i schopnosťou meniť kódy pri komunikácii), dvojazykovosť ako situáciu v istej organizácii (napr. v štáte), v ktorej sa pripúšťa a uznáva jestvovanie a (neobmedzené) používanie dvoch jazykov.

Správne sa tu vymedzuje aj predmet poznávania, slovenčina a maďarčina (resp. z hľadiska hungaristov maďarčina a slovenčina), a to nielen ich spisovné, štandardné podoby, ale aj ich rozličné variety. Prekvapuje však porovnávanie maďarčiny a slovenčiny z hľadiska ich veľkosti a historickosti. Nikto nepochybuje, že maďarsky hovorí 14 miliónov ľudí, kým slovensky len 4 či 5 miliónov a že teda v stupnici svetových jazykov sú tieto dva jazyky od seba dosť vzdialené. Ale je tu otázka, aký má tento stav dosah na dnešný stav daného jazyka. Veď aj menší jazyk (uznáva to, prirodzene, aj I. Lanstyák) môže plniť všetky funkcie, ktoré sa od jazyka vyžadujú. Ešte menšiu argumentačnú silu má predpokladaný vek daného jazyka a jeho kratší alebo dlhší vývin od prajazyka až po dnešný stav, napr. to, že maďarčina jestvuje už tritisíc rokov, kým slovenčina (podľa I. Lanstyáka) len stopäťdesiat rokov. Treba tu predovšetkým upozorniť na zamieňanie pojmov jazyk a spisovný (literárny) jazyk. Slovenčina sa nestáva spisovným literárnym jazykom až štúrovskou kodifikáciou, ako dosvedčujú výskumy o kultúrnych variantoch slovenčiny i napr. jej takmer súčasná úroveň v prácach levočských štúrovcov. Okrem toho treba pri porovnávaní slovenčiny a maďarčiny brať do úvahy aj spoločné kultúrne pozadie v dunajskej kotline (výrazné spoločné črty sú tu napr. pri reakciách na národné obrozenie). To znamená, že podľa našej mienky by bolo objektívnejšie budovať nie na jazykovom modeli jazykových kontaktov (t. j. na protiklade dominantný – dominovaný jazyk), ale na etnokultúrnom modeli, podľa ktorého (ako v zborníku o konfrontácii v Karpatskej kotline ukazuje A. Divičánová) sa jazyky vyvíjajú vcelku paralelne.

Konfrontačné štúdié v zborníku o dvojjazyčnosti sú prirodzene orientované sociolingvisticke, ich predmetom je spravidla spisovná, resp. písaná podoba porovnávaných jazykov. Takto sa skúmajú napr. novinové titulky (S z S i m o n), podoba maďarčiny v úradnej komunikácii (K. M i s a d o v á). Menej pozornosti sa venuje vlastnej komunikácii a prepínaniu kódov v jej priebehu, resp. výnimočne aj niektorým gramatickým kategóriám (K. H u r k o v á o singulári a pluráli). Treba predpokladať, že diplomové práce, ktoré registruje I. Lanstyák vo svojej prehľadovej štúdii ako aj v úvahe o jazykových premenných v zborníku Sociolinguistica Slovaca 2 z r. 1996, budú orientované aj na ostatné varianty a najmä na analýzu skutočnej komunikácie vo verejnom i neverejnom prostredí. Okrajovo možno tu položiť otázku, či je metodologicky správne hodnotiť mnohé prvky prenikajúce do maďarčiny zo zmiešaného prostredia, resp. priamo zo slovenského úzu (najmä administratívneho) ako nesprávne. Ide o také prípady ako *személyiszám – születési szám* (osobné číslo – rodné číslo), *regisztrált – regisztrovaný*, *kinézet – vzhľad* (Tanulmányok, s. 55). Malo by sa tu uplatňovať skôr hľadisko interferencie.

Širšie sociolingvistické hľadiská a prirodzene aj širšia tematika sa uplatňuje v zborníku z konferencie o jazykových kontaktoch v Karpatskej kotline. Popri konfrontácii dvoch jazykov (napr. aj maďarčiny a turečtiny, maďarčiny a slovenčiny) sú tu aj úvahy o postavení rómčiny, o vyučovaní ukrajinčiny na maďarských školách. Pozornosť si zasluhujú niektoré teoretické štúdié. Popri už spomenutej úvahe A. D i v i č á n o v e j o dvoch etnokultúrnych modeloch (jazykovom a kultúrnom) treba spomenúť aspoň štúdium M. K o n t r u, vyvolanú zrejme našimi diskusiami o jazykovom zákone. Autor tu stavia proti sebe jednotlivé postoje pro i kontra, napr. princíp rovnakých šancí, vzťah minoritného a majoritného jazyka, účelnosť komunikácie v menšinovom jazyku, spoločenské hodnotenie. Pravda, jednotlivé tézy dokladá nie jazykovými argumentmi, ale citátmi z vybraných autorov, a to z rozličných politických a spoločenských situácií. Poukazuje najmä na analogické situácie, v ktorých sa nachádza ma-

ďarčina, slovenčina, resp. angličtina, španielčina. Neberie však dostatočne do úvahy zásadu, že princíp analógie si vyžaduje uvádzať do vzťahu analógie rovnocenné javy, vyplývajúce z rovnakých podmienok.

Osobitne tu treba upozorniť na výber publicistiky koncipovaných príspevkov I. Lanstyáka, uverejnených v rokoch 1990 – 1996 najmä v časopisoch Új Szó a Katedra. Sú rozčlenené do štyroch skupín: používanie a kultivovanie jazyka, problematika vyučovania jazyka, jazyková politika a plánovanie jazykov.

Kým v prvom okruhu sa I. Lanstyák prejavuje ako rozhladený, objektívny a tolerantný jazykovedec, ktorý vhodne poučuje o postojoch k jazykovým problémom, ako je napr. otázka správnej výslovnosti (najmä s upozornením na možnosti rozličných skracovaní pri rýchlejšej výslovnosti), používanie hovorových slov, postoje k prevzatým slovám, v druhom okruhu upozorňuje na problematiku dvojazyčnosti najmä vo vyučovaní jazykov (napr. deväť téz o viacjazyčnom vyučovaní), v treťom okruhu sa vyjadruje k aktuálnym politickým otázkam súvisiacim s prípravou jazykového zákona.

Pozoruhodné sú úvahy zaradené do štvrtého okruhu, najmä poznámky o dvojazyčnosti a jazykovej kultúre a o pluricentrizme v jazykovej situácii. Najmä v tejto poslednej úvahe autor nastoľuje niekoľko nových pohľadov na fungovanie jazyka v jeho vyšších i bežných funkciách, na vývin jazykov cez stabilizáciu až po osamostatnenie. Pravda, najmä tieto javy by si vyžadovali hlbšiu analýzu a dôkladnejšiu diskusiu, v ktorej by sa argumenty a tézy vypracované pri štúdiu iných jazykov overili skúsenosťami zo štúdia našich, resp. nám bližších jazykov. Treba však zdôrazniť, že pri takýchto diskusiách by sa nemalo stávať, že by sa nebrali do úvahy výsledky štúdia aj z opačnej strany, ako sa to stalo práve I. Lanstyákovi pri posudzovaní slovenčiny ako výstavbového jazyka (Ausbausprache), keď vôbec nevzal do úvahy výsledky slovenských jazykovedcov pri skúmaní dejín slovenčiny – napr. L. Nováka, R. Krajčoviča, P. Žiga.

Ako ukazuje letný pohľad na recenzované tri publikácie, slovenská hungaristika nastoľuje nové hľadiská, nové riešenia, ale niekedy pri tom zabúda na výsledky dosiahnuté inými bádateľmi. Napríklad aj na pokus pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra o konfrontačný výskum slovenčiny a maďarčiny založený na systémových východiskách (K. Buzássyová o kategórii posesívnosti, J. Horecký o kategórii pasíva).

Tri recenzované publikácie by sme radi chceli pokladať aj za výzvu na užšiu spoluprácu.

Ján Horecký

KRONIKA

VNÍMANIE REÁLNEJ SPISOVNEJ SLOVENČINY DOCENT JÁN BOSÁK ŠESŤDESIATROČNÝ

Životné jubileum zastihlo doc. Jána Bosáka, CSc., v rozkvetení jeho vedeckej tvorivosti. V jeho prípade je metafora rozkvetu skutočne výstižná. Pri chronologickom pohľade jeho jazykovedné dielo ukazuje zreteľný vývin, ktorý vrcholí v jeho súčasných prácach s príznakom „smerujúce k syntéze“. Naplno sa v nich prejavuje tvorivý potenciál, ktorý J. Bosák preukázal už svojimi štúdiami zo začiatku sedemdesiatych rokov. Už tieto štúdie prezrádzajú jeho charakteristické bádateľské vlastnosti: úsilie o metodologickú vyhranenosť, pevná zakotvenosť v progresívnych trendoch lingvistického bádania, dôsledné udržiavanie myšlienkovvej kontinuity vo vlastnom výskume, schopnosť vidieť aj vzdialenejšie súvislosti medzi javmi a poznatkami, ako aj odolnosť voči myšlienkovvej schematizácii jazykovej reality. Tieto vlastnosti sú v pozadí vysokej poznávacej hodnoty jeho lingvistických prác.

Teoreticko-metodologická vývinová línia jazykovedného výskumu J. Bosáka sa tiahne pozdĺž vývinovej osi modernej lingvistiky, ktorá smeruje od systémovej jazykovedy k poznávaniu zmyslovo konkrétneho jazyka v komunikácii, k poznávaniu jeho zviazanosti s kognitívnymi procesmi a k prenikaniu do podstaty jazyka ako sociálneho javu. V prvej bádateľskej fáze sa aj jubilant pohybuje v oblasti systémovej lingvistiky. Vstupuje do problematiky morfématickej analýzy. Monografia o východiskách morfémovej analýzy (v spoluautorstve s K. Buzássyovou) už takmer štvrtstoročie slúži ako oporná odborná literatúra pre adeptov lingvistiky, ale aj pre bádateľov – špecialistov v oblasti morfématiky. Poskytuje jednak dobrú orientáciu v morfématickej problematike a jednak dobré osvetlenie špecifických otázok morfém a morfématickej analýzy. Do výskumu sú zahrnuté idey a postupy všetkých závažných koncepcií morfématickej analýzy, resp. modelovania morfémových konštrukcií, takže výsledky vlastného výskumu autora sú pevne zakotvené v sústave akceptovaných poznatkov o morfématických segmentoch. Už v tejto etape lingvistického výskumu sa zreteľne prejavuje jubilantova takpovediac inštinktívna dispozícia na ostré videnie „rozmanitej jednoty“ skúmaného okruhu javov. Vnímanie jazykových javov ako jednoty rozmanitého s nestrácaním zreteľa na rozmanitosť, aj keď to komplikuje „život“ bádateľa, je jednou z najvýraznejších „cností“ jazykovedca J. Bosáka. Akoby tento spôsob vnímania jazyka bol jeho vrodenu vlastnosťou. Musí si všimnúť rozmanitosť, čo ho núti hľadať primeraný spôsob interpretácie javov. A on taký spôsob nachádza. Je to cenný vklad do jazykovedného poznávania. Oživme si jeden z vývodov z jeho výskumu morfém (s. 79 v spomínanej monografii): „Túto stupňovitosť a rôznorodosť morfémy možno adekvátne interpretovať iba vtedy, ak sa

jednotlivé typy morfém (alebo užšie i skupiny morfém, resp. aj unikátne výskytu) interpretujú v rozličných rovinách abstrakcie (rozlišovanie hĺbkovej štruktúry a povrchovej štruktúry)“. Jeho interpretácia je skutočne adekvátne.

Zmysel pre ostré videnie diferencií v jednote javov bola zrejme vnútornou pohnútkou jeho odklonu od abstraktného jazykového systému. Tento zmysel je totiž ekvivalentný s vyvinutým zmyslom pre realitu. Vonkajšie okolnosti – rozvoj sociolingvistiky, povestný komunikačno-pragmatický obrat v lingvistike – dali tomuto zmyslu len voľný priechod. J. Bosák sa celkom prirodzene ocitol v ohnisku slovenského sociolingvistického diania. Vedel o potrebe systémovolingvistických skúmaní, o potrebe teoretického zobrazenia predpokladovej bázy reči, o potrebe poznať to, čo je za rečou, ale spomínaná črta jeho vedeckej osobnosti ho vtiahla do živej reči. Systémové myslenie však, pravdaže, nemôže opustiť. Pojem systému zostáva fundamentom jeho lingvistického myslenia. Nová etapa jeho jazykovedného života sa nesie v znamení idey o slovenčine ako sociálno-komunikačnom systéme. Do centra jeho vedeckého záujmu sa dostala spisovná slovenčina v sociálno-komunikačnom aspekte.

Jeho zmysel pre živý jazyk ho od počiatku novej výskumnej orientácie priviedol k hovorovej podobe jazyka. Vo vzťahu k nej koncipuje svoj výskumný program. Najzávažnejšie výsledky z úvodnej fázy výskumu v rámci tohto programu prezentuje v známej kolektívnej monografii o dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Osobitne treba vyzdvihnúť jeho vklad do objasnenia pojmu hovorovosti vo vzťahu k spisovnej slovenčine a otázky univerbizácie v našom jazyku. Opäť sa ohlasuje jeho spomínaná inštinktívna dispozícia na vnímanie rozmanitosti. Svoj výklad o hovorovosti nemôže inak začať, ako to robí v kolektívnej monografii (s. 296): „Komunikačné pole bežného dorozumievacieho jazyka je značne variabilné, zahrnuje vlastne každú hovorenú komunikáciu; môžu ho obsadzovať rozmanité jazykové útvary štruktúrnej aj neštruktúrnej povahy, a to od hovorenej podoby spisovného jazyka až po teritoriálne a sociálne nárečia“. Variabilnosť, rozmanitosť, diferencovanosť – sústavne sú tieto vlastnosti stredobodom jeho bádateľskej podobnosti. Do analýz fungovania spisovnej slovenčiny a úvah o nej vnáša pojem bežného hovoreného jazyka a pojem hovorovosti už nechápanej len v zmysle štylistického kvalifikátora jazykových prvkov. A v tomto jazyku našiel jav, ktorý osvetlil vo vynikajúcej štúdiu o univerbizácii.

Záujem o hovorenú podobu jazyka priviedol J. Bosáka priamo k jeho používateľom. Začiatkom tohto desaťročia sa rozbieha na Slovensku systematický sociolingvistický výskum – jedným z hlavných iniciátorov a realizátorov výskumného programu je práve doc. J. Bosák. Po rozhladnutí sa po novších sociolingvistických prístupov k skúmaniu slovanských jazykov sa sústreďuje na sociolingvistickú interpretáciu niektorých morfológických variantov v spisovnej slovenčine, venuje sa stratifikácii slovenčiny a sústavne nastoľuje metodologické problémy sociolingvistického výskumu. Zo sociolingvistickej pozície sa dostáva k teórii spisovného jazyka, k jeho norme a kodifikácii, ako aj k otázkam jazykovej kultúry. Jeho spomínaná inštinktívna dispozícia sa ocitla vo veľmi priaznivom prostredí, lebo veď – ako J. Bosák píše – „sociolingvistika sa ‚nevyhýba‘ skúmaniu variantov, naopak, usiluje sa zachytiť jazykové javy v ich rozmanitosti, pestroste a diferencovanosti, hľadajúc nielen ich systémovú interpretáciu (variantnosť ako dôsledok asymetrie jazykového znaku), ale aj sociálno-komunikačnú“. Jeho realistické videnie rozmanitosti, pestroste, diferencovanosti jazyka sa premietlo do chápania spisovnej slovenčiny, jej normy, kodifikácie a kultivovania, ktoré sa odkláňa od tradovanej teórie.

Novšie práce J. Bosáka sú znamenitým príspevkom k inovácii pohľadu na súčasnú spisovnú slovenčinu. Jubilant má nemalú zásluhu na tom, že slovenská lingvistika dospela v tejto oblasti k potrebnej názorovej diferencovanosti, ktorá je dobrým predpokladom skutočného pokroku v poznávaní súčasného spisovného jazyka. Prispieva k prekonávaniu bariér, ktoré sa umelo kladú do používania spisovnej slovenčiny, jednostranného nazerania na normu a úzus, tradovaného chápania kodifikácie a kultivovania jazyka. Jeho práce sú cenným vkladom do budovanej poznatkovej a myšlienkovvej základne, z ktorej skôr či neskôr vyrastie nová ucelená teória spisovnej slovenčiny. Bude to teória, ktorá zobrazí reálny celospoločensky platný jazyk Slovákov v spätosti s ich skutočnými potrebami.

Vplyv osobnosti doc. J. Bosáka v slovenskom jazykovednom prostredí je citeľný. Priopeme si jeho pedagogickú prácu (po trojročnom externom pôsobení na Fakulte humanitných vied UMB v Banskej Bystrici prijal úväzok na Filozofickej fakulte UK v Bratislave), jeho redaktorskú činnosť (hlavný redaktor Jazykovedného časopisu a člen redakčnej rady Slovenskej reči, ale aj člen redakčnej rady medzinárodnej slavistickej série zborníkov *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*), jeho predsednícku funkciu vo vedeckej rade JÚLEŠ SAV alebo jeho recenzentskú a oponentskú prácu. Rámec tohto prostredia presahuje jeho činnosť v Medzinárodnej komisii pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Má značnú zásluhu na zapájaní slovákistických výskumov do slovanského výskumného kontextu (napr. bol koordinátorom medzinárodného slavistického projektu *Súčasný slovanský jazyk 1945 – 1995 za slovenskú stranu*).

Slovenskí jazykovedci si vysoko cenia vklad J. Bosáka do bázy poznatkov o slovenčine a súčasne očakávajú, že lingvistická tvorba jubilanta prinesie ešte veľa cenných poznatkov, ideí a podnetov. Vyslovujú želanie, aby žiadne rušivé činitele nezasahovali do jeho tvorivých plánov.

Juraj Dolník

SÚPIS PRÁC DOC. JÁNA BOSÁKA ZA ROKY 1989 – 1998

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác Jána Bosáka za roky 1965 – 1988* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v *Jazykovednom časopise*, 40, 1989, s. 167 – 178.

1989

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 440 s. (člen autorského kolektívu, spoluautori J. Horecký, K. Buzássyová a kol.).

Ref.: Baltova, J.: Săpostavitelno ezikoznanie, 1989, č. 1, s. 90 – 93. – 2. Dudok, M.: Nové v slovenskej jazykovede. – *Nový život* (Nový Sad, Juhoslovanská zväzová republika), 42, 1990, s. 198 – 200 (aj o publikáciách: 1. Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989. – 2. Ondrejovič, S.: Medzi slovesom a vetou. Bratislava 1989). – 3. Jordanova, E.: Bălgarski ezik, 40, 1990, s. 380 – 381. – 4. Moško, G.: O opise dynamiky slovnej zásoby. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 37, 1990/91, s. 26 – 28. – 5. Straková, V.: *Slavia*, 59, 1990, s. 436 – 438. – 6. Šimková, M.: Slovná zásoba slovenčiny pod „synchronno-dynamickým“ drobnohľadom. – *Kultúra slova*, 24, 1990, s. 250 –

253. – 7. Brabcová, R.: Zbornik Matice srpske za slavistiku, 40, 1991, s. 211 – 212. – 8. Flegl, V.: O slovní zásobě slovenštiny. – Český jazyk a literatura, 41, 1990/91, s. 155 – 156. – 9. Ruščák, F.: Dynamika v dynamike. – Romboid, 26, 1991, č. 7, s. 64 – 66. – 10. Heinisch, R. – Ohnheiser, I.: Kritikon Litterarum, 19, 1992, s. 50 – 53. – 11. Martincová, O. – Vlková, V.: Slovo a slovesnost, 53, 1992, s. 224 – 230. – 12. Neščimenko, G. P.: Voprosy jazykoznanija, 1992, č. 6, s. 146 – 150. – 13. Kowalik, K.: In: Wokół słownika współczesnego języka polskiego. 3. Zakres selekcji i informacji. Red. W. Lubaś – F. Sowa. Kraków, Instytut języka polskiego PAN 1993, s. 113 – 119. – 14. Slančová, D. – Sokolová, M.: Slovenská reč, 58, 1993, s. 180 – 185. – 15. Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik – International Yearbook of European Sociolinguistics – Annuaire International de la Sociolinguistique Européenne. 7. Mehrsprachigkeitskonzepte in den Schulen Europas. Multilingual Concepts on the Schools of Europe. Conceptions plurilingues dans l'enseignement européen. Red. M. Ammon – K. J. Mattheier – P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 259, 261.

Methodological Preliminaries to the Evaluation of Colloquial Phenomena. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 60 – 67.

Strata príznakovosti niektorých univerbizovaných štruktúr. – In: Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4 – 5.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 93 – 96, čes. res. s. 282, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, fr. res. s. 296.

Hovorový štýl a hovorovosť. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29. – 31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 145 – 148.

Slovenčina v súčasnej komunikácii. Projekt. – Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 105 – 110 (spoluautori J. Horecký, K. Buzássyová).

Súčasná slavistika a výskum slovenčiny. (Po X. medzinárodnom zjazde slavistov v Sofii.) – Slovenská reč, 54, 1989, s. 181 – 187.

Hlavné smery a koncepcie slovenskej jazykovedy od vzniku ČSR. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 1, s. 6 – 7 (tézy prednášky konanej dňa 8. 11. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Existuje hovorový štýl? – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 2, s. 6 – 8 (tézy prednášky konanej dňa 16. 2. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Jazyk a jazyková osobnosť. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 3, s. 14 – 17 (tézy prednášky konanej dňa 3. 5. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Stratifikácia jazyka ako sociolingvistický problém. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 4, s. 8 – 10 (tézy prednášky konanej dňa 3. 9. 1989 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave). – Znovu publikované: Zápisník slovenského jazykovedca, 9, 1990, č. 2, s. 4.

- Nové prístupy v opise slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. – Zapisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 4, s. 11 – 13 (tézy prednášky konanej 11. 10. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Straková, V.: Morfematická strukturace sémantických obsahů. Nástin derivační typologie. Praha – Třinec 1985. – In: Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 79 – 81 (rec.).
- Hubáček, J.: Malý slovník českých slangů. Ostrava 1988. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 372 – 375 (rec.).
- Reader in Czech sociolinguistics. Red. J. Chloupek – J. Nekvapil. Praha 1986. – In: Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 94 – 96 (rec.).
- Uzavreté dielo dr. Štefana Peciaru (15. 10. 1912 – 24. 1. 1989). – Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 202 – 203. – Ďalšie autorove nekrológy: Štefan Peciar (15. 10. 1912 – 24. 1. 1989). – Slavia, 58, 1989, s. 445 – 447. – Za Štefanom Peciarom. – Pravda, 2. 2. 1989, s. 5.

1990

- Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988. Zost. J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990. 190 s.**
- Skúmanie jazyka ako sociálno-komunikačného systému. – In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988. Zost. J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 75 – 84.**
- XI. medzinárodný zjazd slavistov. – Zapisník slovenského jazykovedca, 9, 1990, č. 2, s. 17 – 19 (tézy prednášky konanej dňa 27. 2. 1990 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave; spoluautor J. Doruľa).
- Aktuálne otázky spisovného jazyka. – Zapisník slovenského jazykovedca, 9, 1990, č. 2, s. 22 – 24 (tézy prednášky konanej dňa 5. 4. 1990 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Findra, J.: Stavba a prednes rečníckeho prejavu. Martin 1989. – In: Slovenská reč, 55, 1990, s. 188 – 190 (rec.).
- Brabcová, R.: Mluvený jazyk v teorii a praxi. Praha 1987. – In: Slovenská reč, 55, 1990, s. 248 – 250 (rec.).
- Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 36. Red. M. Grepl et al. Brno 1988. – In: Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 195 – 198 (rec.).
- XIII. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre slovenské spisovné jazyky vo Varne. – Slovenská reč, 55, 1990, s. 314 – 316 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 30. 10. – 2. 11. 1989).
- Viac demokracie v jazyku. Objavný pohľad na súčasnú slovenčinu. – Nedel'ná Pravda, 23, 1990, č. 12, s. 8 – 9 (rozhovor J. Šimulčíkovej s K. Buzássyovou a J. Bosákom o publikácii Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny, Bratislava 1989).

1991

- Poznámky o funkčných štýloch, komunikačných sférach a niektorých štylistických problémoch. – In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie.**

Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 1. diel. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 69 – 77, angl. res. s. 171.

Novšie sociolingvistické prístupy k skúmaniu slovanských jazykov. – Slavica Slovaca, 26, 1991, s. 224 – 234, rus. res. s. 234 – 235.

Variantnosť ako lingvistický princíp. – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 1 – 2, s. 16 – 17 (tézy prednášky konanej dňa 17. 10. 1990 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

O sociolingvistickom prístupe v skúmaní súčasných slovanských jazykov. – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 1 – 2, s. 28 – 29 (tézy prednášky konanej dňa 21. 2. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Stratifikácia slovenčiny (z hľadiska hovorenosti). – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 3 – 4, s. 5 – 6 (tézy prednášky konanej dňa 13. 6. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Prešove).

Štylistika slovníka. – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 3 – 4, s. 18 – 20 (tézy prednášky konanej dňa 28. 11. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Súčasný názor na vznik a vývin slovenčiny. – Zápisník slovenského jazykovedca, 10, 1991, č. 3 – 4, s. 24 – 25 (tézy prednášky konanej dňa 19. 12. 1991 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Dynamika súčasnej češtiny z hľadiska lingvistickéj teórie a školskej praxe. Red. R. Brabcová – F. Štícha. Praha 1988. – In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 73 – 77 (rec.).

Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Red. J. Mistrík. Bratislava 1989. – In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 66 – 68 (rec.).

Profesor Gabriel Altmann. – Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 136 – 138 (k 60. narodeninám).

1992

Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov. – Slovenská reč, 57, 1992, s. 336 – 346.

Hovorovosť „verzus“ knižnosť. – Zápisník slovenského jazykovedca, 11, 1992, s. 41 (tézy prednášky konanej dňa 13. 4. 1992 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Vzácné životné jubileum prof. Aloisa Jedličku. – Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 213 – 215 (k 80. narodeninám).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Nedeľná Pravda, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: Knižná revue, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – Slovenská Republika, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: Učiteľské novi-

- ny, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – Práca, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: Literárny týždenník, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, L.: Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 71 – 73.
- Skúmanie slovenčiny ako sociálno-komunikačného systému v slovanskom kontexte. – Slavica Slovaca, 28, 1993, s. 171 – 177.**
- Sociolingvistická interpretácia niektorých morfológických variantov (II). – Slovenská reč, 58, 1993, s. 15 – 21.**
- Sociolingvistický pohľad na kodifikáciu Sama Cambla (1856 – 1909). – In: Studia Academica Slovaca. 22. Prednášky XXIX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1993, s. 26 – 36.**
- Ján Kollár po dvesto rokoch. (Pamiatke Jozefa Ambruša.) – Slovenská reč, 58, 1993, s. 324 – 332.**
- Issledovanija slovacckogo jazyka kak social'no-kommunikativnoj sistemy na fone slavianskikh jazykov. – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 508 – 509.
- Spektrum našej slavistiky. Malá prechádzka po jednotlivých odboroch. Jazykoveda. – Slovensko, 17, 1993, č. 4, s. 11, angl. res. v príl. Summary.
- Udalosť úžasného významu. Slavistický kongres v Bratislave z pohľadu sekretára Medzinárodného komitétu slavistov. – Republika, 7. 10. 1993, s. 6 – 7.

1994

- Súčasná jazyková situácia. – Slavia, 63, 1994, s. 222 – 226.**
- Teória spisovného jazyka v aktuálnom slovanskom kontexte. – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice 27. – 29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava – Martin, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Matica slovenská 1994, s. 8 – 12.**
- Nejubilejný úvodník. – Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 3 – 4.
- Ján Kollár po dvesto rokoch (1793 – 1993). – Zápisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, s. 31 (tézy prednášky konanej dňa 6. 10. 1993 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Metamorfózy purizmu na Slovensku. – Zápisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, s. 40 – 41 (tézy prednášky konanej dňa 11. 10. 1994 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre a 12. 10. 1994 v pobočke v Banskej Bystrici).
- Dve aktuálne práce o variantnosti v češtine. [1. Variation in Czech. Code Switching in Czech as a Challenge for Sociolinguistics. Amsterdam – Philadelphia 1992. – 2. Sgall, P. – Hronek, J.: Čeština bez příkras. Praha 1992.] – In: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 150 – 152 (rec.).
- A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics. Red. J. Kačala – E. Eichler – J. Šikra. München 1992. – In: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 69 – 70 (ref.).

Bez ‚ovej‘ do sveta ... – Nedel'ná Pravda, 3, 1994, č. 43, s. 6. – Tamže: Nie a nie prechýľovať! (č. 48, s. 6).

1995

Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. – In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. 1. Red. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 17 – 42, angl. res. s. 227 – 228.

Systémový a komunikačný prístup v skúmaní slovenčiny z aspektu protirečivých vzťahov normy, úzu a kodifikácie. – In: Języki słowiańskie 1945 – 1995. Gramatyka – leksyka – odmiany. Opole, 20. – 22. 09. 1995 r. Red. S. Gajda. Opole, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej 1995, s. 9 – 14.

Spisovné jazyky v pohybe: problematika ich opisu. – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 23 – 36, angl. res. s. 36.

Teória spisovnej slovenčiny a aktuálny slovanský kontext. – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 22 – 30.

Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny. – In: Studia Academica Slovaca. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1995, s. 23 – 30.

Slang v jazyku a v slovníku: dynamika opisu. – In: Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7. – 9. února 1995. Red. L. Klimeš. Plzeň, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 1995, s. 12 – 16, angl. res. s. 17.

Nejubilejné úvahy nad jazykovedným dielom Jozefa Škultétyho. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 9 – 17.

[Diskusný príspevok.] – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27. – 29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 65 – 68.

O slovenčine trochu inak. – Rodina a škola, 42, 1995, č. 7, s. 4. – Tamže: Viac píšeme či viac hovoríme? (č. 8, s. 4). – Kto najviac hovorí? (č. 9, s. 4). – Dnes o ‚žensko-jazykových‘ problémoch (č. 10, s. 4).

Konferencia o spisovnej slovenčine a jazykovej kultúre. – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 61 – 63 (správa o konferencii konanej v dňoch 27. – 29. 10. 1994 v Budmericiach).

Činorodé životné jubileum profesora Jána Horeckého. – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 58 – 59 (k 75. narodeninám).

Na životné jubileum prof. Vincenta Blanára živio! živio! – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 148 – 149 (k 75. narodeninám; spoluautor M. Majtán).

1996

Nárečia sa menia, postoje zostávajú? – In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca. 2. Red. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1996, s. 25 – 33.

Dialekty a sociolekty. – In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1996, s. 25 – 30.

140 rokov od narodenia Sama Camba. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 324 – 331.

Pri storočnici Romana Jakobsona, pri základoch lingvistiky 20. storočia. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 81 – 86.

Slavistika je aj budúcnosť, nielen minulosť. [Odpoveď na anketu Aktuálne otázky slovanskej filológie.] – In: Aktuální otázky slovanské filologie a Šafaříkův vědecký odkaz. – Zvláštny odtlačok z časopisu Slavia, 65, 1996, č. 1, s. 8 – 9. Praha, Slovanský ústav 1996.

Samo Cambel – najrozporuplnejší slovenský jazykovedec? – Zapisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 42 – 43 (tézy prednášky konanej dňa 11. 11. 1996 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).

Jeden pohľad na vzťahy Chorvátov a Slovákov. – Rodina a škola, 43, 1996, č. 5, s. 3.

Nie je chyba ako chyba. – Rodina a škola, 43, 1996, č. 1, s. 4. – Tamže: Čo sa v škole nenaučíš... (č. 2, s. 4). – Aké príručky potrebujeme? (č. 3, s. 4). – Aké jazykové príručky by sme mali mať? (č. 4, s. 4). – Šibi-ryby, masťné chyby (č. 5, s. 4). – Puristi a lingvisti (č. 6, s. 4). – O slovenských krčmách a anglických „puboch“ (č. 7, s. 4). – O cudzích (a blízkyh) slovách (č. 8, s. 4).

Pri sedemdesiatke Dr. Ladislava Dvonča. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 134 – 135.

1997

Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti. – In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca. 3. Editor S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 45 – 53.

Aká je slovenčina na konci 20. storočia. (O koncepcii výskumného projektu.) – In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 35 – 43.

Ako sa popasovať s anglickými slovami? – Rodina a škola, 45, 1997, č. 1, s. 4. – Tamže: Naposledy o anglicizmoch (č. 2, s. 4). – Jazyk, literatúra a to ostatné (č. 3, s. 4). – Čo so slangom? (č. 4, s. 4). – Nárečia a slangy dnes (č. 5, s. 4). – Aká je slovenčina na konci 20. storočia? (č. 6, s. 4).

Na slovíčko o slovenčine. – Rodina a škola, 45, 1997, č. 2, s. 8 – 9 (rozhovor E. Krajča s J. Bosákom).

1998

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. 1. vyd. Red. J. Bosák. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 172 s. (spoluautori K. Buzássyová, J. Dolník, J. Furdík, J. Mlacek, S. Ondrejovič, I. Ripka, J. Sabol, D. Slančová, E. Tibenská).

Dynamicke polstoročie vo vývine slovanských jazykov. – Jazykovedný časopis, 49, 1998, s. 75 – 79, angl. abstrakt s. 75, rus. res. s. 80.

Prečo a ako sa prekladal český slovník cudzích slov. – Slovenská reč, 63, 1998, s. 343 – 351 (spoluautorka Ľ. Balážová).

Pred XII. medzinárodným zjazdom slavistov v Krakove. – Jazykovedný časopis, 49, 1998, s. 3 – 4.

- O verejných (zamaskovaných) názvoch. – *Rodina a škola*, 46, 1998, č. 1, s. 4. – Tamže: Môže byť v názvoch aj poriadok? (č. 2, s. 4). – O poriadku v jazyku a „neporiadkoch“ v jeho používaní (č. 3, s. 4). – Počítače a náš jazyk (č. 4, s. 4). – „Čudá“ techniky a slovenčina (č. 5, s. 4). – Počítačová gramotnosť a jazyková primitívnosť (č. 6, s. 4). – Naostatok o pravopisných zmenách (č. 10, s. 4).
14. zasadanie Medzinárodnej komisie pre [slovanské] spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov v Bratislave. – *Slavica Slovaca*, 33, 1998, s. 90 – 93 (správa o zasadaní konanom v dňoch 9. – 11. 10. 1997 v Bratislave) (spoluautorka E. Tibenská).
- XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove (27. 8. – 2. 9. 1998). – *Slavica Slovaca*, 33, 1998, č. 2, s. 176 – 184 (spoluautori L. Bartko, V. Blanár, J. Doruľa, Ľ. Králik, S. Lesňáková, M. Majtán).
- Druhé životné jubileum Kláry Buzássyovej. – *Kultúra slova*, 32, 1998, č. 6, s. 356 – 358 (k 60. narodeninám).
- Súpis jazykovednej slavistickej literatúry za roky 1993 – 1998. – In: *Prehľad publikácií z jazykovedy, literárnej vedy, etnológie a histórie za roky 1993 – 1998 (výber)*. Red. J. Doruľa. Bratislava, Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 1998, s. 7 – 43.

Prekladateľská činnosť

- Slovník cudzích slov. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. 1. slov. vyd. Bratislava, Media Trade – Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 902 s. (spoluprekladatelia Ľ. Balážová, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná).

Redakčná činnosť

- Jazykovedný časopis, 37, 1986 – 44, 1993 (výkonný redaktor); 45, 1994 – 49, 1998 (hlavný redaktor).
- Slovenská reč, 51, 1986 – 56, 1991; 59, 1994, č. 2 – 6 – 63, 1998 (člen red. rady).
- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989 (zostavovateľ a redaktor; spoluzostavovatelia a spoluredaktori J. Horecký, K. Buzássyová).
- Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23. – 25. mája 1988. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990 (zostavovateľ a redaktor).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (editor).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Srpski jezik. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1996 (člen red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Bългарски език. Opole, Uniwersytet Opolski. – Instytut Filologii Polskiej 1997. 272 s. (člen red. rady).

- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Russkij jazyk. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Serbsčina. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenski jezik. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Hrvatski jezik. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Belaruskaja mova. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).
- Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Makedonski jezik. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998 (człon red. rady).

Zostavil Ladislav Dvonč

MENNÝ REGISTER/INDEX OF NAMES

<p>Allen P. M. 125
 Allport G. W. 7, 9
 Altmann G. 125
 Angleitner A. 8, 9, 11, 12
 Arany L. A. 141
 Austin J. 107
 Babić S. 47, 48
 Badurinová L. 47, 48
 Bachtin M. M. 104
 Baján P. 22
 Bajzíkova E. 27, 33, 123
 Bally Ch. 130
 Balowska G. 123
 Barić E. 47, 49
 Bartošek J. 46
 Basaj M. 122
 Baugh S. 98
 Beaugrande R. de 30, 35
 Belica C. 96
 Benčić N. 47, 49
 Benický P. 22
 Benko V. 95
 Bernolák A. 18, 20, 22, 24
 Blanár V. 18
 Bloomfield L. 130
 Bokes F. 20
 Bond M. H. 8
 Boroda M. 128
 Bosák J. 21, 37–41, 37, 40,
 47, 52, 72, 81, 86, 87,
 88, 90, 93, 121, 144–146
 Bozděchová I. 46, 47
 Brown C. H. 4
 Brozović D. 47, 48, 49
 Budovičová V. 71–72, 136
 Bunge M. 127
 Buzássyová K. 37, 38, 39,
 44, 136, 143, 144
 Bühler K. 104
 Cattell R. B. 7
 Cíger-Hronský J. 54
 Costa P. T. 8
 Coulthard M. 103</p> | <p>Croce B. 107
 Cruse D. 95
 Crystal D. 111
 Cvetko-Rasmussen K. 96
 Čechová M. 122
 Čermák F. 98
 Černík V. 129–131
 Čmejrková S. 46, 123, 124,
 139–141
 Daneš F. 45–47, 45, 46, 80,
 131
 Dascal M. 140
 David M. 123
 Debická A. 123
 De Raad B. 8
 Dimitrova S. 47
 Divičánová A. 142
 Dixon R. M. W. 5, 6
 Dohnány M. 54
 Dokulil M. 80
 Doležal P. 22
 Doležel L. 106, 107
 Dolník J. 27, 37, 38, 39, 146
 Dressler W. U. 30, 35
 Ducrot O. 139
 Dudok M. 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 34, 49
 Ďurovič E. 22
 Dvonč L. 50–52, 70, 79, 154
 Elbtage K. 122
 Fándly J. 23
 Faska H. 47
 Ferguson Ch. A. 21
 Fernando Ch. 98, 99
 Figge U. L. 127
 Filipec J. 98
 Filipović R. 47, 49
 Findra J. 41, 45, 81, 88,
 120–121
 Firth J. R. 103
 Fish S. 107
 Fiske D. W. 7
 Fleischer M. 128</p> | <p>Frei H. 130
 Furdík J. 37, 39, 56
 Gajda S. 37, 47
 Gavlovič H. 18, 22
 Gellner E. 129
 Goldberg L. R. 4, 6, 7
 Gordesch J. 126
 Göbl H. 128
 Grice H. 107
 Gumperz J. J. 104
 Habovštiaková K. 23
 Haken H. 126
 Halliday M. A. K. 102, 104
 Hanks P. 96, 97
 Harley A. 98
 Hausenblas K. 106
 Hauser P. 122
 Havránek B. 104
 Heid U. 95
 Heritage J. 140
 Hjelmslev L. 130
 Hlavsa Z. 80, 131
 Hlavsová J. 46
 Hlavsová O. 80
 Hoffmannová J. 101–111,
 122, 124, 139–141, 140
 Holubová V. 41
 Horák G. 136
 Horecká K. 135–138
 Horecký J. 47, 53, 108, 120,
 131, 141, 143
 Horecký K. 135–138
 Hozjanová S. 47, 49
 Hrebíčková M. 6, 8, 10, 12,
 14
 Hromádka J. 23
 Hronec V. 32
 Hronek J. 22
 Hřebíček L. 128
 Hubáček J. 122
 Hurková K. 142
 Chalupka S. 23
 Chloupek J. 106</p> |
|--|---|---|

- Chomsky N. 112, 113, 114, 130
 Christal R. C. 7
 Church A. T. 8
 Church K. W. 96, 97
 Ionescu-Ruxandoiu L. 140
 Jakobson R. 55, 104, 130
 Jančák P. 46
 Jančáková J. 46
 Jarošová A. 94–100, 95
 Jedlička A. 72
 Jefferson G. 105
 Jelínek M. 123
 Jellis S. 98
 Jirsová A. 131–135
 John O. P. 10
 Josefsson G. 112–119
 Jungmann J. 122
 Jurovský V. 8
 Kamiš K. 122
 Katičić R. 47, 48
 Katigbak M. S. 8
 Kayne R. 115
 Káfer I. 20
 Klímová K. 123
 Klir G. J. 126
 Kloferová S. 46
 Koblížek V. 123
 Koch W. 125, 128
 Kolářová I. 122
 Koleniĉ Lj. 47, 49
 Kollár J. 23
 Kontra M. 142
 Kopecký M. 136
 Kortman B. 135–138
 Kořenský J. 46, 47, 80, 130, 131
 Köhler R. 128
 Krajčoviĉ R. 143
 Král' Á. 53, 81, 85, 86, 87, 88
 Kraus J. 45, 46
 Krčmová M. 46
 Kristeva J. 104, 108
 Krupa V. 128
 Kuba L. 123
 Kvitková N. 123
 Lanstyák I. 141–143, 141, 142, 143
 Laszlo E. 126
 Leech G. 107
 Lees R. 113
 Lehotská D. 18
 Lehrer A. 5
 Lifanov K. 17–26, 18, 21, 22
 Lisac J. 47, 49
 Lončariĉ M. 47–49, 48, 49
 Lukašanec A. 47
 Máčaj A. 22
 Macurová A. 106
 Macháĉková E. 131
 Majerník V. 126
 Malinowski B. 104
 Marcus S. 127
 Marčok V. 20
 Maroušková M. 123, 124
 Martináková-Rendeková Z. 128
 Martincová O. 41–44
 Matula V. 20
 McCrae R. R. 8
 McDougall W. 7
 Mejstřík V. 41
 Merrella F. 128
 Miko F. 27, 28, 106, 108, 111, 112
 Minova-Đurkova L. 47
 Misadová K. 142
 Mistrík J. 27, 92, 102, 106, 107
 Mitter P. 123
 Mlacek J. 27–36, 37, 39, 40
 Mocka J. 24
 Moeschler J. 140
 Mokoš D. 18
 Molčanová M. 112–119
 Mukařovský J. 104
 Müllerová O. 139–141
 Nábělková M. 136
 Nebeská I. 122
 Nečas J. 136
 Nicolescu B. 127
 Nobis A. 128
 Norman W. T. 8
 Novák E. 18, 55, 143
 Novotný J. 20
 Odbert H. S. 7, 9
 Ondrejoviĉ S. 37, 40, 54, 80, 110
 Opavská Z. 41
 Oravcová A. 51
 Orgoňová O. 111
 Orlovský J. 18
 Osgood C. E. 5
 Ostendorf F. 8
 Patráš V. 138
 Pauliny E. 17, 18, 19, 20, 21, 71
 Pervin L. A. 8
 Platzak C. 116
 Pochilko V. I. 8
 Popper K. 104, 128
 Považanec D. 81–94
 Pranjkoviĉ I. 47, 49
 Prigodziĉ M. 47
 Propp V. J. 107
 Prouzová H. 131–135
 Putanec V. 47, 48
 Racková M. 123
 Radovanoviĉ M. 47
 Rangelová A. 41
 Rickheit G. 128
 Riffaterre M. 107
 Ripka I. 37, 40
 Rísová E. 51
 Ruisel I. 3–16, 3, 8
 Rupnik J. 135
 Rusko J. 81–94
 Ružiĉka J. 121
 Sabol J. 37, 39, 53–56, 81, 87, 88
 Sacks H. 105
 Salzmann J. 80
 Samardžija M. 47, 48, 49
 Saussure F. de 130
 Searl J. 107
 Sechehaye A. 130
 Selecký Š. F. 22

Selting M. 104
 Seppänen J. 127
 Shatury Saber A. A. 123
 Schegloff E. 105
 Schmiedtová V. 41
 Schmidt S. J. 128
 Schnelle H. 128
 Schwegler H. 127
 Schweizer H. 127
 Simon Sz. 141–143, 142
 Sinclair J. 103
 Sjameška L. 47
 Skiljana D. 47
 Skladaná J. 18
 Slančová D. 37, 40, 101–111, 107
 Slavičková E. 122
 Smadja F. 97
 Smrtník B. 22
 Sokolová M. 103, 125, 136
 Spitzer L. 107
 Stati S. 139
 Stichweh M. 127
 Strohner H. 128
 Světlá J. 139–141
 Svozilová N. 131–135
 Svrčková L. 23
 Szabó Mihály G. 141–143
 Szarota P. 8
 Szirmai S. 8
 Šafárik P. J. 23, 54
 Šimková M. 135
 Šimunović P. 47, 48
 Šipková M. 46
 Širjajev E. 47
 Šklovský V. 107
 Šmeljev A. G. 8
 Špiesz A. 20
 Šrámek R. 47
 Štefánik J. 81–94
 Štraus F. 55
 Štúr L. 17, 18, 22, 23, 24
 Šulek B. 48
 Švehlová I. 131
 Tannen D. 103, 106
 Telija V. N. 99
 Těšitelová M. 106
 Tibenská E. 37, 39
 Tibenský J. 20, 23
 Tihomirovič-Jutronjić D. 47
 Tichá Z. 41
 Tintěrová I. 41
 Trubeckoj N. S. 130
 Tupes E. C. 7
 Uher F. 123
 Uspenskij B. A. 21
 Ušák Oliva P. 54
 Vachek J. 80, 106
 Valdrová J. 123, 124
 Vážný V. 24
 Viceník J. 129–131
 Vidovič-Muha A. 47
 Višňovský E. 129–131
 Voborská M. 41
 Vossler K. 107
 Vukušić S. 47, 48
 Weigand E. 140
 Wildgen W. 128
 Williams J. M. 4
 Witkowski S. R. 4
 Wuketits F. M. 127
 Yang K. 8
 Zeman J. 136
 Zimmermann J. 54
 Zimová L. 122
 Žigo P. 53, 143

OBSAH

Alexandra J a r o š o v á : Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov	94
Imrich R u i s e l : Psychologická analýza osobnostných deskriptorov v slovenskom jazyku	3
Jozef Š t e f á n i k – Milan R u s k o – Dušan P o v a ž a n e c : Frekvencia slov, grafém, hlások a ďalších elementov slovenského jazyka.....	81

D i s k u s i e

Konstantin L i f a n o v : Rekatolizácia ako najdôležitejší medzník v dejinách spisovnej slovenčiny	17
---	----

R o z h Ľ a d y

Jozef M l a c e k : Z najnovších slovenských výskumov textu.....	27
Marcela M o l ě a n o v á : Syntaktický charakter slovotvorných princípov (švédčina z transformačno-generatívneho zorného uhla)	112
Daniela S l a n ě o v á : Quo vadis, štylistika?	101

R e c e n z i e

Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historické typy racionality. J. H o r e c k ý.....	129
Česká valenčná teória v praxi. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] M. Š i m k o v á	131
Nová slova v češtine. Slovník neologizmů. K. B u z á s s y o v á.....	41
Nové práce o vztahu žena – jazyk – společnost. [Žena – jazyk – literatura.] M. S o k o l o v á	122
Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému. [Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk.] J. F i n d r a.....	

.....	37
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. V. K r u p a
.....	125
Štylistik v textoch aj v iných kontextoch. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] J. B o s á k
.....	120
V čom spočíva (ne)praktickosť príručky. [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] V. P a t r á š
.....	135

R e f e r á t y

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. J. H o r e c k ý
.....	45
Dialoganalyse VI. Referate der 6. Arbeitstagung. J. H o r e c k ý
.....	139
Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Suborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). J. B o s á k
.....	50
Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Hrvatski jezik. M. D u d o k
.....	47
Orientácia slovenskej hungaristiky. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. (Štúdie o maďarsko- slovenskej dvojazyčnosti.) – Nyelvünkben otthon. (Náš jazyk doma.)] J. H o r e c k ý
.....	141

K r o n i k a

Súpis prác doc. Jána Bosáka za roky 1989 – 1998. L. D v o n č
.....	146
Súpis prác doc. Viery Budovičovej za roky 1954 – 1992. L. D v o n č
.....	73
Súpis prác prof. Jána Sabola za roky 1988 – 1998. L. D v o n č
.....	57
V znamení oslobodenej empatie. Profesor Ján Sabol šesťdesiatročný. J. F u r d í k
.....	53
Vnímanie reálnej spisovnej slovenčiny. Docent Ján Bosák šesťdesiatročný. J. D o l n í k
.....	144
Vzdialená i blízka jubilatka doc. Viera Budovičová. J. B o s á k
.....	71
Za Zdenkom Hlavsom. S. O n d r e j o v i č
.....	80

CONTENT

Alexandra J a r o š o v á : The Problem of Delimiting Fixed Collocations Using Some Statistical Tools.....	
.....	94
Imrich R u i s e l : Psychological Analysis of Personal Descriptors in Slovak Language.....	
.....	3
Jozef Š t e f á n i k – Milan R u s k o – Dušan P o v a ž a n e c : The Frequency of Words, Graphemes, Phonemes and Other Elements in Slovak	
.....	81

D i s c u s s i o n

Konstantin L i f a n o v : The Recatholization as the Most Important Landmark in the History of the Slovak Literary Language.....	
.....	17

R e v i e w A r t i c l e s

Jozef M l a c e k : On the Most Recent Slovak Research of Texts.....	
.....	27
Marcela M o l č a n o v á : Syntactic Character of Word Formation Principles (Swedish from the Trans- formational and Generative Point of View).....	
.....	112
Daniela S l a n č o v á : Quo vadis, stylistics?.....	
.....	101

B o o k R e v i e w

Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historical Types of Rationality. By J. H o r e c k ý	
.....	129
New Words in Czech. The Dictionary of Neologisms. By K. B u z á s s y o v á	
.....	41
New Works on the Relation Woman – Language – Society. [Žena – jazyk – literatura.] By M. S o k o l o v á	
.....	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. By V. K r u p a	
.....	125
The Czech Valency Theory in Practice. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] By M. Š i m k o v á	
.....	131
The Modern History of Slavonic Languages. Slovak Language. By J. F i n d r a	
.....	37

The Stylist in Texts and in Some Other Contexts. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] By J. B o s á k	120
Where Does the Impracticality of Handbook Lie? [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov.] By V. P a t r á š	135

B o o k N o t i c e

Daneš, F. et al.: The Czech Language at the Turn of Millenium. By J. H o r e c k ý	45
Dialogue Analysis VI. By J. H o r e c k ý	139
Dvonč, L.: The Slovak Linguists. Bibliography of the Writings of the Slovak Slovakists and Slavists (1986 – 1995). By J. B o s á k	50
Orientation of the Hungarian Studies in Slovakia. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. – Nyelvünkben otthon.] By J. H o r e c k ý	141
The Modern History of Slavonic Languages. Croatian Language. By M. D u d o k	47

C h r o n i c l e

Bibliography of the Writings of Ján Bosák for the Period 1989 – 1998. By L. D v o n č	146
Bibliography of the Writings of doc. Viera Budovičová for the Period 1954 – 1992. By L. D v o n č	73
Bibliography of the Writings of Professor Ján Sabol for the Period 1988 – 1998. By L. D v o n č	57
Professor Ján Sabol Sixty Years Old. By J. F u r d í k	53
The Jubilee of doc. Viera Budovičová. By J. B o s á k	71
The Perception of Real Literary Slovak Language. Docent Ján Bosák Sixty Years Old. By J. D o l n í k	144
To the Memory of Zdeněk Hlavsa. By S. O n d r e j o v i č	

СОДЕРЖАНИЕ

Имрих Р у и с е л : Психологический анализ дескрипторов личности в словацком языке	
.....	3
Йозеф Ш т е ф а н и к – Милан Р у с к о – Душан П о в а ж а н е ц : Частота слов, графем, звуков и остальных элементов словацкого языка	
.....	81
Александра Я р о ш о в а : Вопрос выделения устойчивых словосочетаний при помощи статистических средств	
.....	94

Д и с к у с с и я

Константин Л и ф а н о в : Рекатолизация как важнейший рубеж в истории словацкого литературного языка	
.....	17

О б з о р

Йозеф М л а ц е к : Новейшие словацкие исследования текста	
.....	27
Марцела М о л ч а н о в а : Синтаксический характер словообразовательных принципов (шведский язык с трансформационно-порождающей точки зрения).....	
.....	112
Даниела С л а н ч о в а : Quo vadis, стилистика?	
.....	101

Р е ц е н з и и

В чем (не)практичность справочника? [К. Horecký – К. Horecká – В. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] В. П а т р а ш	
.....	135
Новые работы о взаимоотношении „женщина – язык – общество“. [Žena – jazyk – literatura.] М. С о к о л о в а	
.....	122
Новые слова в чешском языке. Словарь неологизмов. К. Б у з а ш и о в а	
.....	41
Словацкий язык. Я. Ф и н д р а	
.....	37
Стилистик в текстах и в других контекстах. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] Я. Б о с а к	
.....	120

Systems. New Paradigms for the Human Sciences. В. К р у п а.....	125
Черник, В. – Виценик, Й. – Вишнёвски, Э.: Исторические типы рациональности. Я. Г о р е ц к и	129
Чешская теория валентности в практике. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] М. Ш и м к о в а	131

С о о б щ е н и я

Анализ диалога. Сообщения 6-го рабочего заседания. Я. Г о р е ц к и	139
Данеш, Ф. и кол.: Чешский язык на рубеже тысячелетия. Я. Г о р е ц к и	45
Двонч, Л.: Словацкие языковеды. Список работ словацких словакистов и славистов (1985 – 1995). Я. Б о с а к	50
Ориентация венгерской филологии в Словакии. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline.– Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről. – Ny- elvünkben otthon.] Я. Г о р е ц к и	141
Хорватский язык. М. Д у д о к	47

Х р о н и к а

В память Зденька Главсы. С. О н д р е й о в и ч.....	80
Восприятие реального словацкого литературного языка. Доцент Ян Босак шестидесятилетний. Ю. Д о л н и к	144
Далёкий и близкий юбиляр доц. Вера Будовичова. Я. Б о с а к	71
Профессор Ян Сабол шестидесятилетний. Ю. Ф у р д и к	53
Список работ доц. Веры Будовичовой, опубликованных в 1954 – 1992 гг. Л. Д в о н ч	73
Список работ доц. Яна Босака, опубликованных в 1989 – 1998 гг. Л. Д в о н ч	146

Список работ проф. Яна Сабола, опубликованных в 1988 – 1998 гг. Л. Д в о н ч

.....
57

OBSAH

Jozef Štefánik – Milan Rusko – Dušan Považanec: Frekvencia slov, grafém, hlások a ďalších elementov slovenského jazyka.....	81
Alexandra Jarošová: Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov.....	94

Rozhľady

Daniela Slančová: Quo vadis, štylistika?.....	101
Marcela Molčanová: Syntaktický charakter slovotvorných princípov (švédčina z transformačno-generatívneho zorného uhla).....	112

Recenzie

Štylistik v textoch aj v iných kontextoch. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] J. Bosák.....	120
Nové práce o vzťahu žena – jazyk – spoločnosť. [Žena – jazyk – literatúra.] M. Sokolová.....	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. V. Krupa.....	125
Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historické typy racionality. J. Horecký.....	129
Česká valenčná teória v praxi. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] M. Šimková.....	131
V čom spočíva (ne)praktickosť príručky. [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] V. Patráš.....	135

Referáty

Dialoganalyse VI. Referate der 6. Arbeitstagung. J. Horecký.....	139
Orientácia slovenskej hungaristiky. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. (Štúdie o maďarsko-slovenskej dvojazyčnosti.) – Nyelvünkben otthon. (Náš jazyk doma.)] J. Horecký.....	141

Kronika

Vnímание reálnej spisovnej slovenčiny. Docent Ján Bosák šesťdesiatročný. J. Dolník	
.....	144
Súpis prác doc. Jána Bosáka za roky 1989 – 1998. L. Dvonč	
.....	146

CONTENT

Jozef Štefánik – Milan Rusko – Dušan Považanec: The Frequency of Words, Graphemes, Phones and Other Elements in Slovak	
.....	81
Alexandra Jarošová: The Problem of Delimiting Fixed Collocations Using Some Statistical Tools.....	
.....	94

Review Articles

Daniela Slančová: Quo vadis, stylistics?.....	
.....	101
Marcela Molčanová: Syntactic Character of Word Formation Principles (Swedish from the Transformational and Generative Point of View).....	
.....	112

Book Review

The Stylist in Texts and in Some Other Contexts. [J. Findra: Jazyk, reč, človek.] By J. Bosák	
.....	120
New Works on the Relation Woman – Language – Society. [Žena – jazyk – literatúra.] By M. Sokolová	
.....	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. By V. Krupa	
.....	125
Černík, V. – Viceník, J. – Višňovský, E.: Historical Types of Rationality. By J. Horecký	
.....	129
The Czech Valency Theory in Practice. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] By M. Šimková	
.....	131
Where Does the Impracticality of Handbook Lie? [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko- český, česko-slovenský slovník rozdielných výrazov.] By V. Patráš	
.....	135

Book Notices

Dialogue Analysis. VI. By J. H o r e c k ý	139
Orientation of the Hungarian Studies in Slovakia. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline.– Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségről. – Nyelvünkben otthon.] By J. H o r e c k ý	141

Chronicle

The Perception of Real Literary Slovak Language. Docent Ján Bosák Sixty Years Old. By J. D o l n í k ...	144
Bibliography of the Writings of Ján Bosák for the Period 1989 – 1998. By L. D v o n ě	146

СОДЕРЖАНИЕ

Йозеф Ш т е ф а н и к – Милан Р у с к о – Душан П о в а ж а н е ц : Частота слов, графем, звуков и остальных элементов словацкого языка	81
Александра Я р о ш о в а : Вопрос выделения устойчивых словосочетаний при помощи статистических средств	94

Обзор

Даниела С л а н ч о в а : Quo vadis, стилистика?	101
Марцела М о л ч а н о в а : Синтаксический характер словообразовательных принципов (шведский язык с трансформационно-порождающей точки зрения)	112

Рецензии

Стилистик в текстах и в других контекстах. [J. Findra: Jazyk, reč, člověk.] Я. Б о с а к	120
Новые работы о взаимоотношении „женщина – язык – общество“. [Žena – jazyk – literatura.] М. С о к о л о в а	122
Systems. New Paradigms for the Human Sciences. В. К р у п а	125

Черник, В. – Виценик, Й. – Вишнёвски, Э.: Исторические типы рациональности. Я. Горещки ...	129
Чешская теория валентности в практике. [N. Svozilová – H. Prouzová – A. Jirsová: Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves.] М. Шимкова	131
В чем (не)практичность справочника? [K. Horecký – K. Horecká – B. Kortman: Slovensko-český, česko-slovenský slovník rozdielnych výrazov.] В. Пятраш	135

С о о б щ е н и я

Анализ диалога. Сообщения 6-го рабочего заседания. Я. Горещки.....	139
Ориентация венгерской филологии в Словакии. [Nyelvi érintkezések a Kárpát-Medencében – Jazykové kontakty v Karpatskej kotline. – Tanulmányok a magyar-szlovák kétnyelvűségéről. – Nyelvünkben otthon.] Я. Горещки	141

Х р о н и к а

Восприятие реального словацкого литературного языка. Доцент Ян Босак шестидесятилетний. Ю. Долник	144
Список работ доц. Яна Босака, опубликованных в 1989 – 1998 гг. Л. Двонч	146

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 50, 1999

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

1

ROČNÍK 50, 1999

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 50, 1999
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 50, 1999
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, J. Kačala, R. Krajčovič,
Ľ. Králik, V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka,
J. Sabol, E. Sekaninová.

MIČ 49 263

ISSN 0021-5597

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 50, 1999, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., prof. PhDr. Rudolf Krajčovič,
DrSc., PhDr. Ľubomír Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc., PhDr. Slavo Ondrejovič, CSc.,
doc. Paedr. Vladimír Patráš, CSc., PhDr. Magdaléna Petrufová, PhDr. Ivor Ripka, CSc.,
prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc., doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000 München,
Germany

Ročné predplatné Sk 70,-, jednotlivé číslo Sk 35,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1999